

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(เจริญ สุวฑฺฒโน)

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางจวบ นิตการณประสม

(๑๐๖ ขัยเจเนี่ยม)

วันอังคารที่ ๙ มีนาคม ๒๕๓๖

วัดเทพศิรินทราวาส

ทรงประทานอนุญาต

หนังสือเรื่อง 'ความเข้าใจเรื่องชีวิต' นี้ ได้กราบทูลขอ
ประทานอนุญาต เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระ
สังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ผู้ทรงนิพนธ์หนังสือนี้
เพื่อพิมพ์แจกเป็นธรรมบรณการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นางจวง นิติการณประสม (จวง ชัยเชนิยน) ตามความประสงค์
ของคณะเจ้าภาพ ทรงมีพระเมตตาโปรดประทานอนุญาต
ให้พิมพ์ได้

และทรงขออำนาจบุญกุศลที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญมา
ตลอดจนพิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นธรรมบรณการและตั้งใจ
อุทิศสนองอุปการคุณ จงสัมฤทธิ์ผลอันน่าปรารถนาพอใจ แก่
นางจวง นิติการณประสม (จวง ชัยเชนิยน) โดยควรแก่ฐานะนิยม

(พระเทพวิสุทธิญาณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๒ มีนาคม ๒๕๓๖

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(เจริญ สุวฑฺฒโน)

สารบัญ

ความเข้าใจเรื่องชีวิต.....	๑
ความเข้าใจเรื่องจิต.....	๕๕
ความเข้าใจเรื่องกรรม.....	๙๕
ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร ?.....	๑๕๓

วงจรชีวิต

ปัญหาข้อหนึ่งที่คนชอบตั้งถามกันตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ มาจนถึงทุกวันนี้ คือตายเกิดหรือตายสูญ พระพุทธเจ้าได้ ตรัสรู้ความจริงในข้อนี้ จึงสิ้นปัญหาในสิ่งที่รู้แล้ว ดังที่ได้ ตรัสไว้ว่า กมฺมํ เขตฺตํ กรรมเป็นเหมือนนา วิญญาณํ พีชํ วิญญาณเหมือนพีชที่หว่านลงในนา ตณฺหา สินเนโห ตณฺหา เหมือนยางเหนียวมีอยู่ในพีช อันจะทำให้พีชนั้นปลุกงอกงาม ขึ้นได้ เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีกรรม วิญญาณ และตณฺหาอยู่ ก็ยังจะต้องไปเกิดในภพต่าง ๆ และในการเกิดหมายถึงในการตั้งครรภ์ของมารดานั้น ได้มีกล่าวไว้ว่า เพราะประชุม แห่งองค์ ๓ จึงมีการตั้งครรภ์ คือ มารดา บิดา สันนิบาต หมายความว่าอยู่ด้วยกัน ๑ มารดา มีระดู หมายความว่า อยู่ในระดู ๑ คันธัพพะ ท่านอธิบายว่าสัตว์ผู้เข้าถึงในครรภ์

คือสัตว์ผู้จะเกิดปรากฏขึ้น ๑ เพราะความประชุมแห่งองค์ ๓ เหล่านี้ ครรภ์จึงตั้งขึ้น มารดาบริหารครรภ์ ๙-๑๐ เดือนก็คลอดบุตร และโดยปกติก็เลี้ยงด้วยโลหิตคือน้ำนมของตน

องค์ที่ ๓ น่าจะเป็นปัญหาที่วิชาการแพทย์ในปัจจุบัน ไม่อาจอธิบายได้ เพราะเป็นเรื่องทางวิญญาณจิตใจโดยตรง แต่เรื่องที่ทำนผู้หนึ่งได้กรุณาเล่าให้ฟังต่อไปนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างซึ่งอธิบายองค์ที่ ๓ นั้นได้เรื่องหนึ่ง คือท่านเล่าว่า

ได้มีอุบาสิกาผู้หนึ่งได้ปฏิบัติทางจิตใจถึงขั้นรู้เห็นอะไรได้ จึงได้ตรวจดูด้วยใจก็ได้เห็นพระอาจารย์ท่านหนึ่ง เป็นผู้ทรงศีลบริสุทธิ์บรรลุมิธรรมขั้นสูง จึงได้เดินทางไปหาพระอาจารย์ท่านนั้นซึ่งไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แสดงตนเป็นศิษย์ของท่าน ต่อมาอุบาสิกาผู้นั้นในขณะที่กำลังนั่งปฏิบัติในวันหนึ่ง ก็ได้เห็นปรากฏว่ามีสายสีขาวเหมือนอย่างสายใยออกไปจากจิตของตนเป็นสายยาวออกไป ก็ส่งจิตตามไปดูว่าสายนั้นจะไปที่ไหน ก็ได้เห็นว่าสายนั้นได้ไปเข้าท้องหลานสะกัของตน จึงได้ไปถามพระอาจารย์ว่าจะทำอย่างไร พระอาจารย์ได้สอนให้ทำจิตตัดสายนั้นให้ขาด อุบาสิกาผู้นั้นได้พยายามปฏิบัติทำจิตตัดสายนั้น แต่ก็ไม่สามารถจะตัดให้ขาดได้จนล่วงเข้าเดือนที่สามจึงตัดได้ขาดในวันหนึ่ง แล้วก็รีบไปกราบเรียนอาจารย์ว่าตัดสายนั้นได้ขาดแล้ว

ปรากฏว่าหลานสะใภ้ผู้นั้นตั้งครรภ์ได้สามเดือนแล้ว
แห้งไป เรื่องนี้เล่าไว้เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาว่าจะต้องมี
ผู้ไปเกิด (ซึ่งอาจจะเตรียมไปเกิดใหม่ตั้งแต่ยังไม่ตายจาก
ชาตินี้)

ความเชื่อของคนในโลกนี้ว่าตายเกิดน่าจะมากกว่า
ตายสูญมากนัก และเมื่อเชื่อว่าตายเกิด จึงมีคติความเชื่อ
ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเกิดอีกมาก เช่น ความสัมพันธ์เกี่ยวข้อ
กันระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปจนถึงกลุ่มใหญ่ในอดีตชาติ
ซึ่งให้เกิดผลสืบมาถึงปัจจุบันชาติ และความเชื่อว่ามีสิ่งหรือ
เครื่องกำหนดให้เกิดมาเพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่ง เป็นต้น ซึ่ง
ก็เป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากอดีตนั่นเอง

แม้ความเชื่อในเรื่องอวตารก็แสดงว่ามีอดีต คำว่า
อวตาร ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำแปลว่า
“การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด” ตามคำแปลหลังแสดงว่า
ไม่ได้มาทั้งหมด แต่แบ่งภาคคือแบ่งส่วนใดส่วนหนึ่งมาเกิด
คือยังมีตัวเดิม อยู่ในที่ของตน สมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่ง ส่วน
ที่มาเกิดนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวเดิม เมื่อสิ้นวาระในโลกนี้แล้ว
ก็กลับไปรวมเข้ากับตัวเดิม จะแปลความอย่างนี้ หรือจะแปล
ความว่า แบ่งภาค ก็คือแบ่งภาค (ส่วน) ของเวลา มาเกิด หมาย
ความว่าเวลาของตนในที่นั้นสมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่งนั้นยัง
ไม่หมดยังคงอยู่ต่อไปอีกนาน หรืออยู่ไปเป็นนิรันดร ตาม

ความเชื่อของบางลัทธิ เช่น พระนารายณ์ของฮินดู แต่แบ่งเวลาส่วนหนึ่งลงมาเกิดในมนุษย์ โดยตัวเดิมนั้นแหละลงมาเกิด ไม่ใช่แบ่งตัวเล็กตัวน้อยลงมา เมื่อทำธุระเสร็จแล้ว ตัวเดิมาก็กลับไปยังที่ของตน คำว่าแบ่งภาคจึงยังมีปัญหาจนกว่าจะมีผู้รู้มาแสดงให้เห็นเชื่ออย่างไรแน่

คัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงเรื่องนี้ไว้อย่างไร ถ้าจะให้ตอบตามคัมภีร์ ก็ควรจะกล่าวก่อนว่า คัมภีร์ต่าง ๆ แต่งกันหลายยุคหลายสมัย ปรากฏว่ามีคติความเชื่อต่าง ๆ แทรกเข้ามาเป็นอันมาก แต่ก็ยังไม่พบเรื่องแบ่งภาคมาเกิด

เรื่องทำนองแบ่งภาค เวลา มีอยู่เรื่องหนึ่งในอรรถกถาธรรมบท ถึงดังนั้นก็ไม่ทั้งหลักกรรมและความตั้งปรารถนานิทานธรรมบทนั้นมีความย่อว่า เทพธิดาองค์หนึ่งกำลังชมสวนกับเทพบุตรผู้สามีกับหมู่เทพธิดาทิ้งปวง จูติลงมาเกิดเป็นนางมนุษย์ในขณะนั้น ระลึกชาติได้ จึงตั้งความปรารถนาไปเกิดอยู่กับสามีตามเดิม และได้ทำบุญกุศลต่าง ๆ ถึงแก่กรรมแล้วก็ไปเกิดในสวนสวรรค์นั้นอีก ขณะที่ไปเกิดนั้นหมู่เทพก็ยังชมสวนกันอยู่ แสดงว่าเวลานานหลายสิบปีในมนุษย์เท่ากับครู่หนึ่งของสวรรค์ เรื่องนี้เข้าทำนองแบ่งภาคแห่งเวลามาเกิดอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ก็กล่าวว่าได้อริชฐานใจตั้งความปรารถนา (นับว่าเป็นต้นเหตุอย่างหนึ่ง) และทำบุญกุศลเพื่อให้ไปเกิดเป็นเทพ (นับว่าเป็นกรรมที่เป็นชนกกรรม คือกรรมที่ให้เกิด)

จึงเข้าหลักพระพุทธพจน์ที่แปลความว่า “ต้นหายังคนให้เกิด
โลกคือหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม”

ทางพระพุทธศาสนา ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดอีกหรือไม่
เป็นเรื่องประกอบเท่านั้น เพราะมุ่งสอนให้คนละความไม่ดีทำ
ความดีในชาตินี้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งในปัจจุบัน แต่
ส่วนมากก็อดสงสัยมิได้ในเรื่องตายเรื่องเกิด และกล่าวได้ว่า
ส่วนมากเชื่อว่าตายแล้วเกิด หรือว่าตายไม่สูญ วิญญาณ
ยังไปท่องเที่ยว หรือไปเป็นอะไรอย่างหนึ่ง หรือไปเกิด อีก
พวกหนึ่งซึ่งน่าจะน้อยกว่าเห็นว่าตายสูญไม่มีอะไรไปเกิด

ลองวิจยดูว่าความเชื่อความเห็นของทั้งสองฝ่ายนี้
ฝ่ายไหนจะถูก ที่แรกต้องถามก่อนว่า เป็นความเชื่อความเห็น
ว่าอย่างนั้น หรือเป็นปัญญาซึ่งเป็นความรู้จริง ก็คงจะได้
คำตอบว่า เป็นความเชื่อความเห็นเสียโดยมาก คือ เป็นเรื่อง
ที่ไม่รู้ด้วยตนเอง แต่ก็มีคนเชื่อว่าตายเกิด อีกฝ่ายหนึ่งไม่เชื่อ
เพราะเวลาคนตายก็ไม่เห็นมีอะไรไปเกิด สิ้นลมแล้วทุก ๆ อย่าง
ก็ทอดทิ้งอยู่ในโลกนี้ จึงไม่เชื่อว่าตายเกิด หรือเห็นว่าตายสูญ
ทีเดียว ด้วยความไม่รู้นั่นแหละ ตกว่าความเชื่อไม่เชื่อหรือ
ความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความไม่รู้ แล้วก็ลง
ความเห็นเอาเองอย่างคาดคะเนหรือเดา เหมือนอย่างเข้าไป
ในห้องมืดสนิทมองไม่เห็นอะไรเลย คนหนึ่งเชื่อว่าห้องนั้นมี
คนซ่อนอยู่ อีกคนหนึ่งไม่เชื่อว่ามี ทั้งสองคนมีระดับเท่า

กันคือมองไม่เห็นเหมือนกัน ใช้ความคาดคะเนหรือเดาเอา เช่นเดียวกัน

สรุปความในตอนนี้เป็นว่า เรื่องตายเกิดหรือไม่เกิด ใครจะเชื่อหรือไม่อย่างไรไม่สำคัญ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าความจริงเป็นอย่างไร ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิด ปัญหาจึงมีว่าใครจะเป็นผู้บอกได้ จะรู้จริงได้อย่างไร ตอบได้ว่าผู้บอกมีอยู่แล้วคือพระพุทธเจ้า ท่านตอบไว้ในหลักอริยสัจสี่ ถอดความมาสั้น ๆ ว่า มีตัณหา (ความอยาก) ก็มีชาติ (ความเกิด) สิ้นตัณหาก็ก็นิพพาน ถอดคำออกมาให้เข้าเรื่องนี้เป็นว่า ยังมีตัณหาตายแล้วเกิดอีก สิ้นตัณหาแล้วไม่เกิด ท่านบอกไว้ดังนี้ แต่จะรู้จริงด้วยตนเองได้นั้น มีผู้แนะว่าต้องทำสมาธิจนได้ดวงตาชั้นใน มองเห็นความจริงได้ด้วยตนเอง จึงจะสิ้นสงสัย ถ้ายังไม่ได้ดวงตาชั้นใน อย่างดีก็ต้องอาศัยศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าไปก่อน

ในครั้งพุทธกาล มีแม่ทัพใหญ่ผู้หนึ่งชื่อท่านสีหะไปเผ้ากราบทูลถามว่า จะทรงอาจัญญูดีแสดงผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบันได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าได้ คือ ๑. เป็นที่รักของชนมาก ๒. เป็นที่คบหาของคนดี ๓. มีเสียงพูดถึงในทางดีงาม ๔. กลัวเข้าห่มคนชั้นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบัน และ ๕. ตายไปสู่คติ (ไปดี) โลกสวรรค์ ข้อหลังนี้เป็นผลภายหลัง ท่านแม่ทัพสีหะกราบทูลว่า ๔ ข้อต้นไม่ต้อง

ถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าเพราะรู้ได้ด้วยตนเอง ส่วนข้อหลัง
ไม่รู้ แต่ก็ถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าในข้อนั้น ท่านแม่ทัพ
เป็นทหาร กราบทูลตรง ๆ รู้ว่ารู้ ไม่รู้ว่าไม่รู้ แต่ก็มีศรัทธา
ต่อพระพุทธองค์มั่นคง ฉะนั้น ถึงไม่รู้แต่มีผู้รู้เป็นผู้นำทาง
และมีความเชื่อฟังผู้รู้ ก็ยอมเดินถูกทางแน่

เราเกิดมาทำไม ?

เราเกิดมาทำไม ปัญหานี้ถ้าตั้งขึ้นคิดก็น่าจะจน เพราะ
ขณะเมื่อทุกคนเกิดนั้นไม่มีใครรู้ มารู้เมื่อเกิดมาและพอรู้
เพียงสาแล้วว่า มีตัวเราขึ้นคนหนึ่งในโลก แต่ทุก ๆ คนย่อม
มีความไม่อยากตาย กลัวความตาย อยากจะดำรงชีวิตอยู่นาน
เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีความอยากในสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย
คล้ายกับว่าความที่ต้องเกิดมานี้ไม่อยู่ในอำนาจของตนเอง
มีอำนาจอย่างหนึ่งทำให้เกิดมา ตนเองจึงไม่มีอำนาจ หรือไม่มี
ส่วนที่จะตั้งวัตถุประสงค์แห่งความเกิดของตนว่า เกิดมาเพื่อ
ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือเพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ คุณคล้าย ๆ กับจะ
เป็นดังที่ว่ามานี้ ที่ว่าคุณคล้าย ๆ ก็เพราะความไม่รู้ หรือจะ
เรียกว่า “อวิชชา” ก็น่าจะได้ แต่ถ้าจะยอมจนต่อความไม่รู้
ก็ดูจะมั่งง่ายมากไป น่าจะลองทำตามหลักอันหนึ่ง ที่ว่าอนุমান

และศึกษา คือสิ่งที่ประจักษ์แก่สายตาก็รู้ได้ง่าย แต่สิ่งที่ไม่ประจักษ์แก่สายตาก็ใช้อนุমান โดยอาศัยการสันนิษฐาน และใช้ศึกษาในถ้อยคำของท่านผู้ตรัสรู้

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้ตรัสไว้แปลความว่า “*ตัณหา (ความอยาก) ยังคนให้เกิด*” และว่า “*โลกคือหมู่สัตว์ ย่อมเป็นไปตามกรรม*” ลองอนุมานดูตามคำของท่านผู้ตรัสรู้นี้ดูในกระแสปัจจุบันก่อนว่า สมมติว่าอยากเป็นผู้แทนราษฎร ก็สมัครรับเลือกตั้งและทำการหาเสียง เมื่อได้ชนะคะแนนก็ได้เป็นผู้แทนราษฎร นี่คือการอยากเป็นเหตุให้ทำการ คือทำการต่าง ๆ ตั้งต้นแต่การสมัคร การหาเสียง เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือได้เป็นผู้แทน หรือแม้ไม่ได้เป็น ถ้าจะตัดตอนเอาเฉพาะความเกิดมาในช่วงแห่งชีวิตตอนนี้ ก็จะตอบปัญหาข้างต้นนั้นได้ว่า “เกิดมาเพื่อเป็นผู้แทน” ตัวอย่างนี้เป็นรายละเอียดเฉพาะเรื่อง ถ้าจะตอบให้ครอบคลุมทั้งหมดก็ควรตอบได้ว่า “*เกิดมาเพื่อสนองความอยากและสนองกรรมของตนเอง*” ถ้าจะแย้งว่าตอบอย่างนั้นฟังได้สำหรับกระแสชีวิตปัจจุบัน แต่เมื่อเกิดมาก็แรกยังมองไม่เห็น เพราะไม่รู้จริง ๆ ถ้าแย้งดังนี้ก็ต้องตอบว่า ฉะนั้นจึงว่าต้องใช้วิธีอนุมานโดยสันนิษฐาน ถ้ารู้จริงแล้วจะต้องอนุมานทำไม และก็อาศัยคำของท่านผู้ตรัสรู้เป็นหลักดังจะลองอนุมานต่อไปว่า จริงอยู่ เมื่อเกิดมาไม่รู้ แต่เมื่อรู้ขึ้นแล้วก็มีเวลากลับตาย อยากดำรงชีวิตอยู่นานเท่านั้น แสดงว่า

ทุกคนมีความอยากที่เป็นตัวต้นเหตุนี้ประจำเป็นจิตสันดาน ความอยากเกิดย่อมรวมอยู่ในความอยากดำรงอยู่นี้ เพราะความตายเป็นความสิ้นสุดแห่งชีวิตในภพชาติอันหนึ่ง ๆ เมื่อยังมีความอยากดำรงอยู่ประจำอยู่ในจิตสันดาน ก็เท่ากับความอยากเกิดอีกเพื่อให้ดำรงอยู่ตามที่อยากนั้น ทั้งก็ต้องเกิดตามกรรมเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า “เราเกิดมาด้วยต้นเหตุ (ความอยากและกรรม) เพื่อสนองต้นเหตุและกรรมของตนเอง” ต้นเหตุและกรรมจึงเป็นตัวอำนาจหรือผู้สร้างให้เกิดมา ใครเล่าเป็นผู้สร้างตัวอำนาจนี้ ตอบได้ว่าเป็นตนเอง เพราะตนเองเป็นผู้อยากเองและเป็นผู้ทำกรรม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าตนเองนี้แหละเป็นผู้สร้างตนเองให้เกิดมา

แต่ผู้ถือทางไสยกล่าว่า ชีวิตของคนเรานี้ มีพรหมลิขิต คือพระพรหมกำหนด เหมือนอย่างเขียนมาเสร็จว่าจะเป็นอย่างใด แต่ผู้ถือทางพุทธมามากใช้ว่า กรรมลิขิตคือกรรมกำหนดมา โดยผลก็เป็นอย่างเดียวกัน คือ มีสิ่งกำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ นำพิจารณาว่าทางพระพุทธศาสนา แสดงไว้จริง ๆ อย่างไร

ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “มา กตเหตุ ย่ำถือว่า เพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้” คือย่ำถือว่าทุก ๆ อย่างที่จะได้รับ มีเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เพราะถ้าถือ

อย่างนั้นก็จะไม่ต้องทำอะไรขึ้นใหม่ รอยอยู่เฉย ๆ อย่างเดียว เพื่อให้กรรมเก่าสนองผลต่าง ๆ ขึ้นเอง ถือเอาความดั่งนี้ก็เท่ากับไม่ให้ถือกรรมลิขิตนั่นเอง

มีปัญหาว່ว่า ถ้าเช่นนั้นพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมไว้ทำไม พิจารณาดูจะตอบได้ว่า แสดงเรื่องกรรมไว้เพื่อให้รู้ว่า กรรมเป็นเหตุให้วิบากคือผลตั้งแต่ให้ถือกำเนิดเกิดมา และติดตามให้ผลต่าง ๆ แก่ชีวิต ทำนองกรรมลิขิตนั้นแหละ แต่กระบวนการของกรรมที่ทำไว้มีสลับซับซ้อนมาก ทั้งเกี่ยวกับเวลาที่กรรมให้ผล และข้อที่สำคัญที่สุดคือเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลในปัจจุบัน คือทางพระพุทธศาสนาสอนให้ไม่เป็นที่สาของกรรมเก่า เช่นเดียวกับให้ไม่เป็นที่สาของต้นเหตุ แต่ให้ละกรรมชั่ว กระทำกรรมดี และชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์สะอาด ตามหลักพระโอวาท ๓ หรือกล่าวโดยทั่วไป มีกิจอะไรที่ควรทำก็ทำโดยไม่ต้องนั่งรอนอนรอผลของกรรมเก่าอะไร

ความพิจารณาเพื่อให้รู้กรรมและผลของกรรมนั้นก็เพื่อให้จิตใจเกิดอุเบกขา ในเวลาที่เกิดเหตุการณ์เหลือที่จะช่วยแก่ทั้งคนที่เป็นที่รักและที่ชัง กับเพื่อจะได้ปฏิบัติตนตามหลักพระโอวาท ๓ ข้อนั้น ทั้งคนเรามีจิตใจที่เป็นต้นเดิมของกรรมทุกอย่าง ไม่ว่าเก่าหรือใหม่ เพราะจะต้องมีจิตเจตนาขึ้นก่อนแล้วจึงทำกรรมอะไรออกไป ฉะนั้น จึงสามารถจะทำอธิษฐาน

คือตั้งใจว่าจะประสงค์ผลอันใด เมื่อประกอบกรรมให้เหมาะแก่ผลอันนั้นก็จะได้รับความสำเร็จ และจึงสามารถตอบปัญหาว่า “เราเกิดมาทำไม” ได้อีกอย่างหนึ่งว่า “เราเกิดมาตามที่ตั้งใจไว้ว่าจะมาทำ” เป็นอันไม่พ้นไปจากคำตอบที่ว่า “เราเกิดมาเพื่อสนองตัณหาและกรรมของตนเอง” แต่คนดี ๆ ย่อมมีอธิษฐานใจที่ดี ดังพระโพธิสัตว์ทรงอธิษฐานพระหทัยเพื่อบำเพ็ญพระบารมี ความเกิดมาของพระองค์ในชาติทั้งหลายจึงเพื่อบำเพ็ญบารมีคือความดีต่าง ๆ ให้บริบูรณ์

อันที่จริง ทุก ๆ คนมีสิทธิ์ที่จะถือว่าตนเกิดมาเพื่อบำเพ็ญความดีให้มากขึ้น และสามารถที่จะบำเพ็ญความดีได้

ความสำนึกเข้าใจตนเองไว้ว่า “เราเกิดมาเพื่อทำความดี” “เราเกิดมาเพื่อเพิ่มพูนปัญญาคือความรู้ความฉลาด” ดังนี้ ย่อมมีประโยชน์ไม่มีโทษ เพราะจะทำให้ชวนชวายทำความดี และศึกษาเพิ่มความรู้ของตนอยู่เสมอ แต่ชีวิตของคนเรายังเนื่องด้วยกรรมเก่า และยังเนื่องด้วยกิเลสในจิตใจ สิ่ง que ทุกคนได้มา ตั้งแต่ต้นแต่ร่างกายและชีวิตนี้ เป็นวิบากคือผลของกรรม และกิเลสของตนเอง แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่ง คือความดีที่แต่ละคนได้อบรมสั่งสมมา อันเรียกว่า “บารมี” คือความดีที่เก็บพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะส่งเสริมจิตใจให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง และดำเนินไปในทางที่ถูก

ท่านกล่าวไว้ว่า มนุษย์เราเกิดมาด้วยอำนาจของกุศล คือ กุศลจิตและกุศลกรรม ไม่ว่าจะเกิดมาชาติมีเงินอย่างไร เพราะมนุษย์ภูมิเป็นผลของกุศล ทุกคนจึงเชื่อว่ามีกุศลหนุนให้มาเกิดด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า มนุษย์ ที่แปลอย่างหนึ่งว่า *ผู้มีใจสูง คือมีความรู้สูง* ดังจะเห็นได้ว่า คนเรามีพันปัญหาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉานมากมาย สามารถรู้จักเปรียบเทียบในความดีความชั่ว ความควรทำไม่ควรทำ รู้จักละเอียด รู้จักเกรง รู้จักปรับปรุงสร้างสรรคสิ่งๆที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” “อารยธรรม” “ศาสนา” เป็นต้น แสดงว่ามีความดีที่ได้สั่งสมมา โดยเฉพาะปัญญาเป็นรัตนอันส่องแสงสว่างนำทางแห่งชีวิต ถึงดังนั้น คนเรายังมีความมืดที่มากเกิดกำบังจิตใจให้เห็นผิดเป็นชอบ *ความมืดที่สำคัญนั้นก็คือ* กิเลสในจิตใจและกรรมเก่าทั้งหลาย

อะไรคือกรรมเก่า ไม่มีอธิบายอื่น จะอธิบายอย่างมองเห็น เช่นพระพุทธานิยายที่ตรัสไว้ความว่า “กรรมเก่า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และমনะ (ใจ)” กล่าวคือร่างกายที่ประกอบด้วยอายตนะทั้งหกนี้แหละเป็นตัวกรรมเก่า เป็นกรรมเก่าที่ทุก ๆ คนมองเห็น นอกจากนี้ ยังเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งกรรมใหม่ทั้งปวงอีกด้วย เพราะกรรมที่สร้างขึ้นในปัจจุบันจะเป็นกายกรรม วาจกรรม มโนกรรมก็ตาม ก็อาศัยกรรมเก่านี้แหละเป็นเครื่องมือกระทำ ทั้งกรรมเก่านี้ยังเป็นชนวน

ให้เกิดเจตนาที่ทำกรรมใหม่ ๆ ทั้งหลายด้วย เพราะตาหู เป็นต้น มิใช่จะมีไว้เฉย ๆ ต้องดูต้องฟัง แล้วก็ก่อกิเลสเช่น ราคะ (ความติดความยินดี) โทสะ (ความขัดเคือง) โมหะ (ความหลงไหล) ให้เกิดขึ้น ขณะที่ร่างกายเจริญในวัยหนุ่มสาว ซึ่งกล่าวได้ว่ากรรมเก่ากำลังเติบโตเป็นหนุ่มสาว ตาหูเป็นต้น ก็ยังเป็นสื่อแห่งราคะ โทสะ และเป็นสื่อแห่งกรรมต่าง ๆ ตามอำนาจของจิตใจที่กำลังระเริงหลง จึงจำต้องมีการควบคุม ปกครอง จะปล่อยเสียหาได้ไม่ ถ้าตนเองควบคุมตนเองได้ ก็เป็นวิเศษที่สุด แต่ถ้าควบคุมตนเองไม่ได้ ก็ต้องมีผู้ใหญ่ เช่น มารดาบิดาและผู้ใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควบคุม ให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ดีงาม ให้เกิดความสำนึกว่า "เรานี้เกิดมา เพื่อทำความดี"

ภาพชีวิตของแต่ละคน

คำว่าชีวิตมิได้มีความหมายเพียงความเป็นอยู่แห่งร่างกาย แต่หมายถึงความสุขความทุกข์ความเจริญความเสื่อมของบุคคลในทางต่าง ๆ ด้วย บางคนมีปัญหาว่า จะวาดภาพชีวิตของตนอย่างไรในอนาคต หรืออะไรควรจะเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต และจะไปถึงจุดที่มุ่งหมายนั้นหรือที่นี้กวาดภาพไว้นั้นด้วยอะไร ปัญหาที่ถามคลุมไปดังนี้ น่าจะตอบให้ตรงจุดเฉพาะบุคคลได้ยาก เพราะไม่รู้ว่าทางแห่งชีวิตของแต่ละบุคคลตามที่กรรมกำหนดไว้เป็นอย่างไร และถ้าวาดภาพของชีวิตอนาคตไว้เกินวิสัยของตนที่จะฟังได้ฟังถึง แบบที่เรียกว่าสร้างวิมานบนอากาศ ก็จะทำให้ความสำเร็จขึ้นมาไม่ได้แน่ หรือแม้วาดภาพชีวิตไว้ในวิสัยที่จะฟังได้ฟังถึง แต่ขาดเหตุที่จะอุปการะให้ไปจึงจุดจุดหมายนั้น ก็ยากอีกเหมือนกันที่จะเกิดเป็นความจริงขึ้นมา

ภาพของชีวิตที่วาดไว้ก็จะเทียบได้กับแบบแปลนของ
สิ่งที่จะสร้างขึ้นในกระดาษพิมพ์เขียว คนที่ไม่มีบ้านคิดจะ
สร้างบ้านอยู่ของตนเองจะต้องมีที่ทางมีทุนก่อสร้าง ที่แรก
ก็จะต้องมีแบบแปลนในแผ่นกระดาษตามที่ตนชอบ แต่ก็ต้อง
ตามควรแก่กำลังทรัพย์ของตน ถ้าอยากจะได้บ้านที่ใหญ่โต
เกินกำลังมากไปก็จะทำไม่ได้แน่ แต่ตัวอย่างนี้มีจุดมุ่งหมาย
ชัดเจนอยู่แล้วว่าจะสร้างบ้าน ส่วนปัญหาข้างต้นที่ว่าอะไร
ควรจะเป็นจุดหมายของชีวิตนั้นยังไม่มีจุดหมายชัดเจน จึงว่าเป็น
ปัญหาที่ถามคลุมตอบได้ยาก เหมือนอย่างจะถามว่าจะสร้างอะไร
จึงจะดี ซึ่งตอบได้ยาก ถ้ามีจุดหมายแน่นอนว่าจะสร้างบ้านอยู่
ก็พอจะช่วยกันคิดว่าจะสร้างแบบไหน ด้วยเครื่องอุปกรณ์
อะไรบ้าง

อันจุดหมายแห่งชีวิตของคนนั้นมีต่าง ๆ กัน บางคนมี
จุดหมายของตนเองคือมีความคิดเองว่าจะเรียนจะทำงานอะไร
ทางไหน บางคนมีผู้อื่นเช่นผู้ปกครองหรือมิตรสหายแนะนำ
บางคนก็เป็นไปตามที่คิดไว้ตั้งแต่ต้น บางคนก็เป็นไปในทางอื่น
เพราะมีเหตุการณ์บางอย่างมาทำให้เปลี่ยนไปเสีย

เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากที่แห่งหนึ่ง
พร้อมกันเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว นัดมาบำเพ็ญกุศลพร้อมกัน
ในวัดหนึ่ง บัดนี้นักเรียนเหล่านั้นมีอายุเกิน ๖๐ ด้วยกันแล้ว
ที่รับราชการก็เกษียณอายุราชการแล้ว และก็ไม่ใช่นักเรียน

แล้ว ต่างได้ผ่านการสร้างชีวิตของตนมาด้วยกันแล้ว มีอายุ
แห่งชีวิตอยู่ในระยะพักในบั้นสุดท้าย กล่าวได้ว่าทุกคนได้มา
ถึงจุดสูงสุดแห่งการสร้างชีวิตของตนแล้ว จะสร้างให้ดียิ่งขึ้น
ไปอีกก็คงไม่ได้มากเท่าไร ลองสำรวจดูแต่ละคนมีทางชีวิต
ไปคนละทางคือทำงานต่าง ๆ กันไป ถึงระดับที่สูงต่ำต่าง ๆ กัน
ทั้งทางทรัพย์สินทางยศทางเกียรติชื่อเสียง ชีวิตจริงของแต่ละคน
เมื่ออายุหลังจาก ๖๐ ปี ย่อมเป็นเครื่องตัดสินว่า ภาพของชีวิต
ที่วาดไว้เมื่อเป็นนักเรียนนั้นผิดหรือถูกเพียงไหน

ภาพชีวิตที่ทุกคนวาดไว้เมื่อเป็นเด็กหรือในวัยรุ่นกับ
ชีวิตจริงเมื่ออายุ ๖๐ อาจต่างกันมาก ทุกคนขณะอยู่ในวัยเด็ก
หรือในวัยรุ่นอาจจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนเองไว้ด้วยตน
หรือบางที่ผู้ใหญ่ช่วยคิดแนะนำให้ โดยปกติก็ต้องสังเกตดู
สติปัญญาความถนัดความชอบ และต้องพิจารณาถึงกำลัง
สนับสนุนต่าง ๆ ตลอดถึงอภิยาศยานิสัย การศึกษาตั้งแต่ใน
เบื้องต้นคือปฐมศึกษา กับมัธยมศึกษา เป็นเครื่องช่วยชี้บอก
ได้ว่าทางอนาคตจะไปได้อย่างไร ผู้ที่มีพื้นสติปัญญาดำเรียนได้
แค่ปฐมศึกษา ก็จะต้องไปทำงานด้านใช้กำลังกายมากกว่าใช้
สมอง แต่เมื่อจับอาชีพถูกทาง มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักเก็บ
หอมรอมริบ ก็อาจตั้งตัวได้ดีเหมือนกัน ผู้ที่มีสติปัญญา
ปานกลางเรียนได้จบมัธยมศึกษาหรือเรียนจบทางการช่าง
เป็นต้นต่าง ๆ ก็สามารถทำงานใช้วิชาได้บ้าง เมื่อตั้งใจทำ

การงานให้ดีและประพฤติตนดีดังกล่าว ก็ตั้งตนได้ดีตามสภาพ ส่วนผู้ที่มีสติปัญญาดี ทั้งมีปัจจัยสนับสนุน เรียนสำเร็จอุดมศึกษาทางใดทางหนึ่ง จะสามารถทำงานได้ประณีตกว่า อาจตั้งตนได้ดีมาก แต่ความสำเร็จผลอย่างดั้นนั้น นอกจากต้องอาศัยกำลังสติปัญญาวิชาความรู้ดังกล่าว ยังต้องอาศัยปัจจัยอุปถัมภ์อย่างอื่นอีก ฉะนั้น คนที่บรรลุความสำเร็จ เช่น เป็นพ่อค้าใหญ่ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นชวานาชาวสวนที่มีฐานะมั่นคง เป็นต้น จึงมิใช่เป็นผู้ที่มาจากมหาวิทยาลัย จากวิทยาลัยเทคนิค หรือจากโรงเรียนมัธยมเสมอไป ใครจะถึงความสำเร็จแค่นั้นเพียงไหนนั้น เมื่อได้ผ่านบางตอนของชีวิตไปแล้ว ก็พอจะคิดคาดคะเนเอาได้ว่าจะไปได้สูงเพียงไหน วันไว้แต่มีเหตุพิเศษทั้งในด้านสนับสนุนทั้งในด้านตัดรอน เช่น บางคนถูกลีตเตอร์ที่ ๑ ก็เปลี่ยนเป็นมั่งมีขึ้นทันที หรือบางคนกำลังจะดีแต่มีเหตุมาตัดรอน เช่น ประสบอุบัติเหตุ หรือมีโรคภัยมาตัดรอน จึงเป็นเหตุตัดรอนผลดีที่น่าจะได้

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้ที่เรียกได้ว่าตายฟรี คือตายเปล่าอยู่รายหนึ่งว่า มีคนผู้หนึ่งซื้อลีตเตอร์ไว้ฉบับหนึ่ง ต่อมาลีตเตอร์ออก ปรากฏว่ารางวัลที่ ๑ ตรงกับเลขลีตเตอร์ที่ผู้นั้นซื้อเก็บไว้ เขาเห็นตัวเลขเข้าก็ดีใจจนสิ้นใจไปในขณะนั้นเอง แต่ความจริงเขาหาได้ถูกรางวัลที่ ๑ ไม่ เพราะลีตเตอร์ที่เขาซื้อไว้ไม่ใช่งวดที่ออกคราวนั้น เหตุการณ์พิเศษต่าง ๆ

เช่นนี้มีอยู่เหมือนกัน

ฉะนั้น ชีวิตจริงของทุก ๆ คน จึงไม่แน่นอนอย่างที่คาดคิดไว้หรืออย่างที่น่าจะเป็น เมื่อถึงเข้าแล้วนั้นแหละจึงเป็นการแน่นอน เหมือนอย่างเมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว จึงจะรู้ว่า ความเจริญทางราชการของตนไปได้สูงแค่ไหน ทั้งนี้ก็ต้องเว้นแต่ท่านผู้รู้ แต่ท่านผู้รู้ก็ไม่ต้องการชีวิตเหมือนอย่างที่คุณเป็นอันมากต้องการแล้ว.

ชีวิตต้องการอะไร

ชีวิตนี้ต้องการอะไร? อาจจะเป็นปัญหาเดียวกับปัญหาที่ว่าควรจะทำดีอย่างไร หรืออาจแตกต่างกันก็ได้ สุดแต่ความประสงค์ของผู้ถาม อาจจะมีผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไปก็ได้ อาจจะมีผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็ได้

ว่าถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไป ทุกคนก็น่าจะมีทางของตน หรือมีความคิดเห็นของตนเอง เกี่ยวกับการเรียนอาชีพการงาน เป็นต้น แต่ถ้าหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็น่าคิดว่านอกจากสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นบุคคลเป็นวัตถุเป็นชื่อเสียง เป็นต้น ที่โลกต้องการแล้ว ชีวิตนี้ต้องการอะไรอีก เพราะสิ่งที่โลกต้องการทั้งปวงก็คล้าย ๆ กัน เช่น ต้องการวิชา ต้องการอาชีพ ต้องการภริยาสามี ต้องการบุตรบุตรรี ต้องการ

ทรัพย์สิน ต้องการยศ ต้องการชื่อเสียง เป็นต้น เช่นเดียวกับ
ชีวิตต้องแก่เจ็บตายซึ่งเหมือนกันทุก ๆ ชีวิต

ชีวิตและเหตุการณ์ของชีวิตทำให้คนมีความเห็นต่อ
ชีวิตต่าง ๆ กัน บางคนรื่นเริงยินดีอยู่กับชีวิต มักจะเป็นคนวัย
รุ่นกำลังมีร่างกายเจริญ มองเห็นอะไรในโลกยิ้มแย้มแจ่มใส
ไปทั้งนั้น บางคนระทมอยู่กับชีวิตจนถึงคิดหนีชีวิตก็มี เพราะ
ความไม่สมหวังน้อยหรือมาก บางคนก็เฉย ๆ ต่อชีวิต แต่
มิใช่เฉยเพราะรู้สึกจะของชีวิต หากเฉย ๆ เพราะไม่รู้ ทั้งไม่
ต้องการที่จะศึกษาเพื่อรู้ จึงอยู่ไปทำไปตามเคยวันหนึ่ง ๆ
โดยมากน่าจะอยู่ในลักษณะนี้ ไม่สู้จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์
อะไรมากนัก เพราะไม่อยากจะคิดรู้อะไรมากนัก หรือเพราะ
ไม่มีอะไรจะทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์มากนัก สรุปลงว่ายินดี
ต่อชีวิตบ้าง ยินร้ายต่อชีวิตบ้าง หลงงมง่ายเช่นที่มีความเฉย ๆ
เพราะไม่รู้ดังกล่าวนั้นบ้าง คนทั่ว ๆ ไปย่อมเป็นดังนี้ จะต้อง
พบทั้งความยินดีทั้งความยินร้าย ทั้งความหลงในชีวิต จะต้อง
พบทั้งสุขทั้งทุกข์ ทั้งได้ทั้งเสีย ขณะเป็นเด็กหรือเป็นวัยรุ่น
อาจจะมีสุขมีสนุกรื่นเริงมาก แล้วจะค่อย ๆ พบทุกข์เข้ามา
แทนสุข น้อยหรือมากตามวัยที่เพิ่มขึ้น ตามเหตุการณ์ของ
ชีวิตที่ต้องการพบมากขึ้น จะต้องพบทั้งความยิ้มแย้มทั้งความ
ระทม หรือจะต้องทั้งหัวเราะทั้งร้องไห้ นั่นแหละเป็นชีวิต
หรือเป็นโลก

ว่าถึงชาวโลกทั่วไป เมื่อได้มีประสบการณ์จากโลก ทั้งสองด้านแล้ว จึงจะรู้จักโลกดีขึ้น แต่ก็มืออยู่สองจำพวก เหมือนกันคือ พวกหนึ่งแพ้โลก คือต้องเป็นทุกข์น้อยหรือมาก ไม่สามารถจะแก้ทุกข์ได้ คล้ายกับรอให้โลกช่วย คือให้ เหตุการณ์ข้างดีตามที่ปรารถนาเกิดขึ้น อีกพวกหนึ่งไม่แพ้โลก คือไม่ยอมเป็นทุกข์ ถึงจะต้องเป็นทุกข์บ้างอย่างสามัญชนก็ไม่ยอมให้เป็นมากหรือเป็นนานนัก พยายามแก้ทุกข์ได้ ไม่ต้องรอให้เหตุการณ์ข้างดีที่ปรารถนาต้องการเกิดช่วย ซึ่งเป็นการไม่แน่ แต่ทำความรู้จักโลกนั้นแหละให้ดีขึ้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เช่นว่า “สูงงมาดูโลกนี้... ที่พวกคนเขลาติดอยู่ แต่ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่” คือศึกษาทำความรู้ชชนิดที่ไม่ติดข้องให้เกิดขึ้น ด้วยปล่อยโลกให้เป็นไปตามวิถีของโลก เหมือนอย่างไม่ติดตั้งดวงอาทิตย์ให้หยุดหรือให้กลับ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ หน้าที่ของบุคคล คือตั้งใจให้หยุดหรือให้กลับ จากกิเลสและความทุกข์ ให้ดำเนินไปในทางที่ดี ไม่ยอมพ่ายแพ้แก่ชีวิตและโลก

คนเราต้องพบชีวิต หมายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต ตามที่ปรารถนาไว้ก็มี ที่มีได้ปรารถนาก็มี ว่าถึงปัญหาที่ว่า คนเราควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนอย่างไร หรือจะให้ชีวิตเป็นอย่างไร ถ้าตอบตามวิถีชีวิตทั่วไป ก็คงจะว่าจะให้เป็นชีวิตที่บริบูรณ์ด้วยผลตามที่ปรารถนากันทางโลก

ทั่วไปนี้แหละ รวมเข้าก็คือ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข อันเรียกว่า
โลกธรรม (ธรรมคือเรื่องของโลก) ส่วนที่น่าปรารถนาพอใจ
แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะต้องพบชีวิตส่วนที่มีได้ปรารถนา
อีกด้วย คือส่วนที่ตรงกันข้าม รวมเข้าก็คือความเสื่อมลาภ
เสื่อมยศ นินทา ทుกข์ ชีวิตของทุกคนจะต้องพบกับโลกธรรม
ทั้งสองฝ่ายนี้อยู่ด้วยกัน

คำว่า *โลกธรรม* พุคง่าย ๆ ก็คือ*ธรรมดาโลก* เพราะขึ้น
ชื่อว่าโลก ย่อมมีธรรมดาเป็นความได้ความเสียหรือความทุกข์
เช่นนั้น สิ่งที่ได้มาบางทีรู้สึกว่าจะให้ความสุขมากเหลือเกิน
แต่สิ่งนั้นเองกลับให้ความทุกข์มากก็มี พระพุทธเจ้าจึงได้
ตรัสชี้ให้เห็นทุกข์ไว้ก่อน ดังเช่นเมื่อมีเทพมากกล่าวคาถาแปล
ความว่า “ผู้มีบุตรย่อมบันเทิงเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมบันเทิง
เพราะโค นรชนย่อมบันเทิงเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์
สมบัติย่อมไม่บันเทิง” พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก้ว่า “ผู้มีบุตร
ย่อมโศกเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมโศกเพราะโค นรชนย่อมโศก
เพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติ (เป็นเหตุก่อกิเลส)
ย่อมไม่โศก” คำของเทวดากล่าวได้ว่าเป็นภาษิตทางโลก
เพราะโลกทั่วไปย่อมเห็นดังนั้น ส่วนคำของพระพุทธเจ้ากล่าว
ได้ว่าเป็นภาษิตทางธรรม แต่ก็ความจริง เพราะเป็น
ธรรมดาโลก ที่จะต้องพบทั้งสุขและทุกข์ที่แมกเกิดจากสิ่งเดียว
กัน ฉะนั้น ทุก ๆ คนผู้ต้องการโลก คือปรารถนาจะได้สิ่งที่

นำปรารถนา หรือต้องการที่จะให้เป็นไปตามปรารถนา ก็ควร
ต้องการธรรมอีกส่วนหนึ่งที่จะเป็นเครื่องช่วยรักษาตน ทั้งใน
คราวได้ ทั้งในคราวเสีย

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของทุก ๆ
คนตรงจุดนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณาว่า สุขหรือ
ทุกข์ข้อนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ คือแปรปรวนไปเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาอยู่ดังนี้
จนเกิดปัญญาเห็นจริง สุขหรือทุกข์นั้น ๆ ก็จะไม่ตั้งครอบงำ
จิตอยู่ได้ ผู้ที่มีปัญญาพิจารณาเห็นจริงอยู่ดังนั้น จะไม่ยินดี
ในเพราะสุข จะไม่ยินร้ายในเพราะทุกข์นั้น ๆ ความสงบจิต
ซึ่งเป็นความสุขจะมีได้ด้วยวิธีนี้.

ศึกษาชีวิตทั้งสองด้าน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ความโศกย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยคือความกลัว ย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากสิ่งเป็นที่รักจะไม่มีความโศก ภัยจักมีแต่ที่ไหน” พระพุทธภาษิตนี้ ดูล้ำลึกกับมองในทางร้ายว่า สิ่งเป็นที่รักจะเป็นแหล่งแห่งเกิดความโศกและภัยเสมอ แต่ก็จริงที่ความโศกและภัย ทุกอย่างเกิดจากแหล่งรักทั้งนั้น ใครก็ตามที่ได้รับความสุขจากสิ่งเป็นที่รักเพียงอย่างเดียว ยังไม่ชื่อว่าได้พบโลกหรือผ่านโลกทั้งสองด้าน ต่อเมื่อได้รับความทุกข์จากสิ่งเป็นที่รักอีกอย่างหนึ่ง จึงจะชื่อว่าได้ผ่านพบโลกครบสองด้าน เป็นโอกาสที่ทำให้รู้จักโลกดีขึ้น

อันที่จริงชีวิตที่ดำเนินผ่านสุขทุกข์ต่าง ๆ ในโลก หรือผ่านโลกที่มีทั้งสุขทั้งทุกข์ เท่ากับเป็นการศึกษาให้เกิดเจริญ

ปัญญาขึ้นอยู่กับสมม อาจจะมีการหลงผิดไปในบางคราว ก็ไม่ใช่ตลอดไป และทุกคนที่เกิดมาย่อมมีพื้นปัญญาที่จะเพิ่มเติมขึ้นได้เสมอ ทั้งปัญญาที่จะเป็นปัญญาที่สมบูรณ์ขึ้น ก็เพราะรู้ทั้งสองด้านคือรู้ทั้งสุขทั้งทุกข์ ถ้ารู้จักแต่สุข ไม่รู้จักทุกข์ก็ยังไม่ใช่ปัญญาสมบูรณ์ จะรู้จักทุกข์ได้ก็ต้องประสบกับความทุกข์ และดูเข้าไปที่ทุกข์ หรือดูเข้ามาที่จิตใจอันมีทุกข์ว่าจิตใจนี้มีทุกข์ ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร อาการคือแห่งผากใจ ปราศจากความสดชื่น เหมือนอย่างต้นไม้เหี่ยวคร่ำครวญใจด้วยความคิดถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วหรือถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง ไขว่คว้าในสิ่งที่สิ้นไปหายไปแล้วเหมือนอย่างไล่จับเงาหรือกลัวสิ่งที่ยังอยู่ว่าจะหายไปเสีย หรือกลัวว่าอะไรที่น่ากลัวจะเกิดขึ้น ตรอมใจไม่มีความสุข คับแค้นใจเหมือนอย่างถูกอัดถูกบีบ อาการใจเหล่านี้ แสดงออกมาให้เห็นทางกาย อันเป็นเรือนอาศัยของจิตใจ อวัยวะทางกายที่บอบกโຈอย่างดีที่สุดคือดวงตาและสีหน้า ดวงตาจะเศร้า สีหน้าจะหมอง ร่างกายทั่วไปจะชুব อาการทางกายเหล่านี้ก็กล่าวได้ว่าเป็นผลพลอยเสีย ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร ๆ ดูให้เห็นชัดให้คล้ายกับส่องกระจกเห็นเงาหน้าของตนชัดเจน แล้วศึกษาคือพยายามค้นหาความจริงในจิตใจของตนเองต่อไปว่า เป็นอาการประจำหรือเป็นอาการจร เทียบอย่างเป็นทางการประจำหรือเป็นโรคจรมืออะไรเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน จะเห็นว่าเป็นอาการจร เพราะ

แต่ก่อนนี้ไม่เคยมีเคยเป็น เคยมีแต่อาการที่เป็นความสุขอันตรงกันข้าม ถึงอาการที่เป็นความสุขก็เหมือนกันคือเป็นอาการจร เพราะก่อนแต่นั้นก็ไม่มีเคยมีเคยเป็น ได้แก่เมื่อเป็นเด็กยังไม่มียาอาการจิตใจเช่นนี้ มาเริ่มมีขึ้นตั้งแต่เมื่ออย่างเข้าครุณวัย เริ่มมีสิ่งเป็นที่รักขึ้น ตั้งแต่หนึ่งสิ่งสองสามสิ่งเป็นต้น เมื่อศึกษาจิตใจของตนเองไปดังนี้ จักได้พบสัจจะขึ้นสมจริงตามพระพุทธรพยากรณ์ นี้แหละเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน

การหัดศึกษาให้รู้จักกระบวนการแห่งจิตใจของตนเองนั้น เป็นข้อที่ควรทำ ทั้งในคราวมีสุขและในคราวมีทุกข์ เหตุแห่งสุขและทุกข์ข้อที่สำคัญก็คือสิ่งที่เป็นที่รัก ในขณะที่มีสุขจะยกไว้ก่อน จะกล่าวแต่ที่มีทุกข์ ให้รวมใจดูที่ตัวความทุกข์ที่กำลังเสวยอยู่ ดูอาการของจิตที่เป็นทุกข์ว่าเป็นอย่างไร มีอาการเศร้าหมองอย่างไร ห่อเหี่ยวอย่างไร หมดรสหมดความสำราญอย่างไร ดูความคิดว่าในขณะที่จิตเป็นทุกข์เช่นนี้ จิตมีความคิดอย่างไร คิดถึงอะไร ก็จะมีรู้ว่าการกำลังคิดถึงเรื่องที่ทำให้ทุกข์นั้นแหละ เพราะจิตผูกอยู่กับเรื่องนั้นมาก ความผูกจิตมีมากในเรื่องใด ก็ดึงจิตให้คิดถึงเรื่องนั้นมาก และเป็นทุกข์มาก ฉะนั้น ความทุกข์จึงเป็นผลตามความผูกจิต (สังโยชน์) ซึ่งคอยดึงจิตให้คิดไปถึงเรื่องที่ผูกไว้ในใจ

อันที่จริงเรื่องที่ผูกใจไว้นี้มิใช่เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นที่รักเท่านั้น ถึงสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็ผูกใจไว้เหมือนกัน จึงเกิดความ

ชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าไม่มีความผูกใจไว้เสียเลยก็จะไม่มีทุกสิ่ง คือที่รักก็ไม่มี ที่ไม่รักก็ไม่มี ตลอดถึงความยินดี ยินร้ายก็จะไม่มี

ตามที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนการทางจิต กล่าวสั้น คือ ความผูกใจติดอยู่กับเรื่อง (อันเรียกว่าอารมณ์) ที่ทุก ๆ คนประสบพบผ่านมาทางอายตนะมีตาหูเป็นต้น และความคิดที่ถูกดึงให้คิดไปในเรื่องที่ผูกใจอยู่เสมอ ถ้าเป็นเรื่องของสิ่งที่เป็นที่รัก และไม่เป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการ ยิ่งคิดไปก็ยิ่งเป็นทุกข์ไป จิตครุ่นคิดไปด้วยเสวยทุกข์ไปด้วย “หยุดคิดได้เมื่อใด ก็หยุดทุกข์ลงเมื่อนั้น”

คำว่าหยุดคิด หมายถึงหยุดคิดถึงเรื่องที่ทำให้เป็นทุกข์ ถ้ากล่าวดังนี้แก่ใคร ก็น่าจะได้รับตอบว่า สำหรับหลักการที่ว่านั้นไม่เถียง แต่ทำไม่ได้ คือจะห้ามมิให้คิดไม่ได้ ถ้าแย้งดังนี้ ก็ต้องรับรองว่าห้ามไม่ได้จริง ด้วยเหตุที่ยังมีความผูกใจอยู่ในเรื่องนั้น ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ความผูกใจไว้นี้เอง คอยดึงจิตให้คิดไปในเรื่องที่ผูกไว้ เป็นดังนั้นจนกว่าจะปล่อยความผูกนี้ได้ ถ้าว่าดังนี้ ก็น่าจะถูกประท้วงอีกว่าปล่อยไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่นั่นสิ่งนี้ซึ่งเป็นที่รัก และสามัญชนทั่วไปก็ต้องมีสิ่งเป็นที่รัก เช่น จะต้องมีย่อมแม่ลูกหลานเป็นต้นที่เป็นที่รัก เมื่อมีขึ้นจิตใจก็จะต้องผูกพัน ที่เรียกว่าความผูกใจ จึงไม่สามารถจะปล่อยไว้ ถ้ามีการประท้วงดังนี้ ก็ตอบชี้แจงได้ว่า รับรองว่า

สามารถแน่ ถ้าลองปฏิบัติดูตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะความผูกพันแห่งจิตใจนี้เป็นกิเลส เพื่อที่จะชี้ให้เห็นหน้าตาให้ชัดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธรรมบท แปลความรวมกันว่า “ความโศก ความกลัว เกิดจาก ความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) สำหรับผู้ที่พ้นแล้ว จากความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) จะไม่มีความโศก ความกลัว จักมีแต่ที่ไหน.”

สิ่งอันเป็นที่รักของชีวิต

คนทั่วไปนั้นย่อมมีความรัก ความยินดี ความใคร่ ความอยาก ว่าถึงความรักเพียงข้อเดียวก่อน ทุก ๆ คนก็มีอยู่ในบุคคลและในส่วนต่าง ๆ มาก เช่น บุตรธิดารักมารดาบิดา มารดาบิดาก็รักบุตรธิดา สามีกักรักภรรยา ภรรยา ก็รักสามี แต่มักจะลืมนึกถึงอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นที่รักของตนเองอย่างลึกซึ้งคือตนเอง คือลืมนึกรักตนเอง คิดดูให้ดีจะเห็นว่าตนเป็นที่รักยิ่งของตนเองอยู่แล้ว ดังที่มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระนางมัลลิกา เทวีของพระองค์ว่า ใครเป็นที่รักของพระนางยิ่งกว่าตนเอง (ของพระนาง) พระนางกราบทูลว่าไม่มี แล้วกราบทูลถาม พระราชาเช่นเดียวกันว่า ใครเป็นที่รักของพระองค์ยิ่งกว่าพระองค์เอง ตรัสตอบว่าไม่มีเช่นเดียวกัน พระเจ้าปเสนทิโกศล

ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลข้อที่ตรัสโต้ตอบกันนี้ พระพุทธเจ้าตรัสอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า “ตรวจดูด้วยใจไป ทุกทิศแล้ว ก็ไม่พบผู้ที่เป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ตนเป็นที่รักมากของคนอื่น ๆ อย่างนั้น เพราะเหตุนี้ ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”

พระพุทธอุทานนี้ตรัสสอนให้คิดถึงใจเราเทียบกับใจเขา ดังที่กล่าวกันว่าน้ำใจเขามาใส่ใจเรา เพื่อจะได้สังวรจากการทำที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น แต่ก็ป็นอันทรงรับรองข้อที่พระนางมัลลิกากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นว่า ไม่มีใครจะเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าตน และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระธรรมบทว่า “ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก พึงรักษาตนไว้ให้ดี บัณฑิตพึงประคับประคองตนตลอดยาม (คือวัย) ทั้งสามยามโดยยามหนึ่ง” นี่เป็นพระพุทธโอวาทตรัสเตือนไว้เพื่อมิให้หลงลืมตนเองไปเสีย หน้าที่ของตนนั้นจะต้องรักษาประคับประคองตนเองไว้ให้ดี

ควรสังเกตว่า พระพุทธองค์มิได้ตรัสสอนว่า จงรักตน หรือควรรักตนหรือต้องรักตน เพราะตนเป็นที่รักของตนอยู่ แล้วแก่ทุก ๆ คน คือทุก ๆ คนต่างรักตนเองอยู่ด้วยกันแล้ว และรักยิ่งกว่าสิ่งอื่นหรือใครอื่นทั้งหมด เมื่อมีความจริงอยู่ดังนี้ จึงไม่จำเป็นจะต้องตรัสสอนให้รักตนเข้าอีก แต่ตรัสสอนให้ทำความรู้ดังกล่าวและให้รักษาตนให้ดี

คิดดูอีกสักหน่อย เมื่อเกิดมาก็มาคนเดียว คราวจะ
ตายไปก็คงไปคนเดียวอีกเหมือนกัน บุคคลและสิ่งทั้งปวง
แม้จะเป็นที่รักยิ่งนัก ก็เกิดขึ้นหรือมาพบกันเข้าในภายหลัง
และมืออยู่เฉพาะในชีวิตนี้ ไม่มีที่จะไปด้วยกันกับตนในภพหน้า
สิ่งที่จะไปด้วยคือบุญหรือบาปที่ทำไว้เอง แม้ในชีวิตนี้ก็มีใช้ว่า
จะร่วมสุขร่วมทุกข์ไปด้วยกันทุกอย่าง เช่น ถึงคราวเจ็บก็ต้อง
เจ็บเอง ใครจะเจ็บแทนกันหาได้ไม่ ตนเองเท่านั้นต้องร่วมสุข
ทุกข์กับตนเองตลอดไป ในคราวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในโลกนี้
โลกหน้า ในมนุษย์ ในนรก ในสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน ก็เป็น
เรื่องของตนเองผู้เดียวทั้งหมด พิจารณาให้ตระหนักในความจริง
ดังนี้ จะช่วยถอนความผูกใจเป็นทุกข์ออกได้บ้างไม่มากนักน้อย

ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระเจ้ามหาภิรมย์ทรงสละราช-
สมบัติเสด็จออกจากรัฐของพระองค์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรง
ขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้
ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุแล้ว ฝ่ายพระเทวีของพระองค์
มีพระนามว่าอุบลชา ได้เสด็จติดตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรง
สอดส่ายพระเนตรหาพระราชาวาจะประทับอยู่ที่ไหน ในหมู่
พระพุทธสาวกที่นั่งแวดล้อมพระพุทธองค์อยู่นั้น เมื่อไม่ทรงเห็น
ก็กราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ได้ทรงเห็นพระราชาวาบ้างหรือ
พระพุทธองค์ได้ตรัสถามว่า ทรงแสวงหาพระราชาวาประเสริฐ
หรือว่าแสวงหาพระองค์เอง (ตน) ประเสริฐ พระนางทรงได้สติ

กราบทูลว่า แสงวาทนประเสริฐ ทรงสงบพระทัยฟังธรรมได้ ครั้นทรงสดับธรรมไป ก็ทรงเกิดธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรม ที่เรียกว่าธรรมจักขุนี้ มีแสงแว่ในที่อื่นว่า คือเกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา” ได้แก่เห็นธรรมตาที่เป็นของคู่กัน คือเกิดและดับ จะกล่าวว่าเห็นความดับของทุกสิ่งที่เกิดมาก็ได้

ชีวิตนี้เรียกได้ว่าเป็นความเกิดสิ่งแรก ซึ่งเป็นที่เกิดของสิ่งทั้งหลายในภายหลัง ก็ต้องมีความดับ สิ่งที่ได้มาพร้อมกับชีวิตก็คือตนเอง นอกจากตนเองไม่มีอะไรทั้งนั้น สามภิกขุยา บุตรธิดาทพยสินเงินทองไม่มีทั้งนั้น เรียกว่าเกิดมาตัวเปล่า มาตัวคนเดียว พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ตนแลเป็นคติ (ที่ไปหรือการไป) ของตน” ในเวลาดับชีวิต ก็ตนเองเท่านั้นต้องไป แต่ผู้เดียวตามกรรม ทั้งทุกสิ่งไว้ในโลกนี้ แม้ชีวิตร่างกายนี้ ก็นำไปด้วยไม่ได้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “บุคคลผู้จะต้องตายทำบุญและบาปทั้งสองอันใดไว้ในโลกนี้ บุญบาปทั้งสองนั้น เป็นของผู้นั้น ผู้นั้นพาเอาบุญบาปทั้งสองนั้นไป บุญบาปทั้งสองนั้นติดตามผู้นั้นไปเหมือนอย่างเงาที่ไม่ละตัว”

ก็เมื่อตนเองเป็นผู้มาคนเดียวไปคนเดียว เมื่อมาก็มาตามกรรม เมื่อไปก็ไปตามกรรม ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นใครทั้งนั้น คือจะเป็นสามภิกขุ เป็นบุตรธิดา เป็นญาติ

มิตร หรือมันเป็นศัตรู ต่างก็มาคนเดียวตามกรรม ไปตามกรรม ฉะนั้น ก็ควรที่จะต้องรักคนสงวนตน แสวงหาตนมากกว่าที่จะรักจะสงวนจะแสวงหาใครทั้งนั้น

คำว่า แสวงหาตน เป็นคำมีคติที่ซึ่ง คิดพิจารณาให้เข้าใจให้ดี จะบังเกิดผลดียิ่งนัก แต่ที่จะเริ่มแสวงหาตนได้ ก็ต้องได้สติย้อนมานึกถึงตนในทางที่ถูกที่ควร และคำว่าแสวงหาตนหาได้มีความหมายว่าเห็นแก่ตนไม่ เพราะผู้เห็นแก่ตนหาใช้ผู้ที่แสวงหาตนไม่ กลายเป็นแสวงหาสิ่งที่มีใช้ตนไปเสีย.

แง่คิดเกี่ยวกับชีวิต

อันเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นแก่ชีวิต มีอยู่เป็นอันมากที่บังเกิดขึ้นโดยไม่รู้ไม่คิดมาก่อน แต่เมื่อเป็นเหตุการณ์ที่จะต้องเกิดก็เกิดขึ้นจนได้ ถ้าหากใครมองดูเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างของเล่น ๆ ไม่จริงจัง ก็ไม่เกิดทุกข์เดือดร้อน หรือจะเกิดบ้างก็เกิดอย่างเล่น ๆ ถ้าจะหนีเหตุการณ์เสียบ้าง ก็เหมือนอย่างหนีไปเที่ยวเล่น หรือไปพักผ่อนเสียครึ่งคราวหนึ่ง

คนเรานั้นเมื่อเห็นว่าที่ใดมีทุกข์ ก็จะต้องหนีไปให้พ้นจากคนหรือเหตุการณ์ที่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ถ้าแต่ละคนได้ระลึกถึงข้อนี้ก็ควรจะไม่ประพฤติหรือกระทำการก่อทุกข์ให้แก่กัน ทั้งนี้ด้วยมีความสำนึกตนและประพฤตินให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร

เรื่องว่าจะไรสมควรอะไรไม่สมควรมัน ถ้าคนเรามีสติ

รู้จักตนตามเป็นจริง ไม่หลงตนไม่ลำเอียงแล้ว ก็จะมีใจโดย
ไม่ยาก บางทีหลงคนอื่นได้แต่หลงตนเองหาได้ไม่ เช่น
คนที่รู้ยั่วว่าตนเองเป็นอย่างไร แต่เที่ยวพูดไต่อาวดคนอื่นว่า
วิเศษต่าง ๆ บางทีหลงตนเองให้หลงไปสนิทแต่หลงคนอื่น
ไม่ได้ เช่นคนที่หาได้มีความวิเศษอันใดไม่ แต่เข้าใจตนเองว่า
วิเศษแล้วแสดงตนเช่นนั้น ส่วนคนอื่นเขารู้ว่าเป็นอย่างไร
จึงหัวเราะเอา หากได้มองดูความเป็นไปต่าง ๆ กันของคน
ในทางที่น่าหัวเราะดังนั้นก็น่าจะมีทุกข์น้อยลง การมองดูคนอื่น
นั้นสู้มองดูตนเองไม่ได้ เพราะตนเองต้องรับผิดชอบต่อตนเอง
โดยตรง ส่วนคนอื่นเขาก็ต้องรับผิดชอบต่อตัวเขาเอง เรื่องความ
รับผิดชอบนี้ บางทีก็นึกไปไม่ออกว่าทำอะไรไว้ จึงต้อง
รับผิดชอบเช่นนี้ เช่นต้องรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
แก่ชีวิต

ในฐานะเช่นนี้ ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมใช้
ศรัทธาความเชื่อในกรรมและผลของกรรม ทำกรรมที่ผิดไว้
ก็ต้องรับผิดชอบต่าง ๆ ทำกรรมที่ชอบไว้ก็ต้องรับผิดชอบต่าง ๆ
จะเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่ เมื่อยอมรับกรรมเสีย
ได้ดังนี้ก็จะมีใจกล้าหาญ เป็นอะไรเป็นกัน ไม่กลัวต่อเหตุการณ์
ต่าง ๆ และเมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจะแก้อย่างไร ศิษย์
ของพระพุทธเจ้าย่อมแก้ด้วยสติและปัญญา เพื่อให้เป็นผู้ชนะ
ด้วยความดี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “พึงชนะคนตระหนี่หรือความตระหนี่ด้วยการให้” นี่เป็นวิธีเอาชนะวิธีหนึ่ง ใครเป็นคนมีความตระหนี่และความโลภ ก็คือตัวเราเองหรือคนอื่นก็ได้ ถ้าเป็นตัวเราเองก็ต้องเอาชนะด้วยการให้ พยายามให้ตัวเองเป็นผู้ให้ ถ้าเป็นคนอื่น ก็อาจเอาชนะเขาด้วยการให้ได้เหมือนกัน เช่นให้สิ่งที่เขาต้องการ เขาก็พอใจแล้วให้สิ่งที่เราต้องการ บางทีก็ซื้อเขาได้ด้วย การให้ทรัพย์ ผู้ที่มีจิตใจสูงบางคนสละให้ยิ่งกว่าเขาขอ เป็นทานอย่างสูง ที่ทำให้เป็นที่พิศวงแก่คนอื่น ๆ ว่าทำไมจึงให้ได้

คนยอมปฏิบัติตามระดับของจิตใจ ไม่สามารถจะทำให้ต่ำกว่าระดับของตนได้ แต่คนดีนั้นพระยอมรักษา ดังภาษิตว่า “ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” ศิษย์ของพระพุทธเจ้ายอมมีศรัทธาอยู่อย่างมั่นคงดังนี้ และยอมปฏิบัติตนเป็นผู้หลีกเลี่ยงอยู่เสมอ โดยเฉพาะเป็นผู้หลีกเลี่ยงอกทางใจ จึงไม่เป็นทุกข์

อันเรื่องของชีวิต บางคราวก็ดูเป็นของเปิดเผยง่าย ๆ บางคราวก็ดูลึกลับ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต บางอย่างก็เกิดตามที่คนต้องการให้เกิด บางอย่างก็เกิดขึ้นโดยคนมิได้เจตนาให้เกิด แต่ผลทุก ๆ อย่างย่อมมีเหตุ ถ้าได้รู้เหตุก็เป็นของเปิดเผย ส่วนที่ว้าลึกลับก็เพราะไม่รู้เหตุ จู่ ๆ ก็เกิดผลขึ้นเสียแล้ว เช่นไม่ได้คิดว่าพรุ้งนี้จะไปข้างไหน ครั้นถึงวันพรุ้งนี้เข้า ก็ต้องไปด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบัดเดี๋ยวนั้น ว่าถึงคนทั่วไป

แล้ว เรื่องของพຽ່ງนี้ เป็นเรื่องลึกลับ เพราะต่างก็ไมຽ່ງพຽ່ງนี้
ของตนเองจริง ๆ ถึงวันนี้เองก็ຽ່ງอยู่เฉพาะปัจจุบันคือเตຽ່ງนี้
แต่อนาคตหาຽ່ງได้ไมຽ່ງต่อไปแม้ในวันนี้จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง

คนเรา มีความคิดหวังกันไป ซึ่งจะคิดอย่างไรก็คิดได้
และก็อาจจะทำให้ได้ผลตามทีคิด แม้คนที่คิดทຽ່ງจิตทำทຽ່ງจิต
ก็อาจได้ผลจากการทำทຽ່ງจิต คนทีประຽ່ງร้ายมิตรหรือคนดี
คนบริสุຽ່ງ ก็อาจได้รับผลจากการทำนั้น เช่น ได้ทรัพย์สิน
เงินทอง วันนีຽ່ງ แต่พຽ່ງนี้มັຽ່ງมีขึ้น ชวนให้เคลิบเคลิ้มไปไมຽ່ງน้อย
และคนเป็นอันมากก็ดูเหมือนจะเคลิ้มไปในผลทีล່อใจเช่นนี้ง่าย
จนถึงบางทีคนที่เคยตรงก็กลับคด เคยเป็นมิตรก็กลับเป็นศัตรู
เพราะมຽ່ງแต่จะไดຽ່ງเป็นประมาຽ່ງ เพราะความกลัวต่อวันพຽ່ງนี้
หรือโลกต่อวันพຽ່ງนี้ บางทีก็เพื่อตน หรือเพื่อผู้อื่นทีตนรักใคร
วันพຽ່ງนี้อาจจะร้ายขึ้นจริง แต่วันพຽ່ງนี้มีใช้มีเพียงวันเดียว
ผู้ที่คิดให้ยาวออกไปอีกหลาย ๆ พຽ່ງนี้จึงน่าจะสะดุดใจ และ
ถ้าใช้ความคิดให้มากสักหน่อย เช่นว่าน่าละอายไหมทีไปช่วงชิง
ของของผู้อื่น ยิ่งถ้าผู้อื่นนั้นเป็นคนดีคนบริสุຽ່ງก็ยิ่งน่าละอายใจ
เพราะคนดีอย่างทีเรียกว่าใจพระนั้น ย่อมถือว้า “แพຽ່ງเป็นพระ
ชนะเป็นมาร” จึงเป็นผู้ยอมให้แก่ผู้ที่ต้องการ แม้จะต้องเสียจน
หมดสิ้น ก็ยังดีกว่าจะเป็นทุกขีใจมาก เพราะเหตุทีจะต้องแกຽ່ງแยຽ່ງ
จะคิดเอาเปรียบนั้นไมຽ່ງต้องพูดถึง เพียงคิดให้พอเสมอกันก็
ไมຽ່ງประสงค์จะไดຽ່ງเสียแล้ว คนดีทีมีใจเช่นนี้ไมຽ່ງมีประຽ່ງร้าย

จิตต่อใครเลยแม้แต่น้อย ใครต้องการจะเอาเปรียบเมื่อใดก็ได้เปรียบเมื่อนั้น แต่ข้อที่สำคัญ หากไปกระทบคนดีมีใจพระนั้นมิใช่จะได้เปรียบอย่างง่ายดายเป็นเดียว ยังได้กรรมที่หนักด้วยคือได้บาปหนักหนา คิดเอาเปรียบคนที่คิดเอาเปรียบด้วยกัน ยังบาปน้อยกว่าเพราะมีใจเป็นอกุศลเสมอกัน ข้อที่ว่าเป็บบาปหนักหนานั้นคือกกระดบัแห่งจิตใจของตนเองลงไปให้ตำทรมไม่จำเป็นต้องไปพูดถึงนรกหรือผลอะไรที่คอยจะก้านอยู่

ระดับของคนแม้เพียงคนสามัญย่อมมีบุติธรรมตามควรไม่ต้องการเสียเปรียบ ไม่ต้องการเอาเปรียบใคร ไม่รังแกข่มเหงผู้อื่น ไม่ต้องพูดถึงมิตรหรือผู้มีคุณมีอุปการะแก่ตนซึ่งจะต้องมีความซื่อตรงต่อมิตร มีความกตัญญูต่อผู้มีคุณโดยแท้คนบาปหนักก็คือคนที่มีระดับแห่งจิตใจต่ำลงไปกว่านี้ พระพุทธเจ้าทรงปรารภคนที่มีระดับจิตใจต่าง ๆ กันนี้ จึงตรัสว่า "ความดีอันคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก ส่วนความชั่วอันคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก"

เมื่อนั่งรถไปตามถนนสายต่าง ๆ ถึงตอนที่มิสัญญญาณไฟเขียวแดง จะพบว่าถูกไฟแดงที่ต้องหยุดรถมากกว่าไฟเขียวซึ่งแล่นรถไปได้ นานี้กว่าการดำเนินทางชีวิตของทุกคน มักจะต้องพบอุปสรรคที่ทำให้การทำงานต้องชะงัก หากเทียบกับทางไปร้ง น่าจะต้องพบความติดขัดมากกว่าที่จะปลอดไปร้งไปได้ทีเดียว บางครั้งอาจต้องประสบเหตุที่น่าตกใจว่าจะล้มเหลว

หรือเสียหายมาก คล้ายอุบัติเหตุของรถที่วิ่งไปในถนน คนที่อ่อนแอข่มขอมแพ้อุปสรรคง่าย ๆ ส่วนคนที่เข้มแข็งข่มไม่ยอมแพ้ เมื่อพบอุปสรรคก็แก้ไขไป รักษาการงานหรือสิ่งที่มีงจะทำไว้ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น ถืออุปสรรคเหมือนอย่างสัญญาณไฟแดงที่จะต้องพบเป็นระยะ ถ้ากลัวจะต้องพบสัญญาณไฟแดงตามถนนซึ่งต้องหยุดรถก็จะไปข้างไหนไม่ได้ แม้ในการดำเนินทางชีวิตก็ฉนั้น ถ้ากลัวจะต้องพบอุปสรรค ก็ทำอะไรไม่ได้ ฉนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้แปลความว่า “คนพึงพยายามร่ำไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์ที่ต้องการ”

ความสำเร็จและความพิบัติต่าง ๆ อาจมีได้เหมือนกัน เมื่อได้ใช้ความพยายามเต็มที่แล้วไม่ได้รับความสำเร็จก็ไม่ควรเสียใจ ควรคิดปลงใจลงว่าเป็นคราวที่จะพบความสำเร็จ ในเรื่องนี้ ทั้งไม่ควรจนปัญญาที่จะคิดแก้หรือทำการอย่างอื่นต่อไป เพราะการงานที่จะพึงทำให้เกิดผลนั้นมีอยู่เป็นอันมาก ดังคำว่า “ทรัพย์นี้มีไกล ใครปัญญาไว หาได้บ้าน” วิชาคนมีปัญญาไม่อับจนถึงกับไปคิดแย่งทรัพย์ของใคร คนที่เกี่ยวลักขโมยแย่งชิง หรือทำทุจริตเพื่อได้ทรัพย์ ล้วนเป็นคนอับจนปัญญาที่จะหาในทางสุจริตทั้งนั้น ส่วนความพิบัติต่าง ๆ นั้น เมื่อไม่ประมาท ยังต้องพบ ก็แปลว่าถึงคราวหรือที่เรียกว่าเป็นกรรม เช่นถูกไฟไหม้หรือถูกเสียหายต่าง ๆ

เรื่องของกรรมที่หมายถึงกรรมเก่า เป็นแรงดันที่สำคัญ

อย่างหนึ่ง กรรมเก่าที่ทำไว้ไม่ดีย่อมเป็นแรงดันให้พบผลที่ไม่ดี
กรรมเก่าที่ทำไว้ดีเป็นแรงดันให้พบผลที่ดี แต่ยังมีแรงดันอีก
อย่างหนึ่งที่ส่งเสริมหรือต้านทาน คือกรรมใหม่ที่ทำในปัจจุบัน
ถ้ากรรมปัจจุบันไม่ดีเป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมดีเก่า
ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดีด้วยกัน ถ้ากรรมปัจจุบันดี
ก็เป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดี ส่งเสริมแรงดันของ
กรรมเก่าที่ดีด้วยกัน ความที่จะได้กันหรือส่งเสริมกันได้เพียงไร
นั้นขึ้นอยู่กับระดับของกำลังที่แรงหรืออ่อนกว่ากันเพียงไร

คติทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า “บาปกรรมที่บุคคลใด
ทำไว้แล้ว บุคคลนั้นย่อมละได้ด้วยกุศล” ฉะนั้น ผู้ที่มีศรัทธา
ในกรรมหรือในบุญบาป จึงทำกรรมที่ต่ออยู่เสมอ และมีจิตใจ
เด็ดเดี่ยวกล้าหาญ เพราะได้เห็นแล้วว่าบุญช่วยได้จริงและ
ช่วยได้ทันเวลา ผลที่เกิดขึ้นในระยะเวลาต่าง ๆ กันเป็นเครื่อง
พิสูจน์ ความจริงเรื่องบุญบาปซึ่งจะเห็นกันได้ในชีวิตนี้

ชีวิตของทุก ๆ คนที่ผ่านพ้นไปในรอบปีหนึ่ง ๆ นับว่า
เป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อถึงวันเกิดบรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธ-
ศาสนา จึงถือเป็นปรารภเหตุทำบุญน้อยหรือมาก เพื่อฉลอง
อายุที่ผ่านมาและเพื่อความเจริญอายุ พร้อมทั้งวรรณ สุข พล
ยิ่งขึ้น ความเจริญอายุ วรรณ สุข พล เป็นพรที่ทุก ๆ คน
ปรารถนา แต่พรเหล่านี้หาได้เกิดขึ้นด้วยลำพังความปรารถนา
เท่านั้นไม่ ย่อมเกิดขึ้นจากการทำบุญ ฉะนั้น คนไทยเราส่วน

มากจึงยินดีในการทำบุญ และยินดีได้รับพรอนุโมทนาจาก พระสงฆ์หรือผู้ใหญ่ ยินดีรับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ในที่สุด แห่งการทำบุญ ถือว่าเป็นสิริมงคล

พิจารณาถึงเหตุการณ์ในเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าพึงเป็นสิริมงคลจริง เพราะสาระสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่า ได้ทำบุญแล้ว คำอวยพรต่าง ๆ จึงตามมาทีหลัง สนับสนุนกัน ให้จิตใจมีความสุขขึ้นในปัจจุบันทันที *ความสุขอันบริสุทธิ์* นี้แหละคือบุญ ดังมีพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า “ท่าน ทั้งหลาย อย่างกลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุข” หมายถึงความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขอันเกิดจากกรรม ที่บริสุทธิ์ ซึ่งก็เรียกว่าบุญเช่นเดียวกัน

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ผู้ที่ ได้ทำบุญไว้บันทึกเบิกบานเพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรม ของตน ผู้ที่ได้ทำบาปไว้อับเศร้า เพราะเห็นความเศร้าหมอง แห่งกรรมของตน” อันกรรมที่บริสุทธิ์เกิดจากจิตใจที่บริสุทธิ์ เพราะสงบความโลภโกรธหลง ประกอบด้วยธรรมมีเมตตา กรุณาเป็นต้น จะเห็นได้จากจิตใจของผู้ที่ทำการบริจาคใน การบุญต่าง ๆ ของผู้ที่รักษาศีลและอบรมจิตใจกับปัญญา

ใคร ๆ ที่เคยทำทาน รักษาศีล และอบรมจิตกับปัญญา ดังกล่าว ย่อมจะทราบได้ว่ามีความสุขอย่างไร ตรงกันข้ามกับ จิตใจที่เราร้อนด้วยกิเลสต่าง ๆ และแม้จะได้อะไรมาด้วยกิเลส

มีความสุขตื่นเต้น ลองคิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าเป็นความสุข
จอมปลอม เพราะเป็นความสุขของคนที่ยลไปแล้ว เหมือน
ความสุขของคนที่ถูกเขาหลอกลวงนำไปทำร้ายด้วยหลอกให้
ตายใจและดีใจด้วยเครื่องล่ออย่างใดอย่างหนึ่ง คนที่ตายใจเสีย
เพราะเหตุนี้ คือคนที่ประมาทไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า
“คนประมาทแล้วเหมือนคนตาย” ไม่อาจจะเห็นสักจะคือความ
จริงตามธรรมชาติของพระพุทธเจ้า อาจคัดค้านคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้าได้ อย่างที่คิดว่าตนเองฉลาด ไม่มีอะไรจะช่วยบุคคล
ประเภทนี้ได้ นอกจากการทำบุญ เพราะการทำบุญทุกครั้งไป
ย่อมเป็นการฟอกชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดขึ้นทุกที เหมือน
อย่างการอาบน้ำชำระร่างกาย ซึ่งทำให้ร่างกายสะอาดสบาย
เมื่อจิตใจมีความสะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามสมควรแล้ว จะมองเห็น
ได้เองว่าความสุขที่บริสุทธิ์แท้จริงนั้นเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์
เท่านั้น จะได้ปัญญาซาบซึ่งถึงคุณพระทั้งสามว่า “ความเกิดขึ้น
ของพระพุทธรูปทั้งหลายให้เกิดสุขจริง การแสดงพระอภิสิทธรรม
ให้เกิดสุขจริง ความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือหมู่ให้เกิดสุขจริง
ความเพียรของหมู่ที่พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุขจริง”

ผู้ที่มีจิตใจ ธรรมดา และความสุขที่บริสุทธิ์ดังนี้ ชื่อว่า
ผู้มีบุญอันได้ทำแล้วในปัจจุบัน เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในตนเอง
อย่างที่ใคร ๆ หรืออะไรจะทำลายมิได้ และจะเจริญพร คือ
อายุ วรรณะ สุข พล ยิง ๆ ด้วยเดชบุญ

ความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ส่วนตัวและส่วนรวม ตลอดถึงที่เรียกว่าเหตุการณ์ของโลก ได้เกิดขึ้น บางทีก็รวดเร็วอย่างไม่นึก ถึงกับทำให้คนทั้งปวงพากันตะลึงงันก็มี เหตุการณ์ในวันนี้เป็นอย่างนี้ แต่วันพรุ่งนี้เล่า ยากที่จะคาดว่าจะเป็นอย่างไร วันนี้ยังอยู่ที่ ๆ พรุ่งนี้มีข่าวออกมาว่าสิ้นชีพเสียแล้วก็มี เมื่อวานนี้ระเบิดกันตามมอญ วันนี้ประกาศออกไปว่าหยุดระเบิดส่วนใหญ่ก็มี วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรอีกก็ยากที่จะทราบ ความเปลี่ยนแปลงของโลกดังนี้ ผู้ที่ศึกษาธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมไม่เห็นเป็นของแปลก ถ้าโลกจักหยุดเปลี่ยนแปลงนั้นแหละจึงจะแปลก ซึ่งไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะขึ้นชื่อว่าโลกแล้วต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ที่เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงนั้น คือเหตุการณ์อย่างหนึ่งดับไป เหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงก็คือความดับ—เกิด หรือ ความเกิด—ดับ ของสิ่งทั้งหลาย นี่เป็นวิบากคือเป็นผล ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็มีคำเรียกว่าปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งจะยกไว้ไม่พูดถึงในที่นี้ จะพูดถึงแต่ที่เกี่ยวกับบุคคล คือที่บุคคลก่อขึ้นเอง

อันเหตุการณ์ที่คนก่อให้เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็นกรรมของคน หมายความว่า การที่คนทำขึ้น ไม่ใช่หมายความว่า กรรมเก่าอะไรที่ไม่รู้ กรรมคือการทำที่รู้ ๆ อยู่นี้แหละ เมื่อ

ก่อกำเนิดด้วยกิเลสก็เป็นเหตุทำลายล้าง แต่เมื่อก่อกำเนิดด้วยธรรม ก็เป็นเหตุก่อเกิดความสุข เหตุการณ์ส่วนใหญ่ของโลก นั้นมีขึ้นด้วยกิเลส หรือกรรมของคนไม่มากนัก แต่มีผลถึง คนทั้งปวงมากมาย

ถ้าจะถามว่า กิเลสซึ่งนับว่าอธรรม กับธรรมนั้น ก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างกันอย่างตรงกันข้าม ใคร ๆ ก็น่าจะมองเห็น แต่ โฉนจึงยังใช้กิเลสกันอยู่ พระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ๆ จะช่วยให้คนใช้ธรรมกันให้มากกว่านี้มิได้หรือ

ถ้ามีคำถามมาดังนี้ ก็น่าจะมีคำตอบย้อนไปบ้างว่า เมื่อ เป็นสิ่งที่น่ามองเห็นกันง่ายดังนั้น ทำไมใคร ๆ จึงไม่สนใจที่จะ ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ากันให้มากขึ้นเล่า พระพุทธ- ศาสนาพร้อมที่จะช่วยทุก ๆ คนอยู่ทุกขณะ แต่เมื่อใครปิด ประตูดอกใจไม่เปิดรับธรรม พระพุทธศาสนาก็เข้าไปช่วยไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกจึงต้องปร่าบกันลงไปด้วยกำลังต่าง ๆ แม้ ฝ่ายถูกก็ต้องใช้กำลังแก่ฝ่ายผิด นับว่าเป็นเรื่องของโลก ซึ่งมี รุ่ยวายมีสงบลับกันไป และมนุษย์เรานั้น แม้มีกำลังกายด้อย กว่าช้างม้าเป็นต้น แต่มีกำลังปัญญาสูงกว่า กำลังปัญญานี้เอง ที่สร้างแสนยานุภาพได้ยิ่งใหญ่ ทั้งสร้างระบอบธรรมอย่างดี วิเศษขึ้นด้วย ฉะนั้น ในขณะที่มีจิตใจได้สำนึกได้สติขึ้น แม้จะ หลั่งที่ตักกันมาหักใหญ่แล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่มีปัญญามองเห็น ธรรม และกลับมาใช้ธรรมสร้างความเจริญและความสุขกันต่อไป

จุดหมายของชีวิต

ชีวิตอันอุดม เป็นจุดหมายที่พระพุทธเจ้าสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้ถึง ถ้าจะตั้งปัญหาว่าอะไรคือชีวิตอันอุดม ก็น่าจะต้องพิจารณากัน คำว่าอุดมแปลว่าสูงสุด ชีวิตอันอุดมคือชีวิตที่สูงที่สุด ผลที่ปรารถนาจะได้อย่างสูงสุดในชีวิตไซ้ใหม่เป็นชีวิตอันอุดม ถ้าถือเอาความปรารถนาเป็นเกณฑ์ดังนี้ ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เกณฑ์จัดระดับชีวิตของพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะแต่ละคนย่อมมีความปรารถนาต่าง ๆ กัน ทั้งเพิ่มความปรารถนาขึ้นได้เสมอ จนถึงมีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “แม้ว่าเสมอด้วยตัณหา (ความอยาก) ไม่มี” เช่นบางคนอยากเรียนให้สำเร็จปริญญาชั้นนั้นชั้นนี้ บางคนอยากเป็นเศรษฐี บางคนอยากเป็นเจ้าของ อยากเป็นอธิบดี อยากเป็นผู้แทนราษฎร อยากเป็นรัฐมนตรี อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น แต่คนที่มีความ

อยากดั่งนี้ จะประสบความสำเร็จดังที่อยากได้สักกี่คน ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีจำนวนจำกัด จะเป็นด้วยกันทุกคนหาได้ไม่ บางทีคนที่ไม่ได้คิดปรารถนาว่าจะเป็นก็ได้เป็น บางคนคิดอยากและชวนชวายเป็นต่าง ๆ มากมายก็ไม่ได้เป็น ต้องไปเป็นอย่างที่ไม่อยากก็มีอยู่มาก

ฉะนั้น ผลที่ได้ด้วยความอยากอันเป็นตัณหา จึงมิใช่เป็นเกณฑ์จัดว่าเป็นชีวิตอันอุดม เช่นว่าเมื่อได้เป็นอย่างนั้น ๆ แล้วก็อันได้ถึงขีดชีวิตอันอุดม ในทางโลกอาจจะเข้าใจกันเช่นนั้น เช่นที่พูดว่ากำลังรุ่งเรือง หมายถึงอยู่ในตำแหน่งสูง มีทรัพย์ มีบริวารมาก ก็ว่าชีวิตขึ้นถึงขีดสูง แต่ละคนย่อมมีขีดสูงสุดต่างกัน ขีดสูงสุดของผู้ใดก็เป็นชีวิตอันอุดมของผู้นั้น แต่ความขึ้นถึงขีดสูงสุดของชีวิตแบบนี้ ตามสายตาของท่านผู้รู้ ย่อมว่าเป็นเหมือนอย่างความขึ้นของพลุหรือความขึ้นของปรอท คนเป็นไข้ คือเป็นของชั่วคราว บางทีในขณะที่ชะตาชีวิตขึ้นสูงนั้น กลับมีชีวิตไม่เป็นสุข ต้องเป็นทุกข์มากเสียอีก บางคนอาจจะไม่ต้องการตำแหน่งอะไรสูงนัก แต่อยากเรียนรู้มาก ๆ ให้สำเร็จชั้นสูง ๆ สิ่งอื่น ๆ ไม่สำคัญ แต่ความมีวิชาสูง (ทางโลก) จะหมายความว่าชีวิตสูงขึ้นด้วยหรือไม่

อันวิชาย่อมเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิตขึ้นอย่างหนึ่ง แต่จะต้องมีปัจจัยอื่นร่วมสนับสนุนอีกหลายอย่าง ดังจะเห็นตัวอย่างคนที่เรียนนามีวิชาสูง ๆ แต่รักษาตัวไม่รอด หรือรักษาตัว

ให้ติดตามสมควรไม่ได้ ทั้งไม่ได้รับความนับถือจากคนทั้งหลาย
ก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ จึงได้ทรง
วางเกณฑ์ของชีวิตไว้ว่าชีวิตมี ๓ อย่างก่อน คือ พุชชีวิต ชีวิต
ชั่วร้าย หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตทำกรรมชั่วร้ายต่าง ๆ โมฆชีวิต
ชีวิตเปล่า หมายถึงคนที่ปล่อยให้ชีวิตล่วงไปเปล่าปราศจาก
ประโยชน์ และ สุขชีวิต ชีวิตดี หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตประกอบ
กรรมที่ดีที่ชอบต่าง ๆ และชีวิตดีนั่นเอง เมื่อมีมาก ๆ ขึ้นจะ
กลายเป็นชีวิตอุดมในที่สุด

ชีวิตอันอุดมคือชีวิตอันสูงสุด ในแง่ของพระพุทธ
ศาสนา คือชีวิตที่ดี อันเรียกว่าสุขชีวิต หมายถึงความดีที่อาศัย
ชีวิตทำขึ้น ชีวิตของผู้ที่ทำดีจึงเรียกว่าชีวิตดี เมื่อทำดีมาก
ชีวิตก็สูงขึ้นมาก ทำดีที่สุดชีวิตก็สูงสุด

ที่เรียกว่าชีวิตอุดมนั้น องค์ประกอบของสิ่งที่เรียกว่า
ความดีในชีวิตมี ๔ ประการ คือ กรรม วิชา ศิล และ ธรรม
อธิบายสั้น ๆ กรรม คือการงานที่ทำ หมายถึงการงานที่เป็น
ประโยชน์ต่าง ๆ วิชา คือความรู้ในศิลปวิทยา ศิล คือความ
ประพฤติที่ดี ธรรม คือคุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ชีวิตที่ดีจะต้อง
มีองค์คุณทั้ง ๔ ประการนี้ ชีวิตจะสูงขึ้นเพียงไร ก็สุดแต่องค์
คุณทั้ง ๔ นี้จะสูงขึ้นเท่าไร

นี่คุณถึงบุคคลในโลกที่คนเป็นอันมากรู้จัก เรียกว่าคนมี
ชื่อเสียง ลองตรวจดูว่าอะไรทำให้เขาเป็นคนสำคัญขึ้น ก็

เห็นได้ว่า ข้อแรกก็คือ กรรม การงานที่เขาได้ทำให้ปรากฏ เป็นการทำงานที่สำคัญในทางดีก็ได้ ในทางเสียทางร้ายก็ได้ ในทางดีเช่นคนที่ได้ทำอะไรเป็นสิ่งที่เกื้อกูลมาก ในทางชั่วเช่น คนที่ทำอะไรที่เลวร้ายเป็นข้อฉกรรจ์ เหล่านี้เกี่ยวแก่กรรม ทั้งนั้น

ไม่ต้องคิดออกไปให้ไกลตัว คิดเข้ามาที่ตนเอง ก็ จะเห็น ว่าการงานของตนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต คนเรา ทุกคนจะเป็นอะไรขึ้นมาก็เพราะการงานของตน เช่น จะเป็น ขาวนาก็เพราะทำนา กลีกรรมเป็นการงานของตนของผู้ที่เป็น ขาวนา จะเป็นพ่อค้าก็เพราะทำพาณิชย์การค้า จะเป็นหมอกก็เพราะประกอบเวชกรรม จะเป็นนักเรียนนักศึกษา ก็เพราะทำการเรียนการศึกษา จะเป็นโจรก็เพราะทำโจรกรรม ดังนี้ เป็นต้น

กรรมทั้งปวงนี้ไม่ว่าดีหรือชั่วย่อมเกิดจากการทำ อยู่ ง่ายๆ จะเป็นกรรมอะไรขึ้นมาหาได้ไม่ จะเป็นกรรมชั่วก็ เพราะทำ อยู่เฉย ๆ กรรมชั่วไม่เกิดขึ้นมาเองได้ แต่ทำกรรมชั่ว อารู้สึกว่าทำได้ง่าย เพราะมักมีความอยากจะทำ มีแรงกระตุ้น ให้ทำ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “กรรมชั่วคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก”

ฉะนั้น ใครที่รู้สึกตนว่าทำชั่วได้ง่าย ก็ต้องเข้าใจว่า ตนเองยังเป็นคนชั่วอยู่ในเรื่องนั้น ถ้าตนเองเป็นคนดีขึ้นแล้ว

จะทำชั่วในเรื่องนั้นได้ยากหรือทำไม่ได้เอาทีเดียว ชีวิตชั่ว
ย่อมเกิดจากการทำชั่วนี้แหละ

ส่วนกรรมดีก็เหมือนกัน อยู่เฉย ๆ จะเกิดเป็นกรรมดี
ขึ้นมาเองหาได้ไม่ แต่อาจารย์รู้สึกว่าทำกรรมดียาก จะต้องใช้
ความตั้งใจความเพียรมาก แม้ในเรื่องของกรรมดี พระพุทธเจ้า
ก็ได้ตรัสไว้ว่า “กรรมดีคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก”

ฉะนั้น ใครที่ทำดียากในข้อใด ก็พึงทราบว่าตนเองยัง
ไม่ดีพอ ต้องส่งเสริมตนเองให้ดีขึ้นอีกด้วยความพากเพียร
ทำกรรมดีนี้แหละ ถ้าเกียจคร้านไม่ทำกรรมดีอะไร ถึงจะ
ไม่ทำกรรมชั่ว ชีวิตก็เป็นโมฆะชีวิต คือชีวิตเปล่าประโยชน์
ค่าของชีวิตจึงมิได้ด้วยการปฏิบัติ ทำกรรมดีมากค่าของชีวิต
ก็สูงมาก.

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า
ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้

คำว่า *กรรมเก่ากรรมใหม่* นี้ อธิบายได้หลายระยะ เช่น
ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่ากรรมเก่า กรรม
ที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติเรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้
อาจจะไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลง
ไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ ว่าในปัจจุบันชาตินี้แหละ
กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่ง

ทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือ
ที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่

ความมีชีวิตหรือช่วยย้อมขึ้นอยู่แก่กรรมที่ทำแล้วนี้
กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ความขึ้นหรือลงแห่งชีวิตย้อมแล้วแต่
กรรม แต่ก็อาจจะกล่าวว่าย้อมแล้วแต่บุคคลด้วย เพราะบุคคล
เป็นผู้ทำกรรมเป็นเจ้าของกรรม สามารถที่จะละอกุศลกรรม
ด้วยกุศลกรรมได้ คือสร้างกุศลกรรมขึ้นอยู่เสมอ เมื่อกุศลกรรม
มีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมจะตามไม่ทันหรือจะเป็นอโหสิ-
กรรมไป

แต่ในการสร้างกุศลกรรมนั้น ย้อมขึ้นอยู่แก่จิตใจเป็น
ประการสำคัญ คือจะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัมมาทิฐิคือ
ความเห็นชอบ ตั้งต้นแต่เห็นว่าอะไรเป็นบาปอกุศล อะไรเป็น
บุญกุศล ตลอดถึงเห็นในเหตุผลแห่งทุกข์และความดับทุกข์
ตามเป็นจริง ความเห็นชอบดังนี้ จะมีขึ้นก็ต้องอาศัยวิชาที่
แปลว่าความรู้

อันคำที่หมายถึงความรู้มีอยู่หลายคำ เช่น วิชา ปัญญา
ญาณ เฉพาะคำว่าวิชาหมายถึงความรู้ดังกล่าวก็ได้ หมายถึง
วิชาที่เรียนรู้ ดังที่พูดกันว่าเรียนวิชานั้นวิชานี้ก็ได้ ในที่นี้
หมายถึงรวม ๆ กันไป จะเป็นความรู้โดยตรงก็ได้ จะเป็น
ความรู้ที่เรียนดังที่เรียกว่าเรียนวิชาก็ได้ เมื่อหมายถึงตัวความรู้
โดยตรงก็เป็นอย่างเดียวกับปัญญา

วิชาเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชีวิตอีกข้อหนึ่ง และเมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่า กรรมทุก ๆ อย่างย่อมต้องอาศัยวิชา ถ้าขาดวิชาเสียจะทำกรรมอะไรหาได้ไม่ ก็จะต้องมีวิชาความรู้จึงจะทำอะไรได้ ทุกคนจึงต้องเรียนวิชาสำหรับใช้ในการประกอบกรรมตามที่ประสงค์ เช่น ผู้ที่ประสงค์จะประกอบกสิกรรมก็ต้องเรียนวิชาทางกสิกรรม จะประกอบอาชีพทางตุลาการหรือทนายความก็ต้องเรียนวิชากฎหมาย ดังนั้นเป็นต้นนี้เป็นวิชาความรู้ทั่วไป วิชาอีกอย่างหนึ่ง คือวิชาที่จะทำให้เป็นสัมมาทิฐิดังกล่าวนี้อีกข้างต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ละอกุศลกรรมด้วยอกุศลกรรม และที่จะเป็นเหตุให้ละความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจได้ วิชาละอกุศลธรรมและวิชาละความทุกข์ใจนี้ เป็นวิชาสำคัญที่จะต้องเรียนให้รู้ และเป็นวิชาของพระพุทธเจ้าโดยตรง ถึงจะรู้วิชาอื่นท่วมท้น แต่ขาดวิชาหลังนี้ ก็จะรักษาตัวรอดได้โดยยาก.

ความเข้าใจเรื่องจิต

จิตคืออะไร ?

จิตวิทยา คือความรู้เรื่องจิตทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องควรศึกษาให้รู้ เพราะการปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า ย่อมเนื่องด้วยจิตเป็นข้อสำคัญ พระพุทธทวณะที่สั่งสอนเกี่ยวกับจิตเป็นส่วนใหญ่ จึงจะได้กล่าวถึงเรื่องจิต จากคำสอนในพระพุทธศาสนาไปโดยลำดับ

จิตกับกายเป็นของมีอยู่เป็นคู่กันแก่ทุก ๆ คนตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดมาจนตาย จิต หมายถึงสิ่งที่เรียกกันว่าจิตใจของทุก ๆ คน กาย ก็หมายถึงร่างกายนี้ เพราะจิตเป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ที่จะมองเห็นได้ด้วยตาเป็นต้น จึงได้มีความเห็นในปัญหาว่าจิตคืออะไร อยู่ที่ไหน กันต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ เก่าก่อนมาจนถึงปัจจุบัน เช่นว่า จิต เป็นธรรมชาติที่ให้สำเร็จความคิดนึก เป็นความคิดนึก เป็นธาตุรู้ เป็นที่ก่อกับกิเลส

กรรมต่าง ๆ จนถึงว่าเป็นอาการของมันสมอง ส่วนที่เกี่ยวข้อง
ที่อยู่ก็มีความเห็นเช่นว่า จิตอาศัยอยู่ที่หทัยคือเนื้อหัวใจที่เดิน
สูบฉีดโลหิตอยู่นี้ อยู่ที่มันสมองเพราะเป็นงานของมันสมอง
นั่นเอง ถึงจะมีความเห็นและว่าต่าง ๆ กันอย่างไร แต่ทุก ๆ คน
ก็คงรับรองตรงกันว่า จิตใจมีอยู่จริง และย่อมรู้ว่าจิตนี้
เป็นดวงชีวิตทีเดียว ดับจิตเสียเมื่อใด ชีวิตนั้นก็ดับเมื่อนั้น และ
ร่างกายก็จะเนาเปื่อยผุพังไปสิ้น เมื่อจิตดำรงอยู่ ชีวิตจึงดำรง
อยู่ด้วย ร่างกายนี้จึงคุมอยู่และปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ได้ เช่น
ตามองเห็นหูฟังได้ยิน คือ ประสาทต่าง ๆ ทำหน้าที่ของคนได้
คนจึงนึกคิดอะไรได้ รู้อะไรได้ทางประสาททั้งปวง แต่ถ้า
ร่างกายบกพร่องเสียหาย จิตก็ประสบความขัดข้องเหมือนกัน
เช่น ถ้าตาบอดหูหนวกเสีย จิตก็ออกมาเห็นมาฟังรู้อะไรทาง
ประสาทที่เสียไปนั้นมิได้ ถ้าร่างกายส่วนกายประสาทเสีย
เช่น เป็นอัมพาตไป หรือถูกฉีดยาซาก็เช่นเดียวกัน ถ้าถูก
กระทบอย่างแรง เช่น ประสบอุบัติเหตุถึงวิสัญญีภาพสลบไป
ก็คือร่างกายเกิดขัดข้อง จิตจึงขัดข้องที่จะแสดงความรู้อะไร
ออกมาทางกายในขณะนั้น ถ้าร่างกายชำรุดอย่างมาก จนถึง
ที่เรียกว่าแตกทำลาย จิตก็ต้องดับ หรือออกจากร่างที่แตก
ทำลายนั้น สุดแต่จะเห็นกันว่าเป็น เพราะจิตไม่ใช่เป็นวัตถุ
ดังกล่าวข้างต้น จึงได้มีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องทั้งปวง
ที่เกี่ยวข้องกับจิต ถ้าเป็นวัตถุก็คงจะไม่เกิดปัญหาเช่นนี้ สิ่งที

เรียกว่าเป็นวัตถุ นั้น คือเป็นรูปที่มองเห็นได้ด้วยตาเป็นเสียงที่ฟังได้ด้วยหู เป็นกลิ่นที่สูดดมได้ด้วยจมูก เป็นรสที่ลิ้มได้ด้วยลิ้น เป็นสิ่งถูกต้องที่ถูกต้องได้ด้วยกาย

จิตไม่ใช่เป็นวัตถุตั้งนั้นก็จริง แต่ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยแน่นอนในทุก ๆ คน ทุกคนต่างมีสิ่งที่เรียกว่าจิตใจนี้อยู่ด้วยกัน ถ้าจะลองตั้งปัญหาว่ารู้ได้อย่างไรว่ามี เพราะไม่ใช่วัตถุ ก็ตอบได้ว่ารู้ด้วยจิตนี้เอง ทุกคนมีจิตที่ไม่ใช่วัตถุอยู่ในตนแล้ว จึงรู้จิตของตนได้ด้วยจิตนี้แหละ ถ้าไม่มีจิตอยู่ในตัวนั้นแหละ จึงจะรู้ไม่ได้ และรู้ไม่ได้ทุกอย่าง.

ในพระธรรมบท ซึ่งเป็นพระพุทธรวณะ ได้กล่าวไว้ว่า จิต ไม่มีสรีระหรือไม่ใช่สรีระ (อสรีระ) มีคู่หาเป็นที่อาศัย (คู่หาสย) เทียบไปไกล เทียบไปผู้เดียวหรือดวงเดียว ตามลักษณะดังนี้ จิตจึงมิใช่มันสมองซึ่งเป็นสรีระ และคำว่า กุหา ในคำสามัญแปลว่าถ้า เช่น ถ้าของภูเขา แต่ในเรื่องจิตนี้ พระอาจารย์ผู้กล่าวอธิบายได้กล่าวอธิบายไว้อย่างกว้าง ๆ ว่าคือ กายนี้ จึงให้คำแปลโดยความว่ามีกายนี้เป็นที่อาศัย ซึ่งไม่ผิดแน่แบบคำว่ากำปั้นทุบดิน แต่ในคัมภีร์อธิบายอื่น เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อธิบายอภิธรรม ได้ระบุนุหัยวัตถุคือ เนื้อหทัยที่ค้นสืบคิดโลहितอยู่นี้ว่า เป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณธาตุ อันหมายถึงจิต ตามอธิบายนี้ จิตจึงอาศัยอยู่ที่หทัยวัตถุ มาถึงสมัยปัจจุบัน แพทย์ผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจของคนได้สำเร็จแล้ว

คือตัดเนื้อหัวใจของคนไข้ออก นำเอาเนื้อหัวใจของคนที่ยายแล้ว มาเปลี่ยนให้ จึงเกิดปัญหาขึ้นถึงจิตของคนไข้ว่าจะพลอยถูกตัด ออกไปหรือไม่ถ้าจิตอาศัยอยู่กับเนื้อหนังดังกล่าวนั้น และจะมี จิตอะไรของใครมาแทน จะว่าจิตของคนตายที่เป็นเจ้าของ เนื้อหัวใจที่ถูกนำมาเปลี่ยนให้ก็คงไม่ได้ เพราะคนนั้นตายไป แล้ว อันหมายถึงว่าดับจิตไปแล้ว (เรียกเต็มว่าดับจิตตสังขาร) แต่ผลที่ปรากฏ คนไข้ที่ถูกเปลี่ยนเนื้อหัวใจแล้ว ก็เป็นผู้ที่มีจิต ของตนอย่างเท่านั้นเอง ไม่ได้เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น จึงน่าจะ ต้องคิดว่า เมื่อเป็นเช่นนี้จิตอาศัยอยู่ที่ไหน

เรื่องนี้ไม่น่าจะต้องไปคิดให้มากไปถึงไหน คิดถึงที่คำนี้ เพียงคำเดียวก็พอ คือคำว่ามีคูหาเป็นที่อาศัยดังกล่าว ว่าคูหา นั้นคือกายนี้ ก็ยุติปัญหานี้ลงได้ เพราะไม่มีโอกาสสมิถแน่ แต่ คนเรานั้นไม่ค่อยจะชอบยุติเรื่องอย่างกว้าง ๆ แม้ไม่สมิถเสมอไป ยังอยากที่จะค้นหาอีกว่าอยู่ที่ส่วนไหนของกายกันแน่ จึงลอง จับศัพท์ขึ้นมาวิจารณ์กันก่อนว่า คูหาหรือถ้าในความหมาย ทั่วไปนั้น มีลักษณะเป็นโพรง มีเพดานโค้งไปตามธรรมชาติ ลองค้นหาดูในร่างกายของคนว่าส่วนไหนมีลักษณะดังนั้น น่าจะได้พบในที่สองแห่งคือกะโหลกศีรษะ และส่วนหน้าอก ที่ประกอบด้วยกระดูกซี่โครงและกระดูกสันหลัง ส่วนหลังนี้ มีลักษณะเป็นโพรงเหมือนกัน ซึ่งมีเนื้อหัวใจปอดดับเป็นต้น รวมอยู่ในโพรงแห่งกระดูกหลายชิ้นนี้ แต่ไม่เหมือนส่วนแรก

คือกะโหลกศีรษะ ซึ่งมีลักษณะเป็นคู่มากกว่า ทั้งที่เป็นที่อาศัยของมันสมองซึ่งเป็นส่วนสำคัญเกี่ยวแก่ความรู้ ความคิด ความจำต่าง ๆ ตามที่ศึกษาทราบกันในปัจจุบัน จึงน่าจะตั้งชื่อฐานแห่งความคิดขึ้นใหม่ว่า หรือจิตจะอาศัยอยู่ในคูหาส่วนนี้ คืออาศัยอยู่ที่มันสมองในกะโหลกศีรษะนี้.

ในอาการของร่างกายที่จำแนกออกเพื่อพิจารณาทางกรรมฐาน เต็มจำแนกไว้ ๓๑ ไม่มีมันสมอง อาการเหล่านี้ ท่านสันนิษฐานว่า คงได้จากตำราแพทย์ในสมัยโบราณ แพทย์ในสมัยนั้นคงจะได้เห็นมันสมองในกะโหลกศีรษะแล้ว แต่น่าจะยังไม่รู้ลักษณะหน้าที่พิเศษของมันสมอง จึงจัดรวมไว้ในอาการข้อหนึ่งใน ๓๑ ข้อเหล่านั้น ซึ่งน่าจะเป็นข้อเยื่อในกระดูก ต่อมาจึงได้แยกมันสมองออกเป็นข้อหนึ่งต่างหาก เรียงอันดับต่อจากเยื่อในกระดูก จึงเป็นอาการ ๓๒ ถ้าจิตมีคูหานี้เป็นที่อยู่อาศัย คืออาศัยอยู่กับมันสมอง ก็จะแก้ปัญหาเรื่องการผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจได้ง่ายเข้า และเรื่องการผ่าตัดต่อไปนี้จะสนับสนุนในข้อนี้ อีก คือได้มีข่าวพร้อมทั้งภาพในหนังสือพิมพ์ไลฟ์ (LIFE) เมื่อหลายปีมาแล้วว่า

นายแพทย์รัสเซียได้ตัดศีรษะสุนัขตัวหนึ่งมาต่อเข้ากับสุนัขอีกตัวหนึ่ง เป็นสุนัขตัวเดียวแต่มีสองศีรษะ มีชีวิตอยู่ได้นานเท่าไรจำไม่ถนัด ศีรษะสุนัขตัวเดิมแสดงอาการของตนเองอย่างหนึ่ง ศีรษะสุนัขที่มาต่อเข้าใหม่แสดงอาการของตนเองอีก

อย่างหนึ่ง คือต่างแสดงเหมือนอย่างเป็นสุนัขสองตัว แสดงว่าจิตใจของสุนัขได้มากับศิระษะ เพราะว่าอยู่ที่ศิระษะ มิได้อยู่ที่หัวใจที่เดินอยู่นั้น และในบัดนี้ได้เกิดมีปัญหาว่า คนเราจะตายจริงเมื่อไร ไต่ยินว่าแพทย์หมู่หนึ่งลงความเห็นว่า ไม่ใช่เมื่อหัวใจหยุดเต้น แต่เมื่อสมองหยุดทำงาน ความเห็นของคนโดยมากตั้งแต่โบราณกาลมา น่าจะว่าตายเมื่อหยุดลมหายใจ หรือดับลม ถือว่าลมหายใจเป็นตัวชีวิต ดังคำว่า ปาโณ หรือ ปาณ แปลว่า สัตว์มีชีวิต คือมีปราณหรือลมหายใจนั้นเอง ฉะนั้นเมื่อดับลมปราณ ก็เป็นการดับชีวิตไปด้วย

แต่เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในธรรมบางหมวด ที่น่าหยิบยกขึ้นมาพิจารณาว่า ทางพระพุทธศาสนามีแสดงไว้ว่าเชื่อว่าตายแน่เมื่อไร ในหมวดสังขาร ๓ คือ กายสังขาร (เครื่องปรุงกาย) ได้แก่ลมหายใจเข้าออก เพราะปรุงกายให้ดำรงชีวิตให้เกิดเวทนา วีสังขาร (เครื่องปรุงวจีคือวาจา) ได้แก่ วิตก-วิจารณ์ เพราะเป็นเครื่องปรุงให้พูด จิตตสังขาร (เครื่องปรุงจิต) ได้แก่ สัญญาเวทนา เพราะเป็นเครื่องปรุงจิตให้คิดไป ท่านแสดงว่า เมื่อคนจะตายวีสังขารดับไปก่อน คือดับวิตกวิจารณ์ที่จะพูด ต่อจากนั้นดับกายสังขารคือลมหายใจเข้าออก แล้วจึงดับจิตตสังขารคือสัญญาเวทนาเป็นที่สุด ตามลำดับนี้ ดับจิตสังขารจึงตาย เมื่อจิตอาศัยอยู่กับมันสมอง ดับจิตตสังขารกล่าวได้ว่าดับมันสมอง คือมันสมองหยุดทำงาน และในอภิธรรม

แสดงยกจิตเป็นข้อสำคัญสำหรับในเวลาตาย คือจุดจิต จึงอยู่ในระดับเดียวกันกับเหตุผลที่กล่าวมานั้น รวมความว่าจะตายแน่ ต่อเมื่อดับจิตตสังขาร หรือถึงจุดจิต จะตรงกับที่เรียกว่าสมองหยุดทำงานก็ได้กระมัง เพราะยากที่จะรู้เรื่องจิตกับมันสมอง เช่นเดียวกับยากที่จะรู้ว่าสมองหยุดทำงานเมื่อไร.

เรื่องจิตกับมันสมอง เมื่อดูตามลักษณะที่แสดงไว้ในธรรมบทว่า จิตไม่ใช่หรือไม่มีสรีระ ก็กล่าวได้ว่าจิตไม่ใช่มันสมอง หรือไม่ใช่อาการของมันสมอง เพราะมันสมองเป็นสรีระอย่างหนึ่ง

คราวนี้มาลองคิดดูเอาเอง ถึงลักษณะหลายอย่างที่แตกต่างกันในเรื่องต่อไปนี้ คือ อาการ อาหาร โรค เป็นต้น อาการของจิตใจ เช่น เบิกบาน ผ่องใส เศร้าหมอง อาการของมันสมอง เช่น แจ่มใส ปวดมีน อาการเหล่านี้บางที่ขัดกัน เช่น บางคราวใจแจ่มใสอยากจะทำงานต่อไป แต่สมองปวดมีน บางคราวสมองโปร่ง แต่ใจท้อแท้ไม่มีกำลังจะทำ แม้อาการดังกล่าวนี้แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน

อาหารก็เหมือนกัน อาหารของจิตใจคืออารมณ์ ได้แก่ เรื่องที่จิตคิด ที่จิตดำริ ที่จิตกรุ่นคิดถึงต่าง ๆ อันส่งเสริมกำลังให้แก่จิต อาหารของมันสมอง ได้แก่ อาหารของร่างกายที่บริโภคอยู่โดยปกติ บางคราวร่างกายได้รับอาหารเพียงพอ ซึ่งหมายความว่าสมองได้รับบำรุงด้วยอาหาร มีกำลังเรี่ยวแรง

ที่จะให้ทำงานได้ แต่จิตใจขาดอาหารคือขาดเรื่องเป็นเครื่อง
บำรุงใจให้มีกำลัง บางคราวจิตใจไม่ขาดเรื่องบำรุงใจ เป็น
จิตใจที่มีกำลัง แต่สมองขาดอาหารอ่อนเพลียไม่มีกำลังที่จะ
ทำงาน แม้เรื่องอาหารดังกล่าวนี้ ก็แสดงว่าจิตกับมันสมอง
ต่างกัน

โรคก็เช่นเดียวกัน คือต่างกันอีก เช่น โรคของจิตใจคือ
กิเลส ได้แก่ เครื่องเศร้าหมองของจิตใจต่าง ๆ เช่น ความโลภ
อยากได้ ความโกรธแค้นขัดเคือง ความหลงใหล ส่วนโรคของ
สมองคือความเจ็บป่วยทางสมอง จนถึงเป็นผู้เสียจริต นับว่า
เป็นโรคทางร่างกายนั่นเอง เมื่อโรคต่างกันดังนี้ สมุฏฐานของ
โรคก็ต่างกัน อารมณฺ์เป็นสมุฏฐานของโรคทางจิต กล่าวตาม
โฆหารทางศาสนาว่า อารมณฺ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ก็เป็น
สมุฏฐานแห่งโรคทางจิต คือความโลภเป็นต้น ส่วนสมุฏฐาน
ของโรคทางสมองนั้น ก็มีดังที่กล่าวไว้ในตำราแพทย์ คนเป็นบ้า
เกี่ยวแก่ความวิปริตของประสาทสมอง บางคนเรียกว่าโรคจิต
เรียกดังนี้ไม่ถูก ควรเรียกว่าโรคสมองถูกกว่า โรคจิตตาม
ความหมายในอริยวินัยของพระพุทธเจ้า พึงหมายถึงกิเลส
คนมีกิเลสชื่อว่าโรคจิตด้วยกันทั้งนั้น โรคสมองเยียวยา
แก้ไขด้วยยาของแพทย์ โรคจิตเยียวยาด้วยธรรมของพระพุทธ-
เจ้า ธรรมจึงเป็นยาแก้โรคจิต และพระพุทธเจ้าจึงทรงชื่อว่า
เป็นแพทย์ผู้รักษาคนเป็นโรคนี้ให้หายได้อย่างเด็ดขาด แม้

เรื่องโรค สมุฏฐานของโรค ยาแก้โรค ตลอดถึงแพทย์ผู้รักษา
ที่ต่างกันดังกล่าว ก็แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน

ข้อที่จิตและมันสมองต่างกันดังกล่าวนี้ มิได้หมายความว่า
ว่า ทั้งสองนี้ไม่ต้องอาศัยกัน ไม่ต้องเนื่องกัน เพราะต้องอาศัย
กันเนื่องกันอยู่มาก อาการ อาหาร และโรคของอย่างหนึ่ง
อาจเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้อีกอย่างหนึ่งเกิดความกระทบกระเทือน
ขึ้นได้ด้วย เช่น ความโลภ ความโกรธเกิดขึ้นรุนแรง แม้เป็น
โรคทางจิต แต่ก็ทำให้ร่างกายเกิดเป็นโรคทางกายขึ้นได้

จิตกับกายต้องอาศัยกัน

ในการศึกษาเพื่อทราบเรื่องจิตวิทยานี้ นอกจากควรทราบเรื่องกายและจิตตามคติทางพระพุทธศาสนาว่าอาศัยกันแต่ว่าต่างกันอย่างไร กล่าวโดยเฉพาะจิตมีลักษณะอย่างไรแล้ว ก็พึงทราบอีกว่า ข้อที่ว่าอาศัยกันนั้นคือความมืออยู่ด้วยกันทั้งสองอย่าง ซึ่งเป็นความหมายรวม กับความหมายแยก คือ กายอาศัยจิต และจิตอาศัยกาย ตามความหมายรวม ความมืออยู่ด้วยกันทั้งสองอย่างเป็นเหตุให้มีความเป็นบุรุษบุคคล คือ ที่เรียกว่าเป็นบุคคล หรือเป็นคน คนเรานี้ ต้องมีกายและจิตอาศัยกันอยู่ ถ้ามีแต่กายปราศจากจิต ความเป็นบุคคลก็สิ้นไป

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ (ในชาดุมังคลสูตร) ว่า บุรุษนี้มีธาตุ ๖ คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) อากาศธาตุ (ธาตุอากาศคือ

ช่องว่าง) วิญญาณธาตุ (ธาตุรู้) ดังนี้ เมื่อจะจัดสรูปเข้าในกาย และจิต ธาตุ ๕ ข้างต้นเป็นกาย ธาตุที่ ๖ เป็นจิตหรือเป็นอาการ ของจิต เป็นเรื่องของจิต ในธาตุ ๕ ข้างต้นนั้น ธาตุ ๔ ข้างต้น เป็นวัตถุ ส่วนธาตุที่ ๕ ที่หมายถึงช่องว่างในกายนี้ ถ้าหมายถึง ช่องว่างจริง ๆ ซึ่งไม่มีอะไร เป็นความว่าง (space) ก็ไม่ใช่ เป็นวัตถุ ถ้าหมายถึงสิ่งละเอียดมองไม่เห็นที่มีอยู่ในช่องว่าง นั้น เช่น ที่เรียกว่าออกซิเจน ไฮโดรเจน (ที่ในคำพูดภาษาไทย เรียกกันว่า อากาศอย่างหนึ่ง ๆ เหมือนกัน) ก็เป็นวัตถุละเอียด อย่างหนึ่ง ตามรูปศัพท์ *อากาส* แปลว่าที่ที่ไถหรือขีดมีรอย ไม่ได้ เพราะเป็นที่ว่าง ดังที่มีพระพุทธรภาษิตว่า “รอยเท้าไม่มี ในอากาศ” ตรงกันข้ามกับคำว่า *โอกาส* ที่แปลว่า ที่ที่ไถ หรือขีดให้มีรอยได้ อันหมายถึงพื้นพิภพเป็นต้น ทั้งสองคำนี้ มาจากธาตุศัพท์เดียวกันกับคำว่า *กสิ* ในคำว่ากสิกรรม *กสิ* แปลว่า การไถ หมายถึงการทำนา ตามอรรถคือความหมาย อากาศที่กล่าวถึงในธาตุ ๖ นี้ หมายถึงช่องว่างในกายนี้ตาม กล่าวแล้ว ดังที่ยกแสดงในพระสูตรนั้นว่า ช่องที่เนื้อและที่เลือด ไม่สัมผัสกัน เช่น ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องที่อาหารที่กลืน เข้าไป ช่องที่อาหารเก่าออกไปภายนอก ผู้ศึกษาวิชาสรีรวิทยา ในปัจจุบันนี้บางคนกล่าวว่า ในร่างกายนี้มีช่องว่างใหญ่เล็กอยู่ มากมาย เมื่อดูด้วยกล้องขยายอย่างละเอียดแล้ว จะเห็นร่างกาย นี้มีช่องเป็นโพรงไปทั่ว และกล่าวว่าเมื่อยุบรวมส่วนที่เป็นเนื้อ

เข้าทั้งหมดไม่ให้มีช่องว่างหรือโพรงเหลืออยู่เลยแล้ว จะเหลือ
ก้อนเล็กนิดเดียว ฉะนั้น อากาศธาตุจึงหมายถึงช่องว่างดังกล่าว
เรียกว่าเป็นธาตุอย่างหนึ่ง เพราะเป็นส่วนประกอบอยู่ในกายนี้
ทำให้กายนี้ดำรงสภาพอยู่อย่างปกตินี้ได้ ไม่ยุบรวมตัวกันเป็น
ก้อนเล็ก ๆ ดังกล่าวนั้น.

ร่างกายของคนเรานี้ เมื่อส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์
หรือด้วยอะไรที่ละเอียดกว่านั้น จะได้พบช่องว่างพรุนไปหมด
ทั้งตัว ส่วนที่ไม่ใช่ช่องว่างก็คงเป็นสิ่งที่เรียกว่า ธาตุดินบ้าง
ธาตุน้ำบ้าง ธาตุไฟบ้าง ธาตุลมบ้าง ประกอบกันอยู่ ปรากฏ
เป็นร่างที่น่าจะเป็นอย่างแมงกะพรุนหรือร่างแหนั้นแหละ แต่
เพราะสายตาปกติของคนเราเห็นได้อย่างหยาบไม่ละเอียด
จึงมองเห็นเป็นร่างที่เรียบร้อย แต่ถึงเช่นนั้นที่คลุมเป็นร่างอยู่ได้
ก็เพราะมีจิตใจรวมอยู่ด้วย คือส่วนร่างนั้นเป็นกาย ซึ่งจะไม่มี
ความรู้สึกอะไรเลยถ้าไม่มีจิตใจ ในทางตรงกันข้าม ถ้าร่างกาย
ไม่คุมกันอยู่ ต้องแตกทำลาย เหมือนอย่างผู้ที่ต้องประสบอุบัติเหตุ
เช่นถูกรถยนต์ทับร่างกายย่อยยับ จิตใจก็อยู่ไม่ได้ เพราะ
จิตก็ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่สถิต ตกว่าทั้งสองต้องมีอยู่ด้วยกัน
ความเป็นบุคคลหรือสภาพเป็นบุคคลจึงมีอยู่ ความมีอยู่ด้วยกัน
ทั้งสองอย่าง หรือจะเรียกว่าเอกภาพ หรือสามัคคีภาพ ของ
ทั้งสองอย่างหมดไปเมื่อใด สภาพเป็นบุคคลก็สิ้นไปเมื่อนั้น
ดังที่เรียกว่าความตาย

ปัญหาว่า ความตายมีเมื่อไร ได้ทราบว่าการแพทย์ปัจจุบันได้มีความเห็นว่ามีเมื่อสมองหยุดทำหน้าที่โดยสิ้นเชิง ดังที่มีข่าวว่า คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการหมดหน้าที่ของคลื่นสมองมนุษย์ เพื่อกำหนดจุดเริ่มต้นของความตายที่แท้จริง ได้เปิดเผยผลสรุป โดยให้หลักเกณฑ์ไว้ว่า ๑. สมองจะต้องหยุดทำงานโดยสิ้นเชิง ๒. การหยุดงานของสมองนั้นจะต้องเป็นลักษณะที่สมองหมดหน้าที่โดยไม่มีทางคืนกลับมาทำงานได้อีก ๓. หน้าที่ของสมองต้องพิจารณาทั้งสมองซีกหน้าและสมองส่วนล่าง ๔. คลื่นสมองจะเป็นเครื่องกำหนดว่าสมองยังทำหน้าที่อยู่หรือไม่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากคลื่นสมองจากทุกส่วนสมอง ในข่าวนี้อย่างแจ้งด้วยว่า การชี้ขาดว่าหน้าที่ของสมองสิ้นสุดแล้วหรือไม่นั้นเป็นการยาก โดยเฉพาะการจะวินิจฉัยคลื่นสมองของสมองส่วนล่าง

เรื่องความตายมีเมื่อไรนี้ ได้มีแสดงไว้ในพระพุทธานุศาสนานาในเรื่องสังขาร ๓ นั้นแล้ว คือ ดับขันธ์สังขาร เครื่องปรุงร่ววจา อันหมายถึงวิตกวิจารณ์ ก่อน ต่อไปดับกายสังขาร เครื่องปรุงร่างกาย อันหมายถึงลมอัสสาสะปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าออก) แล้วจึงดับจิตตสังขาร เครื่องปรุงจิต อันหมายถึงสัญญาเวทนา เป็นอันถึงจิตดวงที่สุด เรียกในอภิธรรมว่าจุติจิต เป็นจุดถึงความตายที่แท้จริง หลักเกณฑ์เรื่องความตายทางพระพุทธานุศาสนานี้ แม้แสดงในทางจิตเป็นสำคัญ แต่ก็ต้องอาศัยกาย

ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น และอวัยวะของกายส่วนที่จิตต้องอาศัย
สำคัญที่สุดก็คือสมอง ฉะนั้น สัญญาเวทนาซึ่งเป็นอาการ
ของจิตก็ต้องอาศัยสมอง แต่สมองส่วนไหนเป็นที่อาศัยของ
สัญญาเวทนา และจิตกับสมองส่วนนั้นหรือทุกส่วนต่างอาศัย
กันอย่างไร จะหยุดอาศัยกันอย่างไร เมื่อไร เป็นปัญหาที่จะ
ต้องศึกษากันต่อไป เรียกได้ว่าเป็นข้อยากที่จะรู้

คนเรามีกายและจิตอาศัยกันอยู่ จะกล่าวว่ากายก็ต้อง
อาศัยจิต หรือจิตก็ต้องอาศัยกายดังนี้ก็ได้อ ลองคิดว่ากายต้อง
อาศัยจิตอย่างไรก่อน กายหมายถึงรูปร่าง แบ่งออกตามอภิ-
ธรรมเป็น ๒ อย่าง คือ มหาภูตรูป และอุปาทายรูป อธิบาย
ง่าย ๆ ว่า ในรูปร่างนี้ เมื่อดูรวม ๆ โดยเป็นหมวดใหญ่ ๆ ก็
แบ่งออกได้เป็น ๔ หมวด คือ หมวดแห่งส่วนที่แข็งแรง เรียกว่า
ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) หมวดที่เอิบอาบเหลว เรียกว่า อาโปธาตุ
(ธาตุน้ำ) หมวดที่อบอุ่นเรียกว่า เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ส่วนที่
พัดไหว เรียกว่า วาโยธาตุ (ธาตุลม) รูปที่จัดหมวดโดยวิธีนี้
เรียกว่า มหาภูตรูป แปลว่า รูปที่เป็นส่วนใหญ่

คำว่า ภูต ไทยเราเรียกควบกับผีว่าภูตผีปีศาจก็มี จึง
มักเข้าใจกันว่าผี แต่ตามความหมายในธรรมโดยทั่วไปหมายถึง
สัตว์โลกที่เกิดมานี้ทุกจำพวก แปลตามศัพท์ว่า ผู้เป็นแล้ว
หมายถึงมีภพชาติแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นภพชาติอะไร เมื่อได้ภพชาติ
ขึ้นแล้วก็เรียกว่าภูตได้ เช่น มนุษย์ทุกคนผู้เกิดมาแล้ว เรียกว่า

ภุต สัตว์ดิรัจฉานทุกอย่างแม้จดจำมดแดงเกิดมาเป็นมดแล้ว ก็เป็นภุต ถึงจะเกิดเป็นเทพ หรือเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต อสุรกาย ก็เป็นภุตอย่างหนึ่ง ๆ แต่มีอีกคำหนึ่งว่า *สัมภเวสี* แปลว่าผู้แสวงหาสมภพคือที่เกิด หมายถึงผู้ที่ยังไม่มีภพชาติที่แน่นอน ยังเร่ร่อนอยู่ จึงยังไม่เรียกว่าภุต พุทธตามปากตลาคว่าวิญญานที่เร่ร่อน อาจะปรากฏแก่ญาติเป็นต้น ดังที่เรียกว่า ฝืนขณะที่สิ้นชีวิตไปจากโลกนี้ไม่นานนัก ยังเร่ร่อนอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ในขณะดังกล่าวนี้เรียกสัมภเวสี ครั้นได้ภพชาติที่แน่นอนแล้วก็เป็ภุต แต่บางอาจารย์อธิบายต่างออกไปว่า *สัมภเวสี* ได้แก่ คนสัตว์ทั่ว ๆ ไปที่ต้องเกิดอีก เพราะยังต้องแสวงหาภพชาติกันต่อไป ส่วนภุตได้แก่พระอรหันต์ อธิบายนี้ไม่ค่อยใช้อธิบายกัน มักใช้ตามที่กล่าวมาข้างต้น

มหาภุต หมายถึงรูปส่วนที่เป็นใหญ่ อาจหมายถึงว่าเป็นไม่ใช่ตายก็ได้ เพราะแม้รูปที่เป็นส่วนใหญ่นั้นก็เป็นรูปที่เป็นคือไม่ใช่ตาย ด้วยเหตุที่มีจิตอยู่

ส่วน *อุปาทายรูป* แปลว่า “รูปอาศัย” คืออาศัยอยู่กับรูปส่วนใหญ่นั้นเอง พุทธอย่างง่าย ๆ ก็คือ เมื่อดูแยกแยะออกไปในมหาภูตรูปนั้น ก็อาจจำแนกเป็นรูปย่อย ๆ ออกไปในลักษณะต่าง ๆ ได้อีกมาก เช่น ปสาทรูป (รูปคือประสาท) ๕ ได้แก่ จิกขุ (ประสาทตา) โสตะ (ประสาทหู) ฆานะ (ประสาทจมูก) ชิวหา (ประสาทลิ้น) กาย (ประสาทกาย) เป็นต้น แม้รูป

เหล่านี้ก็เป็นรูปเป็น ไมใช่ตาย เพราะอาศัยจิตเช่นเดียวกัน
ตกว่ารูปกายทั้งหมดต้องอาศัยจิตจึงเป็นรูปเป็นอยู่ได้
แม้โดยปกติจะรู้สึกเหมือนอย่างทำหน้าที่ของตนอย่างอิสระ
ก็ตาม เช่น หัวใจสูบฉีดโลหิต ถึงดังนั้น ถ้าไม่มีจิต หัวใจก็ต้อง
หยุดเต้น และเมื่อว่าถึงกรรมที่ทำอาศัยรูปเหล่านี้ ก็ต้องอาศัย
จิตที่บังเกิดมีเจตนา (ความจงใจ) ขึ้นก่อน จึงจะทำการซึ่ง
ต้องใช้รูปกายนั้นเอง กล่าวได้ว่า จิตเป็นผู้ใช้เหมือนนาย กาย
เหมือนบ่าว

จิตนำโลก

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “โลกอันจิตย่อมนำไป” แต่จิตแม้จะเป็นผู้นำโลก ก็ต้องอาศัยกายนี้เป็นเรือนอยู่และเป็น ที่ทำงานต่าง ๆ เพราะจิตโดยปกติอาศัยอายตนะ (ที่ต่อ) ภายใน รับอายตนะภายนอก อายตนะทั้งสองนี้มีเป็นคู่กัน คือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ (สิ่งที่ กายถูกต้อง) มนะ (ใจ) กับธรรม (คือเรื่องของรูปเสียงเป็นต้น ที่ได้ประสบพบผ่านแล้วในอดีต) อายตนะที่คู่กันนี้ อันแรกเป็น ภายใน อันหลังเป็นภายนอก เป็น ๖ คู่ ๑๒ ข้อ อายตนะภายใน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทวาร” (ประตู, ช่องทาง) เมื่อเรียกว่า ทวาร ก็เรียกอายตนะภายนอกที่คู่กันว่า “อารมณ” จึงเป็น ทวาร ๖ อารมณ ๖ สำหรับอายตนะภายในนั้น ๕ ข้อแรก ก็คือ ปสาท ๕ ซึ่งเป็นอุปาทายรูป (รูปอาศัยอยู่กับมหาภูตรูป)

ส่วนข้อที่ ๖ ได้แก่ มนะ (ใจ) อธิบายกันมาแต่เก่าก่อนว่าไม่ใช่รูป แต่มีปัญหว่าเป็นอันเดียวกับจิตหรือไม่ ในคัมภีร์อธิบายแสดงว่าเป็นอันเดียวกันกับจิต แต่ในพระสูตรแสดงฐานะแห่งธรรมต่างกัน เช่น แสดงว่าอายตนะทั้งปวงรวมทั้งมนะด้วยไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเกิดดับ และแสดงให้เห็นบุคคลพิจารณาครั้งพิจารณาจนเกิดปัญหาเห็นชอบแล้ว จิตก็วิมุตติหลุดพ้นจากอัสวกิเลส ตามฐานะแห่งธรรมที่แสดงนี้ มนะจึงเป็นส่วนที่ถูกยกขึ้นพิจารณาว่าไม่เที่ยงเป็นต้น ส่วนจิตแม้จะไม่ได้แสดงไว้โดยตรงว่าเป็นผู้พิจารณา ก็พึงเห็นว่ามีฐานะเป็นผู้พิจารณา จึงวิมุตติได้ ทั้งเมื่อฟังความตามที่จัดเป็นอายตนะก็เห็นได้ชัดว่ามนะมีหน้าที่เป็นอายตนะหรือเป็นทวารข้อหนึ่ง ฉะนั้นมนะจึงไม่ใช่จิต เป็นเพียงอายตนะหรือทวารข้อหนึ่งของจิต เช่นเดียวกับอายตนะหรือทวารข้ออื่น ๆ

ขอบเขตอำนาจหน้าที่ของอายตนะทุกข้อมีแสดงไว้ในพระสูตรโดยเรียกชื่อว่า อินทรีย์ แปลว่าเป็นใหญ่ ก็หมายถึงอำนาจหน้าที่นั่นเอง มีแสดงไว้ว่าอย่างนี้ อินทรีย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิสัยการรับอารมณ์ต่าง ๆ กัน ไม่รับอารมณ์ของกันและกัน คือมีอารมณ์เฉพาะตน เช่น ตาก็มีวิสัยรับได้แต่รูป หูก็มีวิสัยรับได้แต่เสียง เพราะตาจะฟังหูจะดูแทนกันนั้นไม่ได้ ส่วนอินทรีย์ข้อที่ ๖ คือมนะ เป็นที่พึ่งอาศัยของอินทรีย์ ๕ เหล่านั้น และมีวิสัยรับอารมณ์ของอินทรีย์ ๕ เหล่านั้นได้ด้วย

โดยอธิบายในพระสูตรดังนี้ มนะจึงมีขอบเขตอำนาจหน้าที่
ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และรับรูปเสียงกลิ่นรส โสภณัฐพะ
ที่เป็นวิสัยของอายตนะนั้น ๆ ได้ด้วย

ข้อที่ ๖ (คือมนะ) นี้ มีปัญหาทางการชี้ตัวว่าคืออะไร
แต่ไม่มีปัญหาทางความมุ่งหมาย อันประสาทที่เป็นรูปชัด ๆ
ปรากฏวัตถุเป็นที่รับรองกันทั่วไปคือ ๕ ข้อข้างต้น แต่ก็จะมี
อีกข้อหนึ่งซึ่งทำให้ ๕ ข้อข้างต้นทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์
ตัวอย่างเช่น เสียงที่มากกระทบกับโสตประสาท บางคราวก็ฟัง
ได้ยิน บางคราว (ที่ควรจะฟังได้ยิน) ก็ฟังไม่ได้ยิน เพราะ
เสียงนั้นมากกระทบแน่นและหูก็ไม่หนวก เช่น ขณะฟังเทศน์
ฟังคำสอน เสียงที่เทศน์ที่สอนดังแจ้ว ๆ อยู่ตลอดเวลา
บางคราวฟังไม่ได้ยิน ไม่ได้ยินเป็นตอน ๆ ก็มี สังเกตว่าเพราะ
อะไร จะจับได้ว่าเพราะใจ คือถ้าตั้งใจฟังจะฟังได้ยิน ถ้าไม่
ตั้งใจฟัง ใจคิดถึงเรื่องอื่น ๆ ต่าง ๆ เพลินไปอยู่ จะฟังไม่ได้ยิน
เสียงคงมากกระทบอยู่นั้นแหละ แต่ฟังไม่ได้ยิน ฉะนั้น พุดง่าย ๆ
ว่า ใจต้องฟังด้วย ใจจึงต้องประกอบอยู่กับประสาททั้ง ๕ ทุกข้อ
นี้แหละที่เรียกว่ามนะ ที่เป็นข้อที่ ๖ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า
มีขอบเขตอำนาจหน้าที่ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และรับรูป
เสียง กลิ่น รส โสภณัฐพะ ที่เป็นวิสัยของอายตนะข้อนั้น ๆ ด้วย

กิจที่ทำให้อำนาจรับฟังเป็นต้น เรียกว่า “มนสิการ
ความทำไว้ในใจ” คือทำเรื่องรูปเสียงเป็นต้นไว้ในใจด้วย หรือ

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ทำใจไว้ในเรื่องเหล่านั้น คือรับเรื่องเหล่านั้นด้วย มีอธิบายในอภิธรรมว่า รูปเป็นต้นที่มาประจวบกับตาเป็นต้น ต้องประจวบกับมะที่เป็นข้อที่ ๖ คู่กันไปด้วย จึงจะสำเร็จภิกิริยาที่เห็นรูปเป็นต้น ระยะเวลาที่ประจวบถึงสองอย่างนี้เร็วมาก เหมือนอย่างนกจับที่ยอดไม้ เงามของนกทอดถึงพื้นดินทันที

เรื่องมะนี้ ใน *วิบลลสาสกา* พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส อธิบายว่า แต่ครั้งโบราณ อาจารย์ทั้งหลายทั้งในฝ่ายวิชาแพทย์ทั้งในฝ่ายศาสนา เข้าใจว่ามะคือสิ่งที่เกิดจิตและเจตสิกนั้น ได้แก่ หทัยคือเนื้อหัวใจอันตั้งอยู่ในท่ามกลางอก แต่ในชั้นหลัง อาจารย์ในฝ่ายวิชาแพทย์ลงสันนิษฐานว่า มะนั้นได้แก่ *มัตถลุงค์* (ก้อนมันในขมมวงคือมันสมมวง) หาใช่หทัย (เนื้อหัวใจ) ไม่ ด้วยเหตุเส้นประสาทโยงจากทวารทั้ง ๕ เข้าไปถึงมัตถลุงค์ หาได้เกี่ยวกับหทัยไม่ และเส้นประสาทเหล่านี้วิบัติ ความรู้ทางทวารนั้นก็ไม่มี มัตถลุงค์พิการ เช่นของคนบ้า ความคิดอ่านก็หันเพือนเขาได้ลองดัดของสัตว์เช่นนกพิราบแบ่งออกเสีย สัตว์นั้นก็มิอาการเนือยผิดจากเดิม คนแก่ผู้หลงก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์เล็กลีบลงไป เด็กอ่อนยังไม่มีความคิดก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์ยังไม่บริบูรณ์ ส่วนหทัยนั้นว่าเป็นแต่อวัยวะมีหน้าที่เฉพาะฉีดโลหิตดำเข้าปอดและรับโลหิตแดงจากปอดฉีดไปทั่วสภณ-

กายเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็เฉพาะวัตถุ ความเกิด
แห่งจิตและเจตสิกก็ต้องกัน

ทำไมต้องสนใจเรื่องจิต

ในพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกายและจิต ซึ่งทั้งสองนี้ต่างต้องอาศัยกัน กายต้องอาศัยจิต และจิตก็ต้องอาศัยกาย เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดา ที่เรียกในภาษาธรรมว่าเป็นสภาวะธรรม ซึ่งแปลว่าเป็นธรรมดาที่มีภาวะ (ความมีความเป็น) ของตนเอง ดังจะเห็นได้ว่าทุก ๆ คนที่เกิดมาก็มีกายและจิตซึ่งต้องอาศัยกันเป็นธรรมชาติธรรมดาอยู่ด้วยกัน โดยที่ทุก ๆ คนไม่ต้องรับรู้ก็ได้ แต่มีเรื่อง that ทุก ๆ คนจะต้องรับรู้ก็คือการบำรุงเลี้ยงกายและจิตใจให้ดำรงอยู่และมีความสุข คือจะต้องบำรุงเลี้ยงกายด้วยเครื่องอาศัยต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น อาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ ที่เรียกว่าปัจจัย (เครื่องอาศัย) ๔ กับเครื่องบำรุงร่างกายต่าง ๆ ทั้งจะต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจด้วยเหมือนกัน ด้วยเครื่องบำรุงจิตใจ

ต่าง ๆ เช่น เครื่องที่ทำให้จิตใจเจริญสุข

คนบางพวกกล่าวว่า เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็สบาย คำกล่าวนี้ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะบางทีร่างกายสบาย แต่จิตใจไม่สบายก็มีอยู่บ่อย ๆ จึงต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจอีกด้วย

บางคนกล่าวหาว่าพระพุทธศาสนาไม่เอื้อเพื่อต่อร่างกาย สอนแต่ให้สงวนรักษาจิตใจ ถึงร่างกายเสีย แต่ความจริง ท่านไม่ได้สอนให้ทิ้งขว้าง เพราะจะปฏิบัติทางจิตใจได้ ก็ต้องมีร่างกายปราศจากโรคที่ทำให้ทุพพลภาพไว้สามารถ

ตามพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนแต่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโศภิตศรัท ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาคือทรมานพระกาย ให้ลำบากต่าง ๆ จนถึงอดพระกระยาหาร ในที่สุดทรงเห็นว่า ไร้ประโยชน์ เพราะการทำเช่นนั้นไม่เป็นการอบรมจิตใจ ให้ดีขึ้นได้อย่างไร จึงทรงเลิกการทรมานร่างกาย เริ่มเสวยพระกระยาหาร บำรุงพระกายให้กลับมีกำลังขึ้นอีก แล้วก็ทรงเริ่มบำเพ็ญความเพียรทางจิตต่อไป ครั้นได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงบำรุงพระกายด้วยเครื่องอาศัยดังกล่าวที่สมควรแก่สมณะ จะบริโภค เวลาประชวรก็ทรงระงับด้วยขันติคือความอดกลั้น หรือด้วยให้แพทย์เยียวยา เสวยพระโอสถตามควรแก่โรคนั้น ๆ เมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ท่านว่ามารมาทูลอาราธนาให้เสด็จปรินิพพาน ก็ไม่ทรงรับ ทรงอธิษฐานพระทัยดำรงสังขารคือร่างกายชีวิต เพื่อทรงประกาศพระพุทธศาสนา ประดิษฐานพุทธบริษัท

ให้ตั้งลงมั่นคงในโลก คือยังทรงรักษากายนี้ไว้แน่นอน เพื่อ
ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลกต่อไปก่อน

เรื่องนี้แสดงว่าไม่ได้ทรงทอดทิ้งกาย ทรงรักษาไว้
และจะต้องบำรุงกายให้มีกำลังจึงจะปฏิบัติธรรมได้ ดังที่กล่าว
กันในบัดนี้ว่า บำรุงสุขภาพทางกาย แต่คติทางพระพุทธศาสนา
นั้น มีสุขภาพทางกายก็เพื่อปฏิบัติบรมจิต หรือที่กล่าวกัน
ในบัดนี้ว่าเพื่อปฏิบัติให้มีสุขภาพทางจิต มิใช่ว่าเมื่อมีสุขภาพ
ทางกายแล้ว สุขภาพทางจิตจะมีตามขึ้นมาเองด้วย จะต้องมี
วิธีปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างไปจากวิธีบำรุงกาย จึงเป็นเรื่อง
ที่ควรศึกษา

ทางพระพุทธศาสนามิได้ถือว่า เมื่อร่างกายสบายมี
สุขภาพดีแล้วจิตจะมีสุขด้วย และมีได้ถือว่าเพียงแต่ใจพลอย
สบายไปตามร่างกายที่สบายชื่อว่าจิตมีสุขแล้ว จริงอยู่ ร่างกาย
และจิตใจย่อมเนื่องกัน อาศัยกัน ถ้าร่างกายไม่สบาย จิตก็ย่อม
จะรับมาไม่สบายด้วย คนทั่วไปยากที่จะแยกจิตออกไปได้
เช่น ร่างกายอ่อนเพลีย จิตใจจะเหี้ย ร่างกายเจ็บไข้ จิตใจก็
เหมือนเจ็บไปด้วย จะคิดอ่านทำการงานอะไรก็ไม่ได้ ในทาง
ตรงกันข้าม เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะ
ร่างกายที่เนื่องกัน ชื่อว่าสบายไปด้วยกันในทางดังกล่าว แต่
จิตใจที่สบายเนื่องไปกับร่างกายดังนี้ ไม่ควรเรียกว่าจิตมีสุข
ควรจะเรียกว่าร่างกายมีสุขภาพแต่อย่างเดียว ส่วนความสุข

ของจิตควรจะแยกกล่าวอีกส่วนหนึ่ง เพราะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป

ก่อนที่จะกล่าวถึงลักษณะที่แตกต่างกันนั้น จะลองนึกดูถึงฝ่ายที่ถือว่าเมื่อร่างกายสบายจิตก็สบาย ว่าจะเป็นอย่างไรร่างกายที่เห็นดังนั้นก็ตั้งหน้าบำรุงแต่ร่างกายด้วยอาหารนาทานิน เครื่องนุ่งห่มที่งดงาม ที่อยู่อาศัยที่สุขสบาย พร้อมด้วยเครื่องใช้เครื่องบำรุงความสุขความสวยงามต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้ล้วนเป็นวัตถุที่คิดสร้างคิดจัดหาและเปลี่ยนไปอยู่เสมอ เพราะร่างกายเป็นวัตถุ สิ่งเครื่องบำรุงร่างกายก็ต้องเป็นวัตถุด้วยกัน ฝ่ายที่เห็นดังนี้จึงเป็นฝ่ายวัตถุนิยม ต้องการที่จะสร้างวัตถุสำหรับบำรุงกายเป็นข้อสำคัญหรือเป็นข้อหลัก ทางจิตใจเป็นข้อรอง บางคนไม่ถือเป็นสำคัญเอาทีเดียว เพราะเมื่อกายเป็นสุข จิตก็เป็นสุขด้วยแล้ว จะต้องมาคำนึงถึงจิตใจทำไมกัน เมื่อไม่คำนึงถึงจิตใจเช่นนี้ ก็เลยไม่คำนึงถึงศาสนาหรือธรรมหรือหลักปฏิบัติทางจิตใจทั้งปวง บางคนนอกจากไม่คำนึงถึงแล้วยังต้องการทำลาย เพราะเห็นว่าขัดแย้งหรือเป็นอันตรายต่อหลักทางวัตถุ ด้วยเหตุที่เห็นสุดโต่งไปว่าวัตถุเพื่อร่างกายเท่านั้น

ฉะนั้น คำที่พูดกันว่าเมื่อร่างกายเป็นสุขจิตก็เป็นสุขนั้น หากคิดทบทวนดูแล้ว จะเห็นว่าความเห็นนี้เป็นมูลฐานแห่งความนิยมวัตถุ ตั้งแต่ชั้นปกคตีสามีญทั่ว ๆ ไปจนถึงขั้นรุนแรง

ที่สุด เพราะเท่ากับปฏิเสธความสำคัญของจิตใจ ถือว่าร่างกายเป็นสำคัญเป็นข้อนำ ฝ่ายที่ถืออย่างสุดโต่งไปนั้น อาจลืมนึกไปว่าคนเรามีจิตใจอยู่ด้วย และจิตใจนี่เองเป็นตัวผู้คิดทำนั่นทำนี่ต่าง ๆ ทุกอย่าง เป็นตัวผู้เห็นไปต่าง ๆ แม้ที่เห็นว่าอย่างนั้นก็จิตใจนี่เองเป็นตัวผู้เห็นไป แต่เขาอาจจะไม่รู้จักรู้ ไม่เข้าใจจิตใจอย่างที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเข้าใจกัน เขาอาจเข้าใจว่าเป็นเรื่องของมันสมองซึ่งก็เป็นร่างกายนั่นเอง ไม่มีจิตใจที่ไหน ผ่าร่างกายนี้ออกกัน ก็จะไม่พบจิตใจได้เลย พบแต่มันสมองกับประสาทต่าง ๆ เมื่อไม่เข้าใจจิตใจ ไม่เห็นว่าจิตใจมี จึงไม่มีจิตใจที่จะลืมนึกถึงที่กล่าวนั้น นายินดีที่เมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา จึงพูดเรื่องจิตใจกันพอเข้าใจ ไม่เช่นนั้นน่าจะลำบากกันยิ่งกว่านี้อีกมาก

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งในหมวดพระธรรมบทว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุทก็ตาม ทำก็ตาม ทุกขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนดังล้อเกวียนไปตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุทก็ตาม ทำก็ตาม สุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนดังเงาไม่ละตัวบุคคล ฉะนั้น”

ข้อความข้างต้นนี้ แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของจิตใจว่าเป็นเบื้องต้นของกรรม (การงานที่ทำ)

ทั้งปวง และด้วยเหตุนี้จึงถือว่าเป็นเบื้องต้นแห่งความดีความชั่ว และแห่งสุขทุกข์ที่เป็นผลทุกอย่าง และอะไรคือจิตใจในแง่ แห่งพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นปัญหาทางสรีรวิทยาที่จะยกขึ้น ค้นหาคำตอบว่าเป็นมันสมองหรือมิใช่ ทั้งมิใช่เป็นปัญหาทาง ความสัมพันธ์กันของทางกายและจิตประเด็นต่าง ๆ แต่เป็น ปัญหาทางปฏิบัติโดยตรง ที่ทุก ๆ คนจะตอบได้ง่าย ๆ ด้วย กำหนดดูตัวความคิดของตนเอง และกำหนดดูราคะ (ความติด ความยินดีพอใจ) หรือโลภะ (ความโลภอยากได้) โทสะ (ความ โกรธแค้นขัดเคือง) โมหะ (ความหลงเข้าใจผิด) หรือภาวะที่ ตรงกันข้าม อากาโรเหล่านี้เป็นอาการของจิตใจ จะเรียกว่า “ใจติด” หรือ “ใจมีราคะโทสะโมหะ” ก็ได้

ใจที่มีลักษณะดังนั้นก็คนทั้งปวงก็เข้าใจกัน มีคำเรียกกัน ทุกชาติทุกภาษา เช่น ภาษาไทยว่า “ใจ” ภาษาบาลีเรียกว่า “จิต มโน หรือมน” ภาษาอังกฤษว่า “Mind” เป็นต้น ไทย เรายังมีคำพูดเกี่ยวกับใจอีกมาก เช่น “ใจดี ใจร้าย ใจดำ ใจจืด ใจโอบอ้อมอารี” เป็นต้น

ทางพระพุทธศาสนาไม่ประสงค์ให้ไปตั้งปัญหาค้นคิด กันต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ต้องการให้ปฏิบัติเกี่ยวกับ ใจตามที่รู้ที่เข้าใจกันนี้แหละ กล่าวคือ ทุกคนมี “ใจ” ดัง กล่าวเช่นเดียวกับมีร่างกายทุกส่วนอยู่ด้วยกันแล้ว ใจจะเป็น มันสมองหรือมันสมองจะเป็นใจอย่างไร ไม่ต้องไปสนใจ

ต้องการให้สนใจแต่ในประเด็นว่า “ใจเป็นใจดี ใจเป็นใจร้าย ใจเป็นใจโลก โกรธ หลง หรือเป็นใจที่สงบโลก โกรธ หลง อย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในพระสูตรว่าด้วยการตั้งสติว่า “ตั้งสติตามกุศลในจิตดังนี้ จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ จิตปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้” เป็นต้น

ในหลายพระสูตร พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเรียกว่า จิต แต่ตรัสเรียกว่า วิตก ที่แปลว่า “ความคิด” โดยตรัสสอนให้รู้จักความคิดของตนเอง คิดดีก็รู้ คิดชั่วก็รู้ ตรัสให้บันทึกความคิดออกเป็น ๒ ส่วน ดีส่วนหนึ่ง ชั่วส่วนหนึ่ง ถ้าคิดชั่วไม่ดี ก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดเป็นอกุศล ถ้าคิดดีก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดดีเป็นกุศล จะคิดอะไรก็คิดไป แต่ให้รู้ประเภทของความคิดว่านี่ประเภทชั่วนี่ประเภทดี เท่ากับบันทึกความคิดออกเป็นส่วน อยู่ในตัว

จิตต้องมีการพัฒนา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปกัสสร คือผุดผ่อง แต่ว่าจิตนั้นเศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลส (เครื่องเข้าไปทำให้เศร้าหมอง) ที่จรมา ปุถุชน (คนกิเลสหนา) มิได้สดับข้อนั้นย่อมไม่รู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เรากล่าวว่า จิตตภาวนา (ความอบรมจิต) ไม่มีแก่ปุถุชนผู้มีได้สดับนั้น” และพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ในทางตรงกันข้ามว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปกัสสร (ผุดผ่อง) และจิตนั้นพ้นจากอุปกิเลส ที่จรมา ศิษย์ของพระอริยะสดับข้อนี้ ย่อมรู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เรากล่าวว่าจิตตภาวนามีแก่ศิษย์ของพระอริยะผู้ได้สดับนั้น” พระพุทธภาษิตทั้งสองตอนนี้ แสดงธรรมชาติของจิตว่า ปกัสสร (ผุดผ่อง) และแสดงกิเลสว่าเป็นสิ่งจรมา เหมือนอย่าง อาคันตกะหรือแขก มิใช่เป็นเนื้อแท้ของจิตเอง เหมือนอย่าง

มิใช่เป็นเจ้าของบ้าน เป็นเพียงแขก กิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมองของจิต หมายถึงอาการที่เกิดขึ้นในจิต ซึ่งทำให้จิตเศร้าหมองไม่มองใส ไม่เกิดปัญญาที่จะเปิดเผยให้เห็นความจริง เช่น ความโลภอยากได้ ความโกรธแค้นขัดเคือง ความหลงใหล เมื่อเกิดขึ้นก็ทำให้จิตดึ้นรนกวัดแกว่ง มัว ชุ่น ทึบ จึงเรียกว่า กิเลส และเพราะเป็นสิ่งที่เข้าไปในจิต อันหมายถึงว่าเป็นของนอกจิต แต่เข้าไปในจิต จึงเรียกว่าอุปกิเลส คำว่า “อุป” แปลว่า “เข้าไป” ใช้นำหน้าคำนี้เพื่อชี้ว่าเป็นของจรดังก้าว และที่ต้องเศร้าหมองไปก็เพราะไม่มีจิตตภาวนา ผู้ไม่มีจิตตภาวนาคือปุถุชนผู้มีได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่จิตนี้วิมุตติ (หลุดพ้น) จากอุปกิเลสที่จรมาได้ เพราะมีจิตตภาวนา (ความอบรมจิต) ผู้มีจิตตภาวนาก็คือศิษย์ของพระอรหิยะผู้ที่ได้สดับแล้วนั่นเอง โดยนัยนี้ จิตตภาวนาจึงเป็นข้อสำคัญทางจิตใจ ถ้าไม่มี จิตก็รับอุปกิเลสเข้าไปทำให้เศร้าหมองอยู่เสมอ ถ้ามี ก็หลุดพ้นจากอุปกิเลสนั้นได้

จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับจิตแตกแขนงออกไปอีกว่า พระพุทธศาสนาแสดงว่าชำระจิตให้บริสุทธิ์ได้จากกิเลสทุกชนิดด้วยจิตตภาวนา ปฏิบัติอย่างไรเรียกว่าจิตตภาวนา ได้มีพุทธภานิตตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำสมาธิภาวนา คือ อบรมสมาธิให้มากขึ้น ผู้มีจิตตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) แล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริง” ฉะนั้น กล่าวโดยย่อ จิตต-

ภาวนาก็คือ สมาธิภาวนา ตลอดถึงปัญญาภาวนา ฟังทราบว่าเป็น
“ภาวนา” แปลว่า “ทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น” คือปฏิบัติ มิใช่
หมายความว่าพร่ำบ่นทสวดด้วยปากหรือด้วยจิต

ฉะนั้น จึงสรุปได้หัวข้อใหญ่ไว้ก่อนว่า จิตตภาวนามี ๒
คือ สมาธิภาวนา (อบรมสมาธิ) และ ปัญญาภาวนา (อบรม
ปัญญา) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า สมถภาวนา (อบรมสมถะ)
และ วิปัสสนาภาวนา (อบรมวิปัสสนา) พระพุทธโสภาท
ก่อนต้นที่ว่า “ท่านทั้งหลายจงอบรมสมาธิ” เป็นการตรัสสอน
ให้ทำสมาธิภาวนาหรือสมถภาวนา พระพุทธโสภาทก่อนหลัง
ที่ว่า “ผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ ย่อมรู้ตามเป็นจริง” เป็นการ
ทรงแสดงถึงปัญญาภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนา

คำว่า “ภาวนา” แปลในที่นี้ว่า “อบรม” แต่ตามพยัญชนะ
แปลว่า “การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น” มักจะแปลกันตามอรรถ
(เนื้อความ) ว่า “อบรมเจริญ” ซึ่งมีความหมายถึงการปฏิบัติ
นั่นเอง

คำว่า “สมาธิ” แปลว่า “ความตั้งจิตมั่น” ตรงกันข้ามกับ
ความคิดฟุ้งซ่าน คำว่า “สมถะ” แปลว่า “ความสงบจิตใจ”
ตรงกันข้ามกับความไม่สงบ ทั้งสองคำนี้หมายถึงภูมิปฏิบัติ
แห่งจิตชั้นเดียวกัน ซึ่งมีคำเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “จิตตสิกขา”
แปลว่า “ศึกษาในจิต” เพราะว่าจิตจะตั้งมั่นได้ต้องเป็นจิตที่สงบ
หรือจิตที่สงบจะต้องเป็นจิตที่ตั้งมั่น ฉะนั้น ภาวะแห่งจิตที่เป็น

สมาธิและจิตที่เป็นสมถะ ต้องรวมอยู่ในขณะเดียวกัน

ถ้าจะถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ก็ตอบได้ว่า เพราะจิตนี้มี นีวรณ์ แปลว่า “เครื่องกั้น” ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๕ ประการ คือ ๑. กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในกาม (สิ่งที่นำรักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย) ๒. พยาบาท (ความโกรธแค้นขัดเคือง) ๓. ถีนมิทธะ (ความว่าง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม) ๔. อุทธัจจกุกกุกจะ (ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ) ๕. วิจิกิจฉลา (ความเคลือบแคลงสงสัย) อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ เรียกว่า นีวรณ์คือเครื่องกั้น ก็เพราะเป็นเครื่องกั้นจิตไว้ไม่ให้สงบตั้งมั่นลงได้ ยกตัวอย่างสามัญธรรมดา เช่น จะอ่านหนังสือตำราเรียน หรือจะทำงาน ใจจะต้องตั้งมั่นอยู่ในเรื่องที่อ่านหรือในการทำงานที่ทำ แต่ถ้าใจมีนิวรณ์ข้อใดข้อหนึ่งอยู่ เช่น ใจไปผูกพันอยู่ในเรื่องอื่นที่ชอบ หรือกำลังโกรธหงุดหงิด หรือว่างเหงาหาวนอน หรือคิดอะไรฟุ้งซ่านไป หรือลึกลับสงสัยอะไรอยู่ นีวรณ์เหล่านี้ ก็กั้นจิตไว้ให้ไม่สามารถจะอ่านหนังสือให้รู้เรื่องได้ หรือกั้นจิตไว้ให้ไม่สามารถทำการงานได้ ที่อยู่ในภาวะดังนี้เรียกว่า ไม่มีสมาธิหรือไม่มีสมถะ เป็นใจที่ไม่มีกำลัง ไร้ความสามารถที่จะทำการงานทุกอย่าง ที่เรียกว่าไม่ควรแก่การงาน จะต้องสงบหรือระงับใจจากนิวรณ์ด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ตั้งใจไว้ในเรื่องที่เลือกขึ้นสำหรับตั้งใจสักเรื่องหนึ่ง จนถอนใจออกจากเรื่องที่เป็นแรงกระตุ้นแห่งนิวรณ์เสียได้ นีวรณ์จะสงบ

ใจจึงจะเกิดมีสมาธิคือสงบตั้งมั่นแน่วแน่นอยู่ในหนังสือที่อ่าน หรือในการทำงานที่ทำ ใจดังนั้นเป็นใจที่มีกำลัง มีสมรรถภาพ ควรแก่การทำงาน จึงสมควรอบรมสมาธิโดยแท้

จะอ่านหนังสือหรือจะทำงาน เมื่อจิตมีสมาธิจึงจะอ่าน หรือทำได้ดี จิตจะมีสมาธิได้ต่อเมื่อไม่มีนิวรณ์มารบกวน ฉะนั้น สมาธิจิตจึงเป็นข้อสำคัญที่จะต้องมี และควรจะต้อง รู้วิธีทำสมาธิจิตด้วย

จิตที่สงบจากนิวรณ์ได้เรียกว่าเป็นจิตมีสมาธิ แต่โดยปกติมักจะมีเรื่องมาทำให้เกิดนิวรณ์อยู่เสมอ โดยที่จิตมักจับเรื่องดังกล่าวมาเป็นนิวรณ์ ก็คือเรื่องที่ผ่านมาทางทวารทั้ง ๖ ของจิตนั่นเอง ได้แก่ เรื่องรูปที่ผ่านมาทางทวารตา เรียกเป็นคำบาลีว่า *รูปารมณ* เรื่องเสียงที่ผ่านมาทางทวารหู เรียกว่า *สัททารมณ* เรื่องกลิ่นที่ผ่านมาทางทวารจมูก เรียกว่า *คันธารมณ* เรื่องรสที่ผ่านมาทางทวารลิ้น เรียกว่า *รสารมณ* เรื่องสิ่งถูกต้องกายที่ผ่านไปเข้ามาทางทวารกาย เรียกว่า *โผฏฐัพพารมณ* เรื่องรูปเป็นดังกล่าวที่ประสบพบผ่านมาแล้ว ที่ยังปรากฏอยู่ทางทวารมโน (ใจ) เรียกว่า *ธัมมารมณ* เรื่องเหล่านี้เองที่จิตยังจับยึดอยู่ เรื่องที่ล่วงมาแล้วก็ไม่ปล่อยให้ล่วงไปยังเก็บเป็นอารมณ์ค้างอยู่ในจิต เรื่องที่ยังไม่มาถึงก็ไปหวังเอามาเป็นอารมณ์หวังอยู่ในจิต ทั้งหวนไหวอยู่ในเรื่องที่ประสบเฉพาะหน้า เหตุที่เป็นดังนี้ โดยย่อที่สุดมีข้อเดียว ที่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้คือ “อโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยไม่มีแบบคาย” หมายถึงความขาดปัญญาเป็นข้อสำคัญข้อนี้เรียกว่าเป็น “อาหาร” ของนิรวณทุกอย่าง

แต่ก็ควรทราบเหตุเฉพาะของนิรวณแต่ละข้อด้วย คือ *ศุภนิมิต* เครื่องกำหนดหมายว่างาม เป็นเหตุก่อให้เกิดกามฉันท์ เพราะเมื่อจิตกำหนดหมายลงไปในส่วนไหนของกาย เป็นต้นว่างาม กามฉันท์ก็ย่อมเกิด *ปฏิฆนิมิต* เครื่องกำหนดหมายเป็นเหตุกระทบกระทั่ง เป็นเหตุก่อให้เกิดพยาบาท *ความไม่ยินดี* *ความเกียจคร้าน* *ความชบเซา* *ความเมภาตฺร* *ความท้อแท้* *แห่งใจ* เป็นเหตุก่อให้เกิดถีนมิทธะ *ความไม่สงบแห่งใจ* เป็นเหตุก่อให้เกิดอุทธัจจกุกกุกจะ *เรื่องเป็นที่ตั้งแห่งความล่งเล* *สงสัย* เป็นเหตุก่อให้เกิดวิจิกิจฉา เหตุเฉพาะดังกล่าวนี้จะต้องประกอบด้วยอโยนิโสมนสิการด้วยทุกข้อ จึงจะสำเร็จเป็นอาหารของนิรวณ ยกตัวอย่าง บุรุษสตรีเห็นกันและกันว่างามหรือไม่งามย่อมมีเป็นปกติสามัญ ดังที่พูดกันว่าคนนั้นสวยงาม คนนี้ไม่สวยงาม ก็หมดเรื่องกันเพียงเท่านั้น แต่ถ้าจิตใจไปจดจ่ออย่างขาดอโยนิโสมนสิการคือขาดความรู้จักควรไม่ควร ก็ย่อมจะเกิดกามฉันท์ขึ้นในที่ไม่ควรเกิดหรือในเวลาไม่ควรเกิด เรื่องกระทบกระทั่งกันก็เหมือนกัน ก็ย่อมจะต้องมี ยิงอยู่ใกล้กัน อย่างลั่นกับพิน ก็ยังมีโอกาสที่จะเกิดกระทบกระทั่งกันได้ด้วยเรื่องแม้เล็กน้อย แต่ถ้ามีอโยนิโสมนสิการอยู่ ก็จะทำให้เกิด

ความยับยั้งไม่โกรธ หรือโกรธบ้างก็หายเร็ว ไม่ถึงก่อเรื่อง
ทะเลาะวิวาท

ผู้ให้สุขและ ผู้เสวยสุขที่แท้จริง

คนเรานั้นเมื่อเห็นประโยชน์และเกิดความต้องการสิ่งใด ย่อมจะเกิดความพยายามแสวงหาเพื่อให้ได้สิ่งนั้น แม้เป็นสิ่งที่ ได้ด้วยยากก็พยายาม อยู่ใต้ดินก็พยายามขุดค้นขึ้นมาจนได้ อยู่ในน้ำก็มเอาขึ้นมาให้ได้ อยู่บนอากาศก็พยายามสอยลงมา หรือหาทางให้ได้มา ฉะนั้น โฉนสิ่งที่อยู่ในจิตใจตนเอง จะ พยายามทำให้ได้มาไม่ได้ คือธรรมที่เป็นเครื่องบำรุงใจให้ เป็นสุข อาจทำให้ได้มาโดยไม่ต้องไปหาเครื่องมือที่ไหน เพียงแต่ ปฏิบัติทำจิตตภาวนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น สละ เวลาวันหนึ่งเพียงครึ่งชั่วโมงหรือหนึ่งชั่วโมงมาทำ ไม่ใช่ มากมายอะไร ทั้งบัดนี้ตำรับตำราที่แสดงเรื่องจิตตภาวนา หรืออาจารย์ที่บอกสอนเรื่องนี้ได้ก็มีอยู่เป็นอันมาก ถ้าจะว่า อ่านหนังสือหรือฟังคำสอนเรื่องนี้ไม่ค่อยเข้าใจ คิดศัพท์แสง

เป็นอันมาก ทั้งถ้อยคำสำนวนก็ฟังยาก อ่านฟังได้สักหน่อยก็เบื่อเสียแล้ว ต้องวาง ขึ้นอ่านหรือฟังก็ปวดศีรษะ ก็อาจจะเป็นจริง แต่นึกถึงการขุดหาทองคำเพชรเป็นการยากเพียงไร ทำไมจึงทำได้ เมื่อเห็นคุณค่ามีความต้องการ จะเป็นการยากอะไร เพียงแค่ศัพท์หรือถ้อยคำไม่กี่คำ คำที่เป็นปริศนาแบบบอกให้แปลเอาเอง ยังพยายามแปลกันออกไปจนถูกได้ก็มี เพราะต้องการจะได้ ขโมยย่องเบา ไม่รู้ว่าทรัพย์เจ้าของเก็บไว้ที่ไหน ยังพยายามขึ้นค้นจนพบก็มีเป็นอันมาก จึงมีคำกล่าวเป็นกลาง ๆ ว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จก็อยู่ที่นั่น” เมื่อลองคิดดูดังนี้แล้ว เรื่องคำศัพท์แสงหรือถ้อยคำสำนวนไม่ใช่เป็นปัญหาที่ยากที่หนักเลย ถ้าหากจะเห็นคุณค่าของธรรมเหมือนอย่างเพชรทองของที่ปรารถนา ปัญหาที่แท้จริง จึงอยู่ที่การเห็นประโยชน์หรือที่เรียกว่าคุณค่าของธรรม ซึ่งเกี่ยวกับปัญญาของคน

คุณค่าของวัตถุที่เป็นสิ่งภายนอกเห็นได้ง่ายเพราะปรากฏแก่ตา บางสิ่งก็เกื้อกูลให้เกิดความสุขน้อยหรือมาก บางสิ่งก็สวयงามน่ารักน่าชม จึงชวนใจให้เกิดความปรารถนาต้องการ เกิดมีค่าขึ้นตามความต้องการและตามที่ตนเองกำหนดขึ้น และข้อสำคัญทำให้เกิดความเข้าใจว่า “วัตถุที่นำใคร่นำปรารถนาทั้งหลายดังกล่าวเป็นตัวผู้ให้ความสุข” มองข้ามความจริงไปเสียว่า “จิตใจต่างหากเป็นตัวผู้ให้ความสุขและ

เป็นตัวผู้เสวยสุข” และ “จิตใจที่จะเป็นผู้ให้ความสุขได้นั้น ต้องเป็นจิตที่ไม่เป็นทาสของตัณหา (ความอยากที่ผิด)” และ “จิตใจเช่นนั้นจะต้องประกอบด้วยธรรม เช่น สติ สมาธิ ปัญญา อันเกิดจากจิตตภาวนา”

คนที่มีธรรมในจิตใจจะมีสุขเพราะจิตใจเองเป็นตัวผู้ให้สุขในฐานะทั้งปวง จะมั่งมีหรือจะยากจน จะมียศสูงหรือมียศต่ำก็มีสุข ทั้งจะรักษาความดีไว้ได้ เพราะไม่เป็นทาสแห่งฐานะดังกล่าว แต่เป็นนายที่จะใช้ฐานะทั้งปวงให้เป็นประโยชน์ข้อความที่กล่าวนี้เป็นตัวอย่างของคำว่า โยนิโสมนสิการ (ทำไว้ในใจโดยแยบคาย)

ความเข้าใจเรื่องกรรม

ชีวิตเนื่องด้วยกรรม

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้ คำว่ากรรมเก่ากรรมใหม่นี้ อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่ากรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติเรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลงไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ว่าในปัจจุบันชาตินี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่งทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่ เพราะฉะนั้น การที่จะเข้าใจเรื่องชีวิตได้ดี จำต้องทำความเข้าใจเรื่องกรรมให้ดีด้วย.

คำว่า กรรม มีใช้ในภาษาไทยมาก เช่น กรรมการ

กรรมกร กรรมธิการ แต่ในภาษาที่พูดกัน เเคราะห์ร้าย มักตกอยู่แก่กรรม เเคราะห์ดีมักอยู่แก่บุญ ดังเมื่อใครประสบ เเคราะห์ร้าย คือทุกข์ภัยพิบัติต่าง ๆ ก็พูดว่าเป็นกรรม แต่เมื่อใครประสบเคราะห์ดี มักพูดว่าเป็นบุญ และมีคำพูดคู่กันว่า บุญทำกรรมแต่ง เกณฑ์ให้กรรมเป็นฝ่ายดำ ให้บุญเป็นฝ่ายขาว ความเข้าใจเรื่องกรรม และคำที่ใช้พูดกันในภาษาไทย จักเป็นอย่างไรให้จดไว้ก่อน ควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องตาม ความหมายในพระพุทธศาสนา

คำว่า กรรม แปลว่า กิจการที่คนกระทำ คำว่า ทำ หมายถึงทั้งทำด้วยกาย อันเรียกว่ากายกรรม ทั้งทำด้วยวาจา คือพูด อันเรียกว่าวจีกรรม ทั้งทำด้วยใจคือคิด อันเรียกว่า มโนกรรม บางทีเมื่อพูดกันว่าทำ ก็หมายถึงทำทางกายเท่านั้น ส่วนทางวาจาเรียกว่าพูด ทางใจเรียกว่าคิด แต่เรียกรวมได้ว่าเป็นการทำทุกอย่าง เพราะจะพูดก็ต้องทำ คือทำการพูด จะคิด ก็ต้องทำ คือทำการคิด จึงควรทำความเข้าใจว่า ในที่นี้คำว่า ทำ ใช้ได้ทุกอย่าง เมื่อได้ฟังว่าทำทางกายก็เข้าใจว่าทำอะไร ด้วยกายที่เข้าใจอยู่แล้ว เมื่อได้ฟังว่าทำทางวาจา ก็ให้เข้าใจว่าพูดอะไรต่าง ๆ เมื่อได้ฟังว่าทำทางใจ ก็ให้เข้าใจว่าคิดอะไรต่าง ๆ ก็การฟังคำพูดอธิบายหลักวิชาอาจวางหูอยู่ข้าง แต่เมื่อเข้าใจความหมายแล้วก็จักสิ้นขัดขวาง กลับจะรู้สึกว่าง สะดวก เพราะเป็นคำที่มีความหมายลงตัวแน่นอน

คำว่า *กรรม* มักแปลกันง่าย ๆ ว่า การทำ แต่ผู้เพ่งศัพท์ และความแปลว่า กิจการที่บุคคลทำ ดังกล่าวแล้ว ถ้าแปลว่า การทำ ก็ไปพ้องกับคำว่า *กิริยา* คำว่ากิริยาแปลว่าการทำ โดยตรง ส่วนคำว่ากรรมนั้นหมายถึงตัวกิจหรือการงานที่กระทำ ดังคำที่พูดในภาษาไทยที่ถูกต้อง เช่น กสิกรรม พาณิชยกรรม และคำอื่นที่ยกไว้ข้างต้น คำเหล่านี้ล้วนหมายถึง กิจการอย่างหนึ่ง ๆ ที่สำเร็จจากการทำ (กิริยา)

กรรมคืออะไร

กรรมแปลว่าอะไร ได้กล่าวแล้ว แต่ กรรมคืออะไร จำต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งเข้าไปอีก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แปลความว่า “เรากล่าวเจตนา (ความจงใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือมีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง” ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำ หรือทำด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนาไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรมคือปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตายจึงเป็นกรรมคือปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่ากรรมลักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่กฎหมายถือว่าผิดในฐานประมาท

กรรมเกี่ยวกับคนเราอย่างไร กรรมเกี่ยวกับคนเรา

หรือคนเรานั้นแหละเกี่ยวกับกรรมอยู่ตลอดเวลา เพราะคนเรานั้น ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้นจนถึงหลับไปใหม่ ก็มีเจตนาทำอะไรต่าง ๆ พุดอะไรต่าง ๆ คิดอะไรต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยปกติไม่มีใครหยุดนิ่งอยู่เฉย ๆ ได้ ถึงมือไม่ทำ ปากก็พุด ถึงปากไม่พุด ใจก็คิดถึงเรื่องต่าง ๆ การต่าง ๆ ที่ทำนี้แหละ เรียกว่ากายกรรม คำต่าง ๆ ที่พุดนี้แหละ เรียกว่า วาจากรรม เรื่องต่าง ๆ ที่คิดนี้แหละ เรียกว่า มโนกรรม

กรรมนั้นดีหรือไม่ดี กรรมจะดีหรือไม่ดีก็สุดแต่ผลที่เกิดขึ้นจากกรรมนั้น ๆ ถ้าให้เกิดผลเป็นคุณเกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่น ก็เป็นกรรมดี เรียกว่า *กุศลกรรม* แปลว่ากรรมที่เป็นกิจของคนฉลาด หรือ *บุญกรรม* กรรมที่เป็นบุญ คือความดี เป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว เช่น การรักษาศีล ประพฤติธรรมที่คู่กับศีล หรือแม้กิจการที่ดีที่ชอบ ที่เป็นตามทีแสดงมาแล้ว ที่เป็นสุจริตต่าง ๆ เช่น การตั้งใจช่วยมารดาบิดาทำการงาน การตั้งใจเรียน การตั้งใจประพฤติตนให้ดี การช่วยเหลือเกื้อกูลมิตรสหาย การทำสาธารณสงเคราะห์ต่าง ๆ ส่วนกรรมที่เกิดผลเป็นโทษ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ให้เดือดร้อน เป็นกรรมชั่ว ไม่ดี เรียก *อกุศลกรรม* แปลว่ากรรมที่เป็นกิจของคนไม่ฉลาด *บาปกรรม* กรรมที่เป็นบาป เช่น การประพฤตินิดในศีลธรรม ประพฤติทุจริตต่าง ๆ ที่ตรงกันข้ามกับกุศลกรรม

ตัวอย่างของกรรมดีและกรรมไม่ดี ข้างต้นนั้น กล่าวตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกแสดงเป็นทางปฏิบัติไว้ชัดเจน เรียกว่า *กรรมบท* แปลว่าทางของกรรม เรียกสั้น ๆ ว่า ทางกรรม ทรงชี้แจงไว้เพียงพอและเข้าใจง่าย ว่าทางไหนดี ทางไหนไม่ดี คือ

กายกรรม (กรรมทางกาย) นั้น ข่าเขา ๑ ลักของเขา ๑ ประพฤติผิดในทางกาม ๑ เป็นอกุศลไม่ดี เว้นจากการทำอย่างนั้นและอนุเคราะห์แก่กุลเขา ๑ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ๑ สังวรในกาม ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

วจีกรรม (กรรมทางวาจา) นั้น พูดมุสา ๑ พูดส่อเสียดเพื่อให้เขาแตกกัน ๑ พูดคำหยาบด้วยใจมีโทสะเพื่อให้เขาเจ็บใจ ๑ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ๑ เป็นอกุศล ไม่ดี เว้นจากการพูดอย่างนั้น และพูดแต่คำจริง ๑ พูดสมัครสमान ๑ พูดคำสุภาพระรื่นหูจับใจ ๑ พูดมีหลักฐานถูกต้อง ชอบด้วยกาลเทศะ ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

มโนกรรม (กรรมทางใจ) นั้น คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขามาเป็นของของตนเอง ๑ คิดพยาบาทมุ่งร้ายเขา ๑ เห็นผิดจากคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ๑ เป็นอกุศล ไม่ดี ไม่คิดอย่างนั้น และคิดเมื่อแผ่ ๑ คิดแผ่เมตตาจิตให้เขาอยู่เป็นสุข ๑ คิดเห็นชอบตามคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ๑ เป็นกุศลเป็นส่วนดี

คนที่เว้นจากทางกรรมเป็นอกุศล ดำเนินไปในทางกรรมที่เป็นกุศล เรียกว่า *ธรรมจاری* แปลว่าผู้ประพฤติธรรม *สมจاری* แปลว่าผู้ประพฤติเรียบร้อยสม่ำเสมอ ความประพฤติดังนี้ เรียกว่า *ธรรมจริยา* หรือ *ธรรมจรรยา* *สมจริยา* หรือ *สมจรรยา* สมจริยาดังนี้แหละ คือ **หลักสมภาพในพระพุทธศาสนา** สมภาพคือความเสมอกันนั้น อาจทำให้เสมอกันได้ในทางที่อาจจะทำได้ แต่ไม่อาจทำให้เสมอกันได้ในทางที่ไม่อาจจะทำ ในทางที่ไม่อาจจะทำนั้น เช่น คนเกิดมามีเพศต่างกัน มีรูปร่างสูงต่ำดำขาวต่างกัน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครจะทำให้เสมอกันได้ เช่น ทำให้สูงต่ำเท่ากันหมด แม้ในคนเดียวกันนี้ทั้ง ๕ ก็ไม่เท่ากัน จะทำให้เท่ากันได้อย่างไร สิ่งที่ไม่อาจจะทำให้เท่ากันได้ ถ้าใครไปพยายามจัดทำเข้า ก็เหมือนกับนิทานเรื่องเปรตจัดระเบียบ

เรื่องมีอยู่ว่า มีคนเดินทางหลายคน เข้าไปนอนพักอยู่ในศาลาซึ่งเป็นที่พักของคนเดินทางหลังหนึ่ง เมื่อพากันนอนหลับแล้ว มีเปรตเจ้าระเบียบตนหนึ่งเข้าไปในศาลา เห็นคนนอนอยู่เป็นแถว จึงไปตรวจดูทางเท้า ก็เห็นเท้าของคนนอนหลับไม่เสมอกัน จึงดึงเท้าของคนเหล่านั้นลงมาให้เสมอกัน ครั้นตรวจดูเห็นเท้าเป็นแถวเสมอกันเรียบร้อยดีแล้ว ก็ไปตรวจดูทางด้านศีรษะ เห็นศีรษะของคนเหล่านั้นไม่อยู่ในแถวเสมอกันอีก จึงดึงศีรษะให้ขึ้นมาเสมอกันเป็นแนวเดียวทั้งหมด แล้ว

ก็ย้อนกลับไปตรวจดูทางเท้าอีก ก็เห็นหล่อมล้าไม่เสมอกันอีก ก็ดึงเท้าให้เสมอกันใหม่อีก คนก็ไม่เป็นอันได้หลับได้นอนเป็นสุข เพราะต้องถูกดึงเท้าบ้าง ดึงศีรษะบ้าง ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่รู้จักแล้ว ทั้งเปรตเจ้าระเบียบนั้นก็ไม่สามารถจัดให้เสมอกันได้

การจัดให้เสมอกันในทางที่ไม่อาจจะจัดได้เช่นนี้ เป็นการจัดที่ไม่สำเร็จ รังแต่จะให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไม่สงบสุขอย่างเด็ดขาด ส่วนการจัดให้เสมอกันในทางที่อาจจัดได้นั้น พระพุทธเจ้าทรงจัดด้วยหลักสมจริยานี้ คือ เว้นจากทางกรรมฝ่ายกุศล ดำเนินในทางกรรมฝ่ายกุศล ตามที่ทรงสั่งสอนไว้

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า เมื่อปฏิบัติในสมจริยานั้น เป็นสภาพไปได้อย่างไร สภาพ แปลว่า ความเสมอกัน คือ ตัวเราเองกับผู้อื่น หรือผู้อื่นกับตัวเราเองเสมอกัน ตัวเราเองรักสุขเกลียดทุกข์ ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน ตัวเราเองไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นมาก่อกรรมที่ไม่ดีแก่เราทุก ๆ ข้อ พอใจแต่จะให้เขามาประกอบกรรมที่ดีแก่เราทั้งนั้น ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน เขาก็ไม่ประสงค์ให้เราไปก่อกรรมที่ชั่วร้ายแก่เขา ประสงค์แต่จะให้เราไปประกอบกรรมที่ดีแก่เขาเท่านั้น เมื่อทั้งเรา ทั้งเขาดังมีความชอบและไม่ชอบเสมอกันอยู่เช่นนี้ ทางที่จะให้เกิดสมภาพได้โดยตรงก็คือ ทั้งสองฝ่ายต่างดำเนินเข้าหาจุดที่เสมอกันนี้ คืองดเว้นจากทางกรรมที่ชั่วร้าย ซึ่งต่างก็ไม่ชอบ

ให้ใครมาทำแค้นต่อกัน และดำเนินไปในทางกรรมที่ดีซึ่ง
เกื้อกูลกัน ที่ต่างก็ชอบจะให้ใครมาทำแค้นต่อกัน เมื่อ
ประพุดิตั้งนี้ สมภาพที่ถูกต้องก็เกิดขึ้น และเป็นสมภาพคือ
เป็นความเสมอกันจริง ๆ และเมื่อมีสมภาพตั้งนี้ ภราดรภาพ
คือความเป็นพี่น้องกันหรือเป็นญาติที่คุ้นเคยไว้วางใจกันได้
ก็เกิดขึ้น เสรีภาพ คือความมีเสรีอันที่จะไปไหน ๆ ได้ ทำอะไร
ได้โดยที่ไม่ถูกใครเบียดเบียนและไม่เบียดเบียนใครด้วยก็
เกิดขึ้น สมจริยาของพระพุทธเจ้าอันยังให้เกิดสมภาพ ภราดร-
ภาพ เสรีภาพ ดังกล่าวมานี้ เป็นธรรมจรรยา ความประพุดิ
ธรรมประกอบอยู่ด้วยหลักคุณธรรมและศีลธรรมต่าง ๆ บริบูรณ์

ถ้ามีปัญหา ประพุดิธรรมคือประพุดิอย่างไร ก็ตอบ
ได้ว่า ประพุดิให้เป็นสมจริยาดังกล่าวนั้นเอง และเมื่อเข้าใจ
ความตั้งนั้นแล้ว คำว่าสมจริยาจะแปลว่า ความประพุดิเรียบร้อย
สม่าเสมอก็ได้ ความประพุดิสมควรหรือเหมาะสมก็ได้ ความ
ประพุดิโดยสมภาพก็ได้ เป็นคำแปลที่ถูกต้องกับความหมาย
ทั้งนั้น ดังนี้แหละเป็นธรรมจรรยา

ฉะนั้น หลักธรรมจรรยาของพระพุทธเจ้า ก็เป็นหลัก
ที่เป็นแม่บทของหลักทั้งหลายแห่งความสุขสงบของชุมชนุมนุช
ทั่วไป ถ้าไม่อยู่ในแม่บทนี้แล้วจะเกิดความสงบสุขไม่ได้ สมภาพ
ภราดรภาพ เสรีภาพ ก็จักมีขึ้นไม่ได้ จะมีได้ก็เช่นเสรีภาพ
ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และผู้ที่จัดทำไปนอกแม่บท ก็จะเป็นเหมือน

เปเรตจัดระเบียบดังกล่าวแล้ว ซึ่งต้องจัดกันไม่รู้จักเสร็จ ทั้งเป็นการก่อกบฏก่อเวร ก่อศัตรูและความวุ่นวายเดือดร้อน จัดกันไปจนโลกแตกก็ไม่เสร็จ

กรรมตามที่กล่าวมานี้ ที่ชี้ระบุลงไปว่า กรรมคืออะไร และทำอะไรเป็นกรรมดี ทำอย่างไรเป็นกรรมไม่ดี เป็นทางกรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็พอประมวลเป็นหลักใหญ่^๓ ได้เป็น ๓ ข้อ คือ

๑. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรม ใครทำดีก็เป็นกุศลติดตัวอยู่ ใครทำชั่วก็เป็นอกุศลกรรมติดตัวอยู่

๒. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรมวิบาก คือผลของกรรม ผลที่ดีเกิดจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วเกิดจากกรรมที่ชั่ว ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างผลมะม่วงเกิดจากต้นมะม่วง ผลขนุนเกิดจากต้นขนุน หวานพืชเช่นไรก็ได้ผลเช่นนั้น

๓. พระพุทธศาสนาแสดงว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน คือตัวเราเองทุก ๆ คน เป็นเจ้าของกรรมที่เราทำ และเป็นเจ้าของผลของกรรมนั้น ๆ ด้วย เมื่อตัวเราเองทำดี ก็มีกรรมดีติดตัว และต้องได้รับผลดี เมื่อตัวเราเองทำไม่ดี ก็มีกรรมชั่วติดตัว และต้องได้รับผลชั่วไม่ดี จะปิดกรรมที่ตัวเราเองทำให้พ้นตัวออกไป และจะปิดผลของกรรมให้พ้นตัวออกไปด้วยหาได้ไม่ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง

เมื่อหลักกรรมของพระพุทธศาสนามีอยู่ดังนี้ พระพุทธเจ้า

จึงตรัสสอนให้ทุก ๆ คนหมั่นนึกคิดอยู่เสมอ ๆ ว่า เรามีกรรม
เป็นของตน เป็นกรรมทายาทคือเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรม
เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัยเฉพาะ
(ตนเป็นคน ๆ ไป) นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ว่า
กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน เป็นต้น

หลักกรรม นอกพระพุทธศาสนา

ส่วนในลัทธิอื่น บางลัทธิปฏิเสธกรรมเสียเลย บางลัทธิรับรองหลักกรรมบ้าง ปฏิเสธบ้าง แต่การระบุว่าทำอะไรเป็นกรรมดี ทำอะไรเป็นกรรมไม่ดี ก็มีกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน ลัทธิที่ปฏิเสธหลักกรรมเสียเลยนั้น คือปฏิเสธว่ากรรมดีชั่วไม่มีผลของกรรมดีชั่วไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีกรรมเป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของของกรรม เพราะเมื่อใครทำอะไรทำแล้วก็แล้วไป ไม่เห็นมีอะไรที่เรียกว่ากรรมเหลือติดตัว และที่ว่าดีไม่ดีนั้นก็เป็นการว่าเอาเอง ใครชอบก็ว่าดี ใครไม่ชอบก็ว่าไม่ดี เหมือนอย่างฝนตกแดดออก ใครชอบก็ชม ใครไม่ชอบก็ติ โดยที่แท้เป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ เป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีผลอะไร กรรมอะไร ส่วนผลต่าง ๆ ที่ได้รับนั้น เกิดขึ้นตามคราวตามสมัย เหมือนอย่างผลไม้ต่าง ๆ

ถึงคราวจะมีผล ก็มีผลขึ้นตามชนิด

ลัทธิที่รับบ้างปฏิเสธบ้าง เช่น รับว่าเมื่อทำอะไรไป ก็เป็นบุญเป็นบาป ทำนองรับรองว่ากรรมมี แต่เมื่อคราว จะต้องรับผลของกรรม ก็อยากจะรับแต่ผลของกรรมดี ไม่อยาก รับผลของกรรมชั่ว จึงแสดงวิธีทำให้หายบาป เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ทำเองจึงมิใช่เป็นเจ้าของของกรรมที่ทำอย่างแน่นอน แต่มี เจ้าของอยู่อีกส่วนหนึ่งซึ่งอาจเป็นผู้บันดาลผลอะไรให้เกิดแก่ ใครก็ได้ อาจเป็นผู้ยกบาปเพิ่มบาปให้ก็ได้

มีเรื่องเล่าไว้ในพงศาวดารลังกาว่า ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒ โอรสของเจ้าผู้ครองรัฐที่อยู่กลางเกาะ นามว่า ราชสิงหะ ได้ทำปิตุฆาต (ปลงพระชนม์พระบิดา) แล้วเกิด กลัวบาป จึงได้ประชุมพราหมณ์ถามหาวิธีล้างบาป ฝ่าย ภิกษุสงฆ์ในพระพุทธานุญาตอบว่า เป็นอนันตริยกรรม (กรรมหนักที่ให้ผลในอันดับสืบไปทีเดียว ไม่มีอะไรมาคั้นได้) ไม่มีทางจะล้างบาปได้ พวกพราหมณ์ตอบว่า มีวิธีล้างบาป ราชสิงหะจึงขัดเคืองภิกษุสงฆ์ ไปนับถือศาสนาพราหมณ์ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างของคนที่ยากจะรับแต่ชอบ ไม่อยากรับผิด จากกรรมของตน

อนึ่ง ลัทธิใด ๆ แม้จะรับรองหลักกรรมอยู่บ้าง แต่ก็ แสดงว่าทำอะไรดีอะไรไม่ดีต่าง ๆ กัน เพราะถือหลักต่าง ๆ กัน เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ที่ทางพระพุทธานุญาตแสดงว่าเป็นบาป

แต่ลัทธิอื่นแสดงว่าเป็นบุญก็มี

หลักในการชี้ว่า อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป ในทางพระพุทธศาสนานั้น ควรทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า คือ หลักธรรมจริยา สมจริยา ดังกล่าวแล้วข้างต้น หรือหลักเมตตา หลักกุตติธรรม ฉะนั้น ที่พูดว่าทุกลัทธิศาสนาสอนให้คนละชั่ว ทำดี จึงนับถือได้เหมือน ๆ กัน อาจจะเป็นคำพูดเพื่อประนีประนอม หรือเพื่อแสดงมรรยาทว่าไม่ยกตนข่มท่าน เจตนา ก็คืออยู่ แต่ถ้าจะต้องนับถือกันจริง ๆ และต้องพิจารณาคุณแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่าไม่เหมือนกัน ปฏิบัติไปคนละอย่าง เพราะเห็นว่าเป็นการถูกผิด เป็นบุญบาป หรือดีชั่วกันไปคนละอย่าง เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ดังกล่าวแล้ว

ได้ทราบข่าว คราวหนึ่ง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้รับสั่งถาม ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท) วัดบรมนิวาส ว่า เห็นว่าฆ่าสัตว์บุญญาญไปสวรรค์เป็นสัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) หรือมิจฉาทิฏฐิ (เห็นผิด) ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ตอบว่า เป็นสัมมาทิฏฐิแยก ดังนี้ ท่านตอบเพียงเท่านี้ จะพูดกลับอีกทีหนึ่งก็ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิทางพระพุทธศาสนา เรื่องนี้เป็นตัวอย่างว่ามีได้นับถือได้เหมือนกันจริง

ไม่ต้องกล่าวถึงผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น แม้พุทธศาสนิกชนเองซึ่งมีศรัทธาในกรรมอยู่บ้าง ก็ยังกลางแกลงกันอยู่โดยมากกว่าผู้ทำกรรมจะได้รับผลเมื่อไร เพราะตามที่ปรากฏ

เห็นกันอยู่บางคนทำดีแต่ไม่เห็นว่าได้ดี บางคนทำชั่วแต่ไม่
เห็นว่าได้ชั่ว บางทีกลับได้ผลตรงกันข้าม จะมีอะไรมาพิสูจน์
ให้เห็นได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามที่แสดงไว้ในพระพุทธ
ศาสนา

จะพิสูจน์กรรมได้อย่างไร

เดี๋ยวนี้เมื่อพูดว่าอะไรเป็นอะไร ก็มักจะถูกถามว่า พิสูจน์ได้หรือไม่ เหมือนอย่างวิธีพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ อันทุก ๆ สิ่งที่ปรากฏขึ้น หรือดังที่เรียกว่าปรากฏการณ์นั้น ต้องเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้แน่ ในเมื่อมีเครื่องพิสูจน์ที่เพียงพอ แต่จะเป็นเครื่องพิสูจน์ชนิดไหน ก็สุดแต่สิ่งที่จะพิสูจน์ ถ้าสิ่งที่พิสูจน์นั้น เป็นวัตถุหรือสสาร ก็ฟังพิสูจน์ด้วยเครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นทางวิทยาศาสตร์ ดังนี้เป็นต้น ถ้าสิ่งที่พิสูจน์เป็นอย่างอื่น จะใช้เครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นก็หาได้ไม่ ถ้าจะฟังใช้เครื่องพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวได้ทุกอย่างแล้ว ศาลหลวงก็ไม่ต้องตั้งขึ้น เพราะเมื่อใครถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิด ก็จับตัวมาเข้าห้องวิทยาศาสตร์พิสูจน์ ไม่ต้องขึ้นศาล ในบัดนี้แม้จะมีเครื่องจับเท็จ ก็ใช้เป็นเพียงเครื่องมือประกอบ

เท่านั้น ใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยเด็ดขาดหาได้ไม่ ฉะนั้น จะพิสูจน์อะไรก็ต้องมีเครื่องพิสูจน์ที่ควรกัน กล่าวอย่างสรุป เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นวัตถุหรือสสาร ก็ใช้เครื่องพิสูจน์ในทางนั้น เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นความจริงที่นอกไปจากวัตถุหรือสสาร ก็ต้องใช้เครื่องพิสูจน์อย่างอื่นที่จะชี้ถึงความจริงนั้น ๆ ได้ ดังวิธีที่ทั่วโลกก็ใช้กันอยู่แล้ว เป็นต้นว่า

การพิสูจน์ความผิด เมื่อบุคคลถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิดกฎหมาย ก็ต้องพิสูจน์กันตามวิธีที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย เช่น สืบสวน สอบสวน ไต่สวน พิจารณา วินิจฉัยโดยยุติธรรมตามกฎหมาย

การพิสูจน์ภูมิรัฐสติปัญญา เรื่องนี้จะข้งดวงวัดอย่างวัตถุหรือจะคำนวณด้วยวิธีคณิตศาสตร์ ให้อันใดอันหนึ่งมีภูมิสติปัญญาเท่าไรหาได้ไม่ เพราะมิใช่เป็นสิ่งที่มีส่วนกว้างบางตื้นลึกหนักเบาอย่างสิ่งของ ฉะนั้น จึงต้องใช้วิธีให้แสดงออก เหมือนอย่างในครั้งโบราณ ผู้ที่เรียนสำเร็จศิลปศาสตร์มาแล้วก็แสดงศิลปศาสตร์นั้นในที่ประชุมชน ในบัดนี้ก็ใช้การสอบต่าง ๆ ตั้งข้อสอบให้ตอบ เมื่อตอบได้ตามกฎเกณฑ์ก็รับรองว่าสอบได้ มีภูมิรู้ชั้นนั้นชั้นนี้ แม้การวัดภูมิสติปัญญาที่เรียกว่าไอคิวของฝรั่ง ก็เป็นวิธีตั้งปัญหาให้ตอบเช่นเดียวกัน แล้วก็ตัดสินว่ามีสติปัญญาขนาดนั้นขนาดนี้ วิธีพิสูจน์ด้วยการสังเกตจากการแสดงออกนี้ ก็คล้ายเป็นการทำนายอย่างหมอดู ซึ่งทำนาย

ไปตามหลักเกณฑ์ ไม่ใช่เป็นความจริงอย่างเต็มที่เหมือนอย่าง
รู้ด้วยญาณ (ความหยั่งรู้จริง) แต่เรียกว่าเป็นญาณสมมติก็
พอได้ คือต่างว่าเป็นญาณ เมื่อใช้วิธีซึ่งเป็นที่รับรองกันแล้ว
เช่นวิธีสอบดั่งกล่าว ก็เป็นใช้ได้

การพิสูจน์มโนคติและจิตใจ เมื่อต้องการจะรู้ว่าใครมี
ความคิดเห็นอย่างไร จะใช้เครื่องซึ่งดวงวัดเป็นต้นก็ไม่ได้
เหมือนกัน ต้องใช้วิธีให้แสดงออกมา ในทางการเมือง เช่น
ออกเสียงเลือกตั้ง ออกเสียงประชามติ ในการประชุม เช่น
การอภิปราย การลงมติ และในสวนปศุสัตว์โดยเฉพาะเรื่อง
เฉพาะบุคคล ก็ใช้วิธีหย่าให้บุคคลนั้นแสดงออกมา และสังเกต
จากอาการที่เขาแสดงออกมานั้น แต่ถ้าเขาไม่แสดงอาการ
อะไรออกมาแล้วก็จะรู้ไม่ได้ เว้นไว้แต่จะมีญาณหยั่งรู้จิตใจ
ของเขาเท่านั้น

การพิสูจน์ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้ แสดงว่าเครื่องพิสูจน์
นั้นมีต่าง ๆ เมื่อเป็นวัตถุก็นำเข้าห้องวิทยาศาสตร์ เมื่อเป็น
ความคิดก็นำเข้าโรงศาล เมื่อเป็นภูมิรู้ก็นำเข้าสอบไล่ เมื่อ
เป็นจิตใจก็หย่าให้แสดงออก ดั่งนี้เป็นต้น คราวนี้เป็นกรรม
จะนำเข้าวิธีไหน ? จะนำเข้าโรงศาล หรือจะนำเข้าห้องสอบไล่
ดั่งกล่าวแล้ว เป็นต้น ก็คงไม่ได้ผล จึงต้องนำเข้าพิสูจน์ตาม
หลักเหตุผล อันเป็นเหตุผลอย่างธรรมดาสามัญ ที่สามารถ
จะเข้าใจได้ด้วยสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ดั่งจะกล่าวต่อไปนี้

ทุก ๆ คนเมื่อตากแดดก็ร้อน เมื่ออาบน้ำก็เย็น เมื่อได้รับความร้อนเย็นตามที่ต้องการก็เป็นสุข เมื่อได้รับเกินต้องการก็เป็นทุกข์ สิ่งที่ทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์เหล่านี้เรียกว่าเหตุ ส่วนความสุขหรือทุกข์ที่ได้รับเรียกว่าผล ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้เกิดสุขก็เรียกว่าดี ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้เกิดทุกข์ก็เรียกว่าชั่วร้าย เหตุผลที่เกิดจากการทำของบุคคลก็เช่นเดียวกัน เช่น เมื่อผู้ใดมารังแกตัวเราให้เดือดร้อน เราก็มองว่าคนนั้นไม่ดี เกเร เมื่อมีผู้ใดมาช่วยเหลือเกื้อกูลตัวเราให้เป็นสุขสบาย เราก็มองว่าคนนั้นเป็นคนดี เป็นคนมีคุณเกื้อกูล ตัวอย่างง่าย ๆ ดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องแสดงว่า ทุก ๆ คนต่างก็มีสามัญสำนึก บอกตัวเองอยู่ว่าความดีและความชั่วมีจริง เพราะเรารู้สึกตัวของเราเองว่า คนนั้นทำดีแก่เรา คนนั้นทำชั่วร้ายแก่เรา และในทำนองเดียวกัน ตัวเราเองก็มีความรู้สึกเหมือนกันว่า ตัวเราเองทำดีหรือไม่ดีอย่างไร จนถึงบางทีรู้สึกภูมิใจในความดีของเรา หรือเสียใจในความชั่วของเรา ในเมื่อเกิดรู้สึกตัวขึ้น

อันความดี หรือความชั่วที่ตัวเราเองทำ หรือที่คนอื่นทำ ซึ่งปรากฏในความรู้สึกของเรานั้น คืออะไรเล่า ? ก็คือกรรม นั้นเอง เป็นกุศลกรรม (กรรมดี) บ้าง เป็นอกุศลกรรม (กรรมชั่ว) บ้าง ฉะนั้น กรรมจึงมีจริง และมีตัวอยู่จริง เพราะติดอยู่ในความรู้สึก ในจิตใจของตัวเราเอง ท่านผู้ทำความดีให้แก่เรา เช่น มารดาบิดา และผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย พระคุณ

ของท่านเหล่านี้ย่อมติดอยู่ในจิตใจของเรา เกิดเป็นความ
กตัญญู (รู้พระคุณที่ท่านได้ทำ) และกตเวที (ประกาศพระคุณ
ที่ท่านได้ทำแล้ว คือการตอบแทนพระคุณท่าน) ในทางตรง
กันข้าม เมื่อใครทำไม่ดีต่อเราก็มักจะติดใจตัวเรา กลายเป็น
ผูกเวรกันต่อไปได้เหมือนกัน *กรรม*ของคนอื่นยังติดใจตัวเรา
เองอยู่ได้ถึงเช่นนี้ โฉนกรรมของเราเองจะติดใจตัวของเรา
เองอยู่ไม่ได้ เราไม่สามารถจะแก่งัดสิมกรรมของเราได้ ถึง
จะสิมไปแล้วก็ยังมีงออยู่อย่างลึกซึ้งในจิตใจ เพราะกรรมเกิด
จากเจตนาของเรา จึงเป็นรอยจารึกของจิตใจ

เมื่อรู้สึกว่าการรมมีจริง ทำดีเมื่อใดเป็นกรรมดีเมื่อนั้น
ทำไม่ดีเมื่อใดเป็นกรรมชั่วเมื่อนั้น ปัญหาต่อไปจึงมีว่า *กรรม-*
*วิบาก*คือผลของกรรมมีหรือไม่ และมีอย่างไร คิดดูง่าย ๆ
ในเวลาสอบไล่ เมื่อได้รับข้อสอบ คิดออกตอบได้สอบไล่ได้
การที่ตอบได้สอบไล่ได้เป็นผลดี เกิดจากความตั้งใจเรียนดี
นี้แหละคือกรรมดี ทำให้เกิดผลดีคือสอบไล่ได้ ถ้าตรงกันข้าม
เรียนอย่างเหลวไหลจนถึงสอบไม่ได้ นี่เป็นกรรมชั่ว ทำให้เกิด
ผลชั่วคือสอบตก ฉะนั้น ผลของกรรมจึงมีอยู่จริง และมีตาม
ชนิดของกรรม คือผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว
เพราะกรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วเสมอ ไม่
ลับสนกัน เหมือนอย่างต้นมะม่วงให้ผลเป็นมะม่วง ต้นขนุน
ให้ผลเป็นขนุน เป็นไปตามชนิด

แต่ยังมีปัญหาต่อไปอีก กรรมและกรรมวิบากนั้นเป็นของใคร คิดดูง่าย ๆ อย่างการเรียนการสอบดังกล่าวแล้ว คนไหนเรียนคนนั้นรู้ คนไหนไม่เรียนคนนั้นไม่รู้ ถ้าไม่เรียนใครจะมาบันดาลให้ใครรู้ขึ้นเองหาได้ไม่ ฉะนั้น กรรมและกรรมวิบากจึงเป็นของของคนที่ทำกรรมนั่นเอง ผู้ใดทำกรรมอย่างไร ก็ย่อมได้ผลกรรมอย่างนั้น เหมือนอย่างหวานพิชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น ทุก ๆ คนจึงต้องรับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง จะป้ายไปให้คนอื่นไม่ได้ คนที่ทำดี เช่น ประพฤติตนเรียบร้อย ช่วยทำกิจที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ก็เป็นคนดีขึ้นเพราะกรรมของตน ใครจะรู้จะชมหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกตัวเองว่าทำดี คนที่ทำไม่ดี เช่น ประพฤติตนเกะกะระราน เป็นคนหัวขโมย เป็นต้น ก็เป็นคนชั่วขึ้นเพราะกรรมของตน ใครจะรู้จะติหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกว่าตัวของตัวเองชั่ว อาจจะป้ายความผิดให้ผู้อื่น ด้วยการหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิด แต่จะหลอกตัวเองไม่ได้ ตัวเองย่อมรู้สึกสำนึกตัวเองอย่างเต็มที่ ฉะนั้น เมื่อทำดีทำชั่วแล้ว จึงบดตีบดชั่วออกไปให้พ้นตัวเองไม่ได้ เพราะรู้สึกตัวเองอยู่ทางจิตใจของตน ใครจะแย่งดีไป จะใส่ชั่วให้ก็ไม่ได้ นอกจากจะหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิดเท่านั้น ซึ่งไม่เป็นความจริง

สรุปความว่า เมื่อคิดพิสูจนด้วยสามัญสำนึก ตามเหตุผลอย่างง่าย ๆ ในเรื่องความดีความชั่วทั่ว ๆ ไปที่มีอยู่เฉพาะหน้า

ก็จะเห็นได้แล้วว่า

๑. กรรมมี คือ มีความดีความชั่วในการทำของทุก ๆ คน

๒. กรรมวิบากมี คือ มีผลดีของความดี มีผลชั่วของความชั่ว

๓. กรรมเป็นของผู้ทำ คือ ใครทำกรรมอย่างใดก็ได้รับผลอย่างนั้น

เมื่อกล่าวเฉพาะตัวของเราเองแล้ว เมื่อเป็นกรรมของเราเองยิ่งพิสูจน์ได้ง่าย คือนำเข้าพิสูจน์ในห้องใจของเราเอง เพราะเรารู้ตัวเราเองได้ดี แต่ข้อสำคัญเราต้องมียุติธรรม คือ ไม่ลำเอียง เหมือนอย่างการพิสูจน์วัตถุหรือสสารในห้องวิทยาศาสตร์ เครื่องพิสูจน์ต้องใช้ได้ หรือการพิสูจน์ความผิดในโรงศาล โรงศาลก็ต้องสถิตยุติธรรม

คำเก่า ๆ มีกล่าวว่า “ถึงคนไม่เห็นเทวดาก็เห็น” เดียวนี้อาจเห็นว่าพ้นสมัย แต่ถ้ารู้จักคิดคำนี้ก็ยังสามารถใช้ได้ คือ เทวดาในดวงใจของเราเอง หมายความว่าความมีหิริ (ละอายใจ) และโอตตปปะ (เกรงบาป) ซึ่งท่านเรียกว่าเป็นเทวธรรม (ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา) ใจที่มีละอายมีเกรงบาปคือความชั่วช้าต่าง ๆ นี้แหละคือเทวดา แต่ใจกระด้าง ดัน หยาบช้า แข็งกร้าว ชั่วร้าย อาจมองไม่เห็น ภาษิตมอญมีกล่าวว่า “เมื่อกาจับที่ใบต้นหญ้า ด้วยคิดว่าไม่มีใครเห็น ถึงกระนั้นก็มีผู้เห็นอยู่ถึงสองเป็นอย่างน้อย” ผู้เห็น

ทั้งสองในภาษิตมอญนี่คือใคร ขอให้คิดเอาเอง ถ้าคิดไม่เห็น
ก็ให้ส่องหน้าในกระจกก็จะเห็นผู้ที่เห็นกา แม้พระพุทธรภาษิต
ก็มีกล่าวไว้ว่า “ชื่อว่าที่ลับย่อมไม่มีแก่ผู้ทำชั่ว”

แนวคิดเรื่องกรรม

ในมหาโพธิชาดกตอนหนึ่ง เล่าว่า พระราชาแห่งรัฐหนึ่ง มีอำมาตย์อยู่ ๔ คน เป็นผู้แสดงลัทธิต่าง ๆ แก่พระราชา อำมาตย์คนที่ ๑ แสดงลัทธิว่า ผลทุกอย่างไม่มีเหตุ อำมาตย์คนที่ ๒ แสดงลัทธิว่า พระอิศวร (พระเป็นเจ้า) สร้าง อำมาตย์คนที่ ๓ แสดงลัทธิว่า ทุก ๆ อย่างเป็นเพราะบุญกรรม (กรรมในปางก่อน) อำมาตย์คนที่ ๔ แสดงลัทธิว่า ชาตสุญญ ยังมีชีปะขาวอีกคนหนึ่งซึ่งพระราชาเคารพนับถือ ประารถนาจะได้ว่าทะกักับอำมาตย์เหล่านั้น จึงไปขอหนังสือจากราชวามาตากทำให้หมดกลันให้เรียบร้อยดีแล้ว จึงนุ่งห่มหนังสือวรและใช้เป็นอย่างผ้าพาดป่าเข้าไปในพระอุทยาน พระราชาได้ทรงทราบ ได้เสด็จพร้อมกักับอำมาตย์ทั้ง ๔ ทอดพระเนตรเห็นท่านชีปะขาวกำลังนั่งสนใจอยู่กักับหนังสือวร จึงตรัสถาม

ชีปะขาวก็ทูลตอบว่า วานรนี้มีอุปการะแก่อาดมามาก ช่วยนำ
น้ำมาให้บ้าง กวาดที่ให้อยู่บ้าง ทำการปฏิบัติให้ต่าง ๆ อาดมา
จะไปไหนก็ขึ้นหลังวานรนี้ไป แต่คราวหนึ่งอาดมาเกิดมีจิตใจ
ทราวม จึงกินเนื้อของวานรนั้น นำหนังมาตากให้แห้ง ใช้นุ่งห่ม
ตลอดถึงปุงนังนอน เพราะคิดถึงบุญคุณว่ามีอุปการะแก่อาดมา
มาก ฝ่ายอำมาตย์ทั้ง ๔ ได้ยินดังนั้น ก็พากันกล่าวเย้ยหยันว่า
ตาชีปะขาวนี้เป็นคนอกตัญญู ทรยศต่อมิตร ทำปาณาติบาต

ฝ่ายชีปะขาวจึงกล่าวโต้แก่อำมาตย์คนที่ ๑ ซึ่งถือลัทธิ
ทุก ๆ อย่างไม่มีเหตุ ว่าเมื่อผลทุก ๆ อย่างไม่มีเหตุ เกิดขึ้นเอง
ความชั่วอะไร ๆ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าตามลัทธิของท่าน
ย่อมไม่มีเหตุที่จะทำให้ใคร ๆ ในโลกเศร้าหมองหรือบริสุทธิ์
โลกนี้เป็นไปตามคติและภาวะของตนเอง แปรปรวนวิวัฒนาการ
ไปเอง มีสุขมีทุกข์ไปเอง จะทำอะไรก็ทำไปไม่จำเป็นต้องประสงค์
จะทำดีหรือทำชั่ว ทำ ๆ ไปก็แล้วกัน ทำอะไรก็ทำได้ เมื่อเป็น
เช่นนี้จะมีใครทำบาป หรือทำบุญอะไรเล่า ฉะนั้น ถ้าลัทธิ
ของท่านเป็นจริง ถึงว่าอาดมาจะฆ่าวานรกินเนื้อเสีย อาดมา
ก็ไม่มีโทษ ไม่มีบาป อำมาตย์คนที่ ๑ เมื่อถูกโต้เช่นนั้นก็นั่งนิ่ง

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๒ ซึ่งถือลัทธิพระ-
เป็นเจ้าสร้าง ว่าถ้าพระเป็นเจ้าสร้างชีวิตแก่โลกทั้งหมด เทียว
จัดแจงให้คนนี้ทำกสิกรรม ให้คนนั้นเลี้ยงโคเป็นต้น เป็นผู้สร้าง
ความเจริญความเสื่อม ความดีความชั่วทั้งปวง เป็นผู้บันดาล

สิ่งทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครทำบาปก็ทำเพราะพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
สั่งให้ทำ พระเป็นเจ้าของเจ้าจึงต้องรับบาปนั้นไปเอง ถึงอาตมาจะ
ฆ่าลิงหรือใครจะทำบาปอะไร ๆ ก็ไม่ต้องรับบาป เพราะทำตาม
คำสั่งของพระเป็นเจ้าของเจ้าต่างหาก อัมมาตย์คนที่ ๒ ถูกโต้ตั้งนั้น
ก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อัมมาตย์คนที่ ๓ ซึ่งถือลัทธิกรรม
ในปางก่อนว่า ถ้าใคร ๆ พวกมันถึงสุขทุกข์เพราะกรรมใน
ปางก่อนเป็นเหตุเท่านั้นแล้ว ใคร ๆ ที่ต้องได้รับทุกข์ในบัดนี้
เช่น ถูกเขาฆ่า ถูกเขาลักขโมยทรัพย์ ถูกเขาเบียดเบียนต่าง ๆ
ก็เพราะกรรมในปางก่อนของตนเอง เหมือนอย่างกู่หนี่เขา
มาแล้วก็ใช้หนี่เขาไป ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่านเป็นจริง วานรนี้
ก็คงเคยฆ่าอาตมามาแล้วในชาติปางก่อน เหมือนอย่างเป็นหนี่
อาตมาอยู่ มาชาตินี้อาตมาจึงฆ่าเสียบ้าง สิ่งนี้จึงถูกฆ่าเป็น
การใช้หนี่กรรมเก่าให้สิ้นไป อาตมาซึ่งเป็นผู้ฆ่าจึงเท่ากับเป็น
ผู้ช่วยสิ่งนี้ให้พ้นจากหนี่ จึงไม่เป็นบาปอะไร กลับจะเป็นการ
ช่วยไปเสียอีก และใคร ๆ จะฆ่าหรือทำร้ายใคร เมื่ออ้างว่า
เป็นกรรมเก่าของเขา เขาก็ทำได้ทั้งนั้น และอาจอ้างเอาบุญคุณ
เสียอีกก็ได้ ว่าช่วยฆ่าเขาเป็นการช่วยเบี่ยงหนี่กรรมให้แก่เขา
อัมมาตย์คนที่ ๓ ถูกโต้เช่นนี้ ก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อัมมาตย์คนที่ ๔ ซึ่งถือลัทธิขาดสูญ
ว่า ถ้าใคร ๆ ขาดสูญเสียหมด คือตายสูญไปเลยไม่ต้องเกิดอีก

จะทำอะไรก็มุ่งประโยชน์เดี๋ยวนั้นเท่านั้น แม้ว่าจะต้องทำมาตุฆาต
ปีตุฆาตเพื่อประโยชน์ของตนก็ทำได้ ไม่มีภายหน้าที่จะต้อง
รับผล ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่านดังกล่าวเป็นจริง แม้ว่าอาตมา
จะฆ่าวานรก็ไม่มีความบาปอะไรที่จะต้องไปรับ ตัวเราเองก็ขาดบุญ
บาปและสิ่งทั้งหลายก็ขาดสูญไปด้วยกัน อำมาตย์คนที่ ๔ เมื่อ
ถูกโต้ดังนั้นจึงรีบไป

ซึ่งปะขาวที่ท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ จึงถวายโอวาท
พระราชามีให้เชื่อถือลัทธิของอำมาตย์ทั้ง ๔ เหล่านั้น และให้
ทรงประพฤติธรรม ปกครองแคว้นแคว้นโดยธรรม

เรื่องในชาดกที่เล่ามานี้แสดงว่า แม้ผู้ที่ถือลัทธิว่าไม่มี
ความดีความชั่ว ก็ยังมีสามัญสำนึกอยู่ในความดีความชั่ว ซึ่งเป็น
หลักความจริง จึงได้กล่าวตำหนิซึ่งปะขาวโพธิสัตว์ไปโดย
ที่ไม่ทันนึกถึงลัทธิของตนที่ถืออยู่ ฉะนั้น เรื่องของกรรมจึง
เป็นเรื่องของความจริง ที่เป็นไปอยู่โดยธรรมดาสามัญ พระ-
พุทธเจ้าก็ทรงยกเอาความจริงนี้แหละมาสั่งสอน มิได้ทรงแต่ง
เรื่องของกรรมขึ้นเอง ทั้งมิได้ทรงยกย้ายเปลี่ยนแปลงบิดผัน
ไปจากความจริง ทรงชี้แจงแสดงเปิดเผยไปตามหลักความจริง
เท่านั้น

ข้อที่กล่าวย้าอีกก็คือ มักจะเข้าใจกันอีกอย่างหนึ่งว่า
เรื่องของกรรมเป็นเรื่องอดีตคือล่วงมาแล้ว ในปัจจุบันเรามักมี
หน้าที่ปล่อยคนให้เป็นไปตามกรรม ที่เรียกกันว่า *ยถากรรม*

เท่านั้น จึงไม่คิดจะทำอะไร ถ้าเห็นดังนี้เป็นความเห็นผิด ดัง
ลัทธิของอำมาตย์ที่ถือว่าอะไร ๆ เกิดเพราะกรรมปางก่อน
(ปุพเพกตเหตุ) ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนมิให้เชื่อ
ลัทธินี้ ถือว่าเป็นลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา และตรัสยก
เวทนา สุข ทุกข์ ที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่เป็นตัวอย่าง ว่าเกิดเพราะ
โรคต่าง ๆ ในปัจจุบันก็มี เกิดเพราะกรรมเก่าก็มี ฉะนั้น เมื่อ
โรคเกิดขึ้นก็ต้องเยียวยา และต้องป้องกันรักษาตัวไม่ให้เกิด
โรค ในด้านความประพฤติต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน ให้ละกรรม
ที่ชั่วทำกรรมที่ดี *กรรมปัจจุบันนี้แหละเป็นข้อสำคัญแห่ง
ชีวิตของทุก ๆ คน คือ การที่เราทำอยู่เดี๋ยวนี้ ถ้อยคำที่เรา
พูดอยู่เดี๋ยวนี้ เรื่องที่เราคิดอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นหน้าที่ของเราจะ
ต้องคอยตรวจดู ให้ตัวเราเองทำพูดคิดแต่ในทางที่ถูก ก่อให้
เกิดคุณประโยชน์โดยส่วนเดียวเท่านั้น อย่าเอาเรื่องกรรม
เก่ามาเป็นเครื่องตำหนิคุณประโยชน์ มาทำให้นอนรอโชค
ลาภ ดังมีเรื่องเล่าเป็นคติไว้ว่า*

มีชาย ๒ คน ไปให้หมอดู หมอทำนายทายคนหนึ่งว่า
จะได้เศรษฐี ทำนายอีกคนหนึ่งว่าจะลำบาก ชายคนที่ได้รับ
ทำนายว่าจะได้เศรษฐีก็ดีใจ นั่งนอนรอไม่ทำมาหากินอะไร
ในที่สุดก็สิ้นทรัพย์สมบัติ ไปนอนเจ็บอยู่อย่างอนาถที่ป่ากลางทุ่ง
มีพระอรหันต์เดินผ่านมาพบเข้า มีจิตสงสารจึงเอากลับไปปักให้
ชายผู้นั้นก็สนใจในกมลของพระอรหันต์ ก็ได้เศรษฐีเหมือนกัน

เพราะคำว่าเศวตฉัตรแปลว่าร่มขาว กลดของพระชุกดงศ์ก็เป็น
ร่มขาวชนิดหนึ่ง ส่วนชายอีกคนหนึ่งซึ่งได้รับทำนายว่าจะ
ลำบาก เกิดความกลัวลำบากจึงตั้งหน้าขวนขวายพากเพียร
ทำมาหากิน เก็บออมทรัพย์สินอยู่เรื่อย ๆ มา จึงมีหลักฐาน
เป็นสุขสบายขึ้นโดยลำดับ แต่ก็ลำบากมาก่อนเป็นอันมาก
เรื่องนี้เป็นคติสอนใจว่า หน้าที่ของเราทุก ๆ คน ก็คือทำกรรม
ปัจจุบันนี้แหละให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ไปแล

เพราะเหตุไร จึงไม่เชื่อเรื่องกรรม

ในจิตใจที่มีสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ย่อมมีความรู้สึกว่ามีความดีความชั่ว มีผลของความดีความชั่ว และผู้ทำนั้นเองเป็นผู้มีความดีความชั่วติดตัวอยู่ เพราะใครทำกรรมอันใดกรรมนั้นย่อมจารีกอยู่ในจิตใจ และผู้ทำนั้นเองต้องเป็นผู้รับผลคือรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ความพิศดารในเรื่องนี้ได้แสดงแล้ว แต่การที่คนไม่น้อยยังไม่มีความเชื่อตั้งมั่นลงไป ในกรรมตามหลักที่กล่าว ซึ่งรวบรัดโดยย่อว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ก็เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ความลำเอียงเข้ากับตนเอง หรือถือเอาแต่ใจตน
๒. ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันใจ

ความลำเอียงเข้ากับตนเองนั้น คือ มุ่งประโยชน์ตนหรือมุ่งจะได้เพื่อตนเท่านั้น ไม่คำนึงถึงความเสียหายทุกข์ยาก

ของผู้อื่น ดังเช่น เมื่อโกรธขึ้นมากก็ทำร้ายเขา เมื่ออยากได้ขึ้นมาก็ลักของเขา เมื่อทำได้สำเร็จดังนี้ก็มีความยินดีและอาจเข้าใจว่าทำดี แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่อยากให้ใครมาทำร้ายตัวเรามาลักของเรา ถ้าใครมาทำเข้าเราก็ต้องว่าเขาไม่ดี ถึงเราจะไปยั่วให้เขาโกรธ เมื่อเขาโกรธขึ้นมาทำร้ายร่างกายเราราก็ยังว่าเขาไม่ได้อยู่แน่นอน การกระทำอย่างเดียวกัน จะดีบ้างไม่ดีบ้างอย่างไรได้ เหมือนอย่างการทำร้ายร่างกาย การลักทรัพย์ เมื่อเราทำแก่เขาได้ก็เป็นดี แต่ถ้าเขาทำแก่เราเป็นไมตรี จะเป็นดังนี้หาถูกต้องไม่ เพราะเป็นการที่เราพูดเอาเองอย่างไม่ยุติธรรม

แต่การลำเอียงเข้ากับตนเอง ข้อนี้แหละเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้คนเป็นอันมากยังประกอบกรรมชั่ว เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน ถึงจะมีกรรมศรัทธาอยู่อย่างผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาที่อยู่ทั่ว ๆ ไปก็ตาม เมื่อความมุ่งจะได้ (โลภะ) ความโกรธแค้น (โทสะ) ความหลงผิด (โมหะ) มีกำลังแรงกล้ากว่า กำลังศรัทธา คนก็ประกอบกรรมที่ชั่วได้สุดแต่ใจที่อยากได้ที่โกรธ ที่หลง จะดูดชักนำไป ที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพราะไม่มีความรู้สึกสำนึกไว้ในความดีชั่ว ก็มีความรู้สึกสำนึกเหมือนกัน แต่ไม่มีกำลังใจในฝ่ายสูงที่จะห้ามกำลังใจในฝ่ายต่ำ จึงยับยั้งตนเองไว้ไม่ได้ มีคนเป็นอันมาก เมื่อทำไปแล้วเกิดเสียใจใน

ภายหลัง ดังเช่นเมื่อทำอะไรลงไปในขณะที่ที่ยากได้หรือรักชอบ
อย่างจัด ในขณะที่โกรธจัด ในขณะที่หลงจัด อย่างที่เรียกว่า
หลงอย่างไม่มีลืมหูลืมตา หรือในขณะที่กำลังเมาสุราอันเรียก
ได้ว่าหลงเหมือนกัน ครั้นเมื่อสร้างรัก สร้างชัง สร้างหลง
สร้างเมาแล้ว ก็กลับเสียใจในกรรมที่ตนได้ประกอบไปแล้ว

ในขณะที่ใจปริตเช่นนั้น บางทีทำให้เป็นรอยแผลจารึก
อยู่ในจิตใจ คอยสะกิดใจให้เจ็บซ้ำเดือดร้อนอยู่ตลอดเวลา
และทำให้เกิดความเกลียดตนเอง หรือรังเกียจตนเองจนถึง
ต้องหลบหน้าเพื่อนฝูงมิตรสหายไปก็มี แต่ถึงจะหลบหน้าคน
อื่นเป็นส่วนมากได้ แต่หลบตนเองไม่พ้น เมื่อเกิดความเกลียด
หรือรังเกียจตนเองมากขึ้น จนไม่สามารถจะทนอยู่ในโลกได้
ต้องพยายามทำลายตนเองไปก็มี ฉะนั้น เมื่อเกิดแผลในใจขึ้น
ก็มักเป็นชนิดโรคเรื้อรังที่รักษาหายยาก ผู้ป้องกันไม่ให้มัน
ไว้ก่อนไม่ได้ ทั้งนี้ด้วยวิธีปลูกกรรมศรัทธาคือความเชื่อกรรม
นี้แหละ ให้ตั้งมั่นขึ้นในใจ ให้มันเป็นกำลังใจจนพอที่จะเชื่อใจ
ได้ว่าจะไม่ประกอบกรรมที่ชั่วที่ผิดอะไร ๆ ถ้ายังกลางแกลง
สงสัย ไม่เชื่อใจตนเองว่าจะยับยั้งใจไว้ได้ ก็ต้องเว้นจากสิ่ง
ชั่วร้ายต่าง ๆ ฉะนั้น ทางบิดามารดาหรือผู้ปกครอง และ
ทางโรงเรียนจึงได้คอยแนะนำสั่งสอนห้ามปราม ไม่ให้อ่าน
หนังสือบางชนิดไม่ให้ดูภาพยนตร์บางชนิด ที่เป็นเครื่องยุแหย่
ยั่วเย้าให้ประพฤติดีศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดี คำแนะนำ

ห้ามปรามนั้น ก็สมควรที่จะเชื่อฟังและปฏิบัติตาม เป็นการป้องกันตัวเราเองไว้ตั้งแต่เบื้องต้น

ท่านผู้ใหญ่ที่กรุณาให้คำแนะนำตักเตือนกิติ พระพุทธเจ้า ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนกิติ ท่านก็ได้แต่เป็นเพียงผู้บอกกล่าว แนะนำ ส่วนความเชื่อฟังเป็นหน้าที่ของเราเอง เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในใจของเรา ถ้าใจของเราเกิดดื้อดึงขัดแย้งไม่เชื่อฟังเสียแล้ว คำแนะนำตักเตือนต่าง ๆ ก็ไม่มีประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยมาก ฉะนั้น จึงควรที่จะคอยตรวจดูใจของเราเอง ว่า มีความเชื่อฟังต่อคำแนะนำสั่งสอนอยู่เพียงไร มีความดื้อดึงขัดแย้งอยู่เพียงไร และคิดต่อไปว่าเพราะเหตุไร เมื่อหมั่นคิดอยู่ดังนี้แล้ว จะเห็นผลเทียบเคียงได้เอง หรือถ้ายังไม่เห็นได้เอง ก็ต้องซักถาม และท่านผู้แนะนำอบรมก็มักจะชี้แจงให้รู้ให้เข้าใจ ถ้าคิดตั้งใจฟังคำชี้แจงของท่าน ไม่ตั้งป้อมดื้อดึงเสียก่อนแล้ว ก็คงจะได้ความกระจ่างในคำแนะนำของท่าน และจะได้ความซาบซึ้งในเมตตากรุณาของท่าน

การหัดมีความเชื่อฟังอย่างมีเหตุผลนี้ เป็นวิธีแก้ความลำเอียงเข้ากับตนเอง ที่เป็นเหตุให้ทำอะไรตามใจตนเองโดยส่วนตัว ผู้ใหญ่ที่ดีจึงไม่ต้องตามใจเด็กในทางที่ผิด คอยแนะนำห้ามปราม หรือแม้ต้องปราบเอาบ้างตามสมควร เป็นการหัดไม่ให้ลำเอียงเข้ากับตนเองหรือถือเอาแต่ใจตนเองมาตั้งแต่อ่อนเข้าในคำว่าดัดไม้ตั้งแต่อ่อน เพราะดัดเมื่อแก่ขึ้นเป็นการดัดยาก

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการสั่งสอนให้เป็นคนรู้ผิดรู้ถูกอย่างมีเหตุผล ในเรื่องที่เกี่ยวข้องทุก ๆ วัน ทำให้รู้จักเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อว่ามีถูกมีผิด มีเหตุมีผล ซึ่งเมื่อเป็นความผิดแล้ว ตัวเราเองทำก็ผิด คนอื่นทำก็ผิด เมื่อเป็นความถูกแล้ว ตัวเราเองทำก็ถูก คนอื่นทำก็ถูก ข้อนี้แหละเป็นกรรมศรัทธา ที่ผู้ใหญ่สมควรปลูกฝังให้แก่เด็กมาตั้งแต่ต้น และผู้ใหญ่ก็ควรเว้นจากการกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่งามให้เด็กเห็น และอ้างได้ว่าทำไมผู้ใหญ่ทำได้ เช่น ห้ามไม่ให้เด็กเล่นการพนันเที่ยวเตร่ แต่ผู้ใหญ่เล่นการพนันเที่ยวเตร่ ห้ามไม่ให้เด็กทะเลาะวิวาทกัน แต่ผู้ใหญ่เมาสุราทะเลาะวิวาทกัน เหล่านี้เป็นต้น เมื่อทำให้เห็นเป็นตัวอย่างไม่ดี ก็ทำให้เด็กอยากเอาอย่าง ทำให้หน้าหนักในคำอบรมห้ามปรามน้อยลงไปจนเกือบจะไม่มีความหมายอะไร และจะเข้าทำนองคำที่ว่า จงทำตามคำที่ฉันพูด แต่อย่าประพฤติอย่างที่ฉันทำ

ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันที โดยมากต้องการเห็นผลของกรรมเกิดสนองให้เห็นอย่างสาสมทันตาทันที เช่น เมื่อทำกรรมดีก็อยากเห็นกรรมดีให้ผลเป็นรางวัลอย่างมากมายทันตาทันที เมื่อเห็นหรือทราบว่ามีใครทำกรรมชั่วและไม่เห็นว่าเขาเสื่อมเสียอย่างไรหรือกลับเจริญรุ่งเรือง ก็สงสัยว่าทำชั่วไม่ได้ชั่วจริงกระมัง

อันที่จริงกรรมดีต้องให้ผลดี กรรมชั่วต้องให้ผลชั่ว

ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างไม่ผิดโดยแน่นอน และผลที่
สนองนั้นจะเรียกว่าเป็นผลที่สาสมก็ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัส
ไว้เป็นตัวอย่างในพระสูตรหนึ่งว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์
ทั้งหลาย (หมายถึงทั้งคนทั้งดิรัจฉานเป็นต้นที่เกี่ยวข้องอยู่
ในโลกทั้งหมด) ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
ทำให้มีอายุสั้น การเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทำให้มีอายุยืน
การเบียดเบียนเขาให้ลำบากทำให้มีโรครมาก การไม่เบียดเบียน
เขาให้ลำบากทำให้มีโรคน้อย ความมักโกรธหุนหันซึ่งเคียด
คับแค้นขัดเคืองกระเจ้ากระงอหดทำให้ผิวพรรณเศร้าหมอง
ไม่งดงาม ความไม่มักโกรธเคียดแค้นทำให้ผิวพรรณผ่องใส
งดงาม ความมักริษยาผู้อื่นทำให้มีศักดิ์ต่ำต้อยน้อยหน้า ความ
ไม่ริษยาทำให้มีศักดิ์สูงใหญ่ ความไม่เมื่อแม่เจือจานทำให้มี
โภคสมบัติน้อย ความเมื่อแม่เจือจานทำให้มีโภคสมบัติมาก
ความแข็งกระด้างถือตัวดูหมิ่นท่านทำให้เกิดในสกุลต่ำ ความ
ไม่แข็งกระด้างถือตัวดูหมิ่นท่านมีความอ่อนน้อมเคารพนับถือ
ผู้ที่ควรอ่อนน้อมนับถือทำให้เกิดในสกุลสูง ความไม่เข้าหา
นักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาไต่ถามทำให้มีปัญญาทราม การ
เข้าหานักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาไต่ถามทำให้มีปัญญามาก

ผลที่สาสมกันของกรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็น
ตัวอย่างดังที่กล่าวมานี้ เป็นผลของกรรมเก่าคือกรรมที่ทำไว้
แล้วในอดีตกาล ส่วนกรรมใหม่คือกรรมที่ทำในปัจจุบันนี้

ท่านแสดงว่าจักให้ผลในชาติปัจจุบัน เหมือนอย่างในวันนี้ ในเดือนนี้ ในปีนี้เองก็มี จักให้ผลในชาติหน้า เหมือนอย่างในวันพรุ่งนี้ ในเดือนหน้า ในปีหน้าก็มี จักให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป เหมือนอย่างในวันมะรืนนี้ หรือในเดือนโน้น ในปีโน้นเป็นต้นก็มี ฉะนั้น การให้ผลของกรรมจึงเกี่ยวแก่กาลเวลาเป็นสำคัญ การกระทำทุก ๆ อย่างที่ให้ผลนั้นต้องเกี่ยวแก่กาลเวลาทั้งนั้น เช่น การปลูกต้นไม้มีผล ก็มีใช้ว่าต้นไม้จะให้ผลทันที ต้องรอจนต้นไม้เจริญเติบโต และถึงฤดูกาลให้ผลจึงจะให้ผลตามชนิด การเรียนหนังสือก็มีใช้ว่าจะเรียนให้สอบไล่ได้ในวันเดียว ต้องเรียนเรื่อยไปจนถึงกำหนดสอบไล่จึงเข้าสอบไล่ บางทีต้องเรียนซ้ำอีกครึ่งหนึ่ง เมื่อไม่ละความพยายามก็อาจจะสอบไล่ได้ การทำการค้าประกอบการอุตสาหกรรมต่าง ๆ รัฐบาล-การ หรือประกอบอาชีพทุกอย่างก็เหมือนกัน จะได้รับผลก็อาศัยกาลเวลาทั้งนั้น และผลที่ได้รับนั้นจะดีหรือไม่ดีอย่างไร จะรวดเร็วหรือช้าอย่างไรก็สุดแต่สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การให้ผลของกรรม

แม้ในเรื่องกรรมให้ผล ท่านก็แสดงว่าเกี่ยวแก่สถาน-
การณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อัตภาพ (๓) กาลสมัย
(๔) การประกอบกรรม

(๑) คติ คือที่ไป แสดงในปัจจุบัน คือไปทุก ๆ แห่ง
จะไปเที่ยว ไปพักอาศัยชั่วคราว หรือไปอยู่ประจำก็ตาม คนที่
ทำดีมาแล้ว ถ้าไปในที่ที่ไม่ดี ความดีที่ทำไว้ก็อาจจะยังไม่ให้ผล
เหมือนอย่างนักเรียนที่เรียนมัธยม ๖ มาแล้วจากต่างจังหวัด
เรียกว่าได้ทำความดีมาแล้วถึงขั้นนั้น และเข้ามาเรียนต่อใน
กรุงเทพฯ แต่ไปอยู่ในหอพักที่ไม่ดี เมื่อควรจะไปโรงเรียนก็
ไม่ไป แต่ไปเถลไถลเสียที่อื่น อย่างนี้เรียกว่ามีคติที่ไปไม่ดี
ความดีเท่าที่ทำไว้ คือที่เรียนมาจนจบมัธยม ๖ ในต่างจังหวัด
ก็ไม่ส่งเสริมให้เจริญวิทยฐานะขั้นต่อไป ส่วนนักเรียนที่เรียน

มาไม่สู้ดี ไม่จบถึงชั้นไหน แต่เกิดความตั้งใจดี ไปพักอาศัย
อยู่ในที่ดีและไปเรียนกวดวิชาอย่างจริงจัง ก็อาจจะสอบขึ้น
ชั้นสูงได้ ตัวอย่างนี้เป็นเพียงตัวอย่างเฉพาะเรื่องเท่านั้น เมื่อ
กล่าวโดยส่วนรวมแล้ว คนที่มีกรรมเก่าไม่ดี แต่ว่ามีคติใหม่ดี
อย่างที่เรียกว่ากลับตนดำเนินทางใหม่ คือ เว้นจากทางไม่ดี
เก่า ๆ ที่เคยดำเนินมา มาเปลี่ยนดำเนินทางใหม่ที่ดีอันตรงกัน
ข้าม กรรมชั่วที่ทำไว้แล้วแต่ก่อนก็อาจยังไม่ให้ผล ได้ในคำว่า
มิตมาสว่างไป ถ้าทางเก่าก็ไม่ดี ทางใหม่ก็ไม่ดี ได้ในคำว่า
มิตมามืดไป ก็เป็นอันเอาดีไม่ได้เลย ส่วนคนที่ทำความดีมา
แล้ว เรียกว่าเดินทางถูกมาแล้ว แต่ต่อมากลับไปเดินทางผิด
กรรมดีที่ทำไว้แล้วก็อาจยังไม่ให้ผลไม่ได้ ได้ในคำว่า สว่างมา
มืดไป ฝ่ายคนที่มาดี คือเดินทางมาถูกแล้ว และก็เดินทางถูก
ต่อไป เป็นอันว่าความดีที่ทำไว้ สนับสนุนให้ดีอีกต่อไปไม่ขาด
สาย ได้ในคำว่า สว่างมาสว่างไป

ฉะนั้น คติที่ไปหรือการไป คือทางที่ทุก ๆ คนดำเนิน
อยู่ในปัจจุบันนี้แหละสำคัญมาก ในส่วนที่สว่างมาแล้วจะมืด
หรือถูก เราก็ได้ดำเนินมาแล้ว ฉะนั้น ให้ถือว่าเป็นอันแล้วไป
หรือให้ถือเป็นบทเรียน ถ้าเดินทางดีมาแล้วก็จงเดินทางดีนั้น
ต่อไป ถ้าทางที่เดินมาแล้วไม่ดีก็เปลี่ยนทางใหม่ เลือกเดินไป
ในทางที่ดี นับว่าเป็นผู้ที่กลับตัวได้ เข้าในคำว่ามิตมาสว่างไป
พระพุทธเจ้าโปรดปรานบุคคลเช่นนี้ ดังเช่นองค์อุลิมาลโจรเป็น

ตัวอย่าง เพราะทุก ๆ คนย่อมผิดพลาดมาแล้วมากบ้างน้อยบ้าง
ยิ่งผ่านชีวิตมามากยิ่งมีโอกาสผิดพลาดได้มาก จนถึงมีคำพังเพย
ว่า ความผิดพลาดเป็นเรื่องของมนุษย์ ข้อสำคัญจึงอยู่ที่เมื่อ
ทำผิดไปแล้วก็ให้รู้ตัวว่าทำผิด และตั้งใจไม่ให้ทำผิดอีก เป็นอัน
นำตัวให้เข้าทางที่ถูก นี่แหละคือคติที่ดีของชีวิตปัจจุบัน

(๒) **อัธภาพ** หมายถึงความมีร่างกายสมบูรณ์ประกอบ
ด้วยพละนามัย สามารถทำสิ่งที่ควรทำได้ตามต้องการ พละ
นามัยของร่างกายนี้เป็นสิ่งสำคัญ ความดีจะให้ผลเต็มที่ต่อเมื่อ
ร่างกายสมบูรณ์ด้วย เช่น เรียนหนังสือมาได้ถึงชั้นใดชั้นหนึ่ง
นับว่าได้ทำความดีมา จะเรียนต่อไปได้จนสำเร็จก็ต้องมีร่างกาย
สมบูรณ์ที่สามารถจะเรียนต่อไปได้ ถ้าป่วยเป็นโรคกระเสาะ
กระแสะ การเรียนต่อก็ขัดข้องไม่สะดวก หรือคนที่กำลังทำงาน
ถ้าล้มป่วยลงความเจริญก็ชะงัก ในทางตรงกันข้าม คนที่เคย
ประพฤติผิดพลาดเหลวไหลมาแล้ว แต่ต่อมาได้คติของชีวิตที่ดี
ดังกล่าวแล้วในคดี ก็อาจประกอบกรรมที่ดีสืบต่อไปได้ ความ
เหลวไหลที่แล้วมาก็อาจยังไม่มีโอกาสให้ผล ความมีอัธภาพ
ร่างกายสมบูรณ์เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง
เพราะเครื่องบั้นทอนต่าง ๆ นั้นมีเป็นอันมาก กล่าวโดยเฉพาะ
ในทางการแพทย์ปัจจุบันนี้ก็แสดงว่ามีเชื้อโรคต่าง ๆ ในที่ต่าง ๆ
ทั้งภายในและภายนอกโดยรอบร่างกายมากมายหลายชนิด
เมื่อร่างกายมีกำลังต้านทานเชื้อโรคเพียงพอก็ไม่เกิดอาการ

เจ็บป่วย ร่างกายอ่อนแอลงเมื่อใดเชื้อโรคก็ได้ช่องเมื่อนั้น ฉันทัด
ก็ดี กรรมดีกรรมชั่วต่าง ๆ ที่บุคคลทำไว้ในปางหลังก็มีมากมาย
ถ้าเราตั้งตัวไว้ดี กรรมชั่วมักอาจไม่มีโอกาสให้ผล กรรมดีมี
โอกาสส่งเสริม แต่เมื่อเพลิงพล้ำลงเมื่อใด กรรมชั่วมักมีโอกาส
ให้ผลซ้ำเติมเมื่อนั้น

(๓) **กาลสมัย** หมายถึงว่าในกาลสมัยที่สมบูรณ์ มีผู้
ปกครองดี มีหมู่ชนที่ดี กรรมดีก็มีโอกาสให้ผลได้มาก กรรมชั่วมัก
ก็อาจสงบผลอยู่ก่อน เพราะในกาลสมัยเช่นนี้จะพากันยกย่อง
อุดหนุนคนดี ไม่นับสนุนคนชั่ว ทำให้คนดีมีโอกาสปรากฏตัว
ประกอบกรรมที่ดีอำนวยให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมยิ่งขึ้น
แต่ในกาลสมัยที่บกพร่อง มีผู้ปกครองไม่ดี มีหมู่ชนไม่ดี กรรมดี
ที่ตนทำไว้ก็ไม่มีโอกาสให้ผล กรรมชั่วมักกลับมีโอกาสให้ผล
เพราะเป็นกาลสมัยที่กดคนดี ยกย่องคนชั่ว นับว่าเป็นกาลวิบัติ
อีกอย่างหนึ่ง ในกาลสมัยที่มีการกดขี่ เบียดเบียนกันจนถึง
ทำสงครามกัน ดังเช่นสงครามโลกที่แล้ว ๆ มา คนในโลกได้รับ
ภัยสงครามกันเป็นอันมาก นี้เรียกว่าเป็นโอกาสที่กรรมชั่ว
ซึ่งต่างได้กระทำไว้ในอดีตให้ผล ทำให้ประสบภัยต่าง ๆ ตลอด
ถึงความทุกข์ยากขาดแคลนกันทั่ว ๆ ไป แต่ในกาลสมัยที่มี
ความสงบเรียบร้อยก็เป็นไปตรงกันข้าม ต่างไปเล่าเรียนศึกษา
ประกอบกิจการงานกันตามปกติ

(๔) **การประกอบกรรม** หมายถึงการประกอบกระทำ

ในปัจจุบัน ถ้าประกอบกระทำความดีที่ชอบอยู่ในปัจจุบัน
กรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีตก็อาจยังระงับผล หรือแม้กำลังให้ผล
อยู่แล้วก็อาจเบาลงได้ ดังเช่นผู้ที่ต้องถูกกักขังจองจำ เมื่อ
ประพฤติตัวดีก็ย่อมได้รับผ่อนผัน และลดเวลากักขังจองจำนั้น
ให้น้อยเข้า ถ้ากรรมเก่าดีอยู่แล้วก็ยิ่งจะส่งเสริมเหมือนอย่าง
นักเรียนที่ตั้งใจเรียนดีมาแล้ว และตั้งใจเรียนดีอยู่ในปัจจุบัน
ก็ช่วยกันให้เรียนดียิ่งขึ้น แต่ถ้าในปัจจุบันนี้ประกอบกรรม
ที่ชั่วเสียหาย ก็จะตัดผลของกรรมดีที่เคยทำมาแล้วด้วย เหมือน
อย่างข้าราชการที่ทำงานมาโดยสุจริตแล้ว แต่มาทำทุจริตขึ้น
ก็อาจตัดผลของความดีที่ทำมาแล้ว ในเมื่อการทำทุจริตใน
หน้าที่นั้นปรากฏขึ้น

*การให้ผลของกรรม ย่อมเกี่ยวแก่กาลเวลา ประกอบ
กับสถานการณ์ทั้งสี่ดังกล่าวมานี้ ท่านเล่าเรื่องเป็นตัวอย่าง
เปรียบเทียบไว้ว่า เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้หนึ่งรับราชการ ได้รับ
ตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองแห่งหนึ่ง แต่บุรุษผู้นั้นมิได้ปฏิบัติหน้าที่
โดยชอบ ไปข่มขู่ถือเอาทรัพย์สินต่าง ๆ ของประชาชนในเมืองที่
ปกครองโดยพลการ แต่ก็ยังไม่มีใครอาจจะฟ้องร้องว่ากล่าว
เพราะกลัวอำนาจ บุรุษผู้นั้นกำเริบยิ่งขึ้น ถึงกับไปผิดในบุคคล
ที่เป็นใหญ่กว่าตน มีอำนาจยิ่งกว่าตน จึงถูกจับไปเข้าเรือนจำ
และมีประกาศให้ประชาชนที่ถูกข่มเหงร้องทุกข์กล่าวโทษ
จึงมีเสียงร้องทุกข์กล่าวโทษขึ้นตั้งร้อยตั้งพัน บุรุษนั้นจึงถูก*

ลงไปตามความผิด เรื่องนี้เพิ่งเห็นความเปรียบเทียบดังนี้ เวลาที่นุรุชนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองกำลังรุ่งเรือง ก็เท่ากับ เวลาตั้งอยู่ในคติคือตำแหน่งมีอำนาจ ประกอบด้วยมีฐานะของตนสูง ทำอะไรได้ตามต้องการ อยู่ในสมัยที่ตนมีอำนาจ ทั้งอยู่ในหน้าที่เป็นโอกาสให้ประกอบกระทำอะไรได้ อุกุศลกรรม จึงยังไม่มีโอกาสจะให้ผล ต่อเมื่อถูกจับเข้าเรือนจำ เสี่ยง ร้องทุกข์กล่าวโทษเกิดขึ้นตั้งร้อยตั้งพันเรื่อง ก็เท่ากับถึงกาล- วิกฤติของตน สถานการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวที่เคยดีก็กลับเลวลง เข้าในคำว่าน้ำลดตอผุด อุกุศลกรรมที่ตนทำไว้จึงมีโอกาสนำให้ ผล

รวมความว่า ทุก ๆ คน ทำกรรมใด ๆ ไว้ กรรมนั้น ๆ ย่อมให้ผลในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในเวลาต่อ ๆ ไปบ้าง ตามแต่กรรมนั้น ๆ จะหนักเบาอย่างไร ท่านเปรียบเทียบเหมือน อย่างยืนอยู่บนที่สูงและโยนสิ่งต่าง ๆ มีก้อนหิน ก้อนดิน กิ่งไม้ ใบหญ้า เป็นต้นลงมา ของที่มีน้ำหนักมากย่อมตกลงสู่พื้นดิน ก่อน ส่วนของที่มีน้ำหนักน้อยกว่าก็ตกถึงพื้นดินภายหลังโดย ลำดับ กรรมก็ฉนั้นนั้น กรรมที่หนักให้ผลก่อน ส่วนกรรมที่ หนักน้อยกว่าหรือเบากว่าก็ให้ผลตามหลัง การให้ผลของกรรม จึงเกี่ยวกับกาลเวลา ประกอบกับสถานการณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อัตภาพ (๓) กาลสมัย (๔) การประกอบกรรม ในปัจจุบัน แต่กรรมย่อมให้ผลแน่นอนตามพระพุทธรภาษิตว่า

กฤๅณการี กฤๅณ

ทำดีได้ดี

ปาปการี จ ปาปก

ทำชั่วได้ชั่ว

กรรมเวร

“ฝากไว้ก่อนเถิด รอให้ถึงที่เราบ้าง” นาย ข. คิดผูกใจไว้เมื่อถูกนาย ก. ช่มเหลงคะนองร้าย ต่อมาเมื่อนาย ข. ได้โอกาสมาก็ทำร้ายนาย ก. ตอบแทน นาย ก. ก็ทำร้ายนาย ข. ตอบเข้าอีก แล้วต่างก็ทำร้ายตอบกันไปตอบกันมา ตัวอย่างนี้แหละเรียกว่าเวร บางรายผูกเวรกันไปชั่วลูกชั่วหลาน บางรายผู้ใหญ่ผูกเวรกันแล้วยังห้ามไม่ให้บุตรหลานของตนผูกมิตรกันอีกด้วย ถือว่าไปผูกมิตรกับลูกหลานศัตรู มิใช่แต่ต้องร้ายแรงจึงเรียกว่าเวร ถึงรายย่อย ๆ ดังการตอบโต้กันในวงจ่าวงชกต่อยก็เรียกว่าเวร เช่น นาย ก. ด่า นาย ข. ชกต่อยนาย ข. ก่อน นาย ข. ก็ด่าตอบชกต่อยตอบ แล้วต่างก็ด่าและต่างก็ชกต่อยกันอุตุลลุต บางทีวงวิวาทขยายออกไป คือเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพลิงพล้ำ ก็ไปบอกพรรคพวกพร้อมคณะร่วมโรงเรียน

ให้พลอยโกรธ แล้วยกพวกไปชกต่อยต่อสู้กัน ขยายเวรออกไป
บางรายเด็กทะเลาะกันแล้วไปฟ้องผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่าย
เข้ากับเด็กที่เป็นบุตรหลานของตน ก็ออกต่อว่าต่อปากคำ
วิวาทกัน เврวงเล็กก็ขยายออกเป็นเวรวงใหญ่ เรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องทะเลาะวิวาทกันรายใหญ่ ๆ มิใช่น้อยที่
เกิดจากมูลเหตุที่เล็กน้อย ดั่งนิทานเรื่องน้ำผึ้งหยดเดียว
ทำให้เกิดสงครามกลางเมือง

วงเวรในระหว่างบุคคลให้เกิดความเสียหายในวงแคบ
ส่วนวงเวรในระหว่างหมู่คณะให้เกิดความเสียหายในวงกว้าง
ออกไป ยิ่งวงเวรในระหว่างประเทศชาติ ในระหว่างค่ายของ
ชาติทั้งหลาย ยิ่งให้เกิดความเสียหายอย่างกว้างขวางตลอดจน
ถึงทั้งโลก เหล่านี้เป็นเรื่องของเวรทั้งนั้น ฉะนั้น จึงควรทำ
ความเข้าใจควบคู่กันไปกับเรื่องกรรม

เวรคือความเป็นศัตรูกันของบุคคล ๒ คน คือ ๒ ฝ่าย
เพราะฝ่ายหนึ่งก่อกรรมเสียหายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ได้รับ
ความเสียหายนั้นก็ผูกใจเจ็บและคิดแก้แค้นตอบแทน เวรจึง
ประกอบด้วยบุคคล ๒ คน หรือ ๒ ฝ่าย คือ ผู้ก่อความเสียหาย ๑
ผู้รับความเสียหาย ๑ บุคคลที่ ๒ นี้ผูกใจเจ็บแก้แค้น จึงเกิดความ
เป็นศัตรูกันขึ้น นี้แหละคือเวร

เวรเกิดจากความผูกใจเจ็บแก้แค้นของบุคคลที่ ๒ คือผู้รับ
ความเสียหาย พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ว่า “ชนเหล่าใดผูก

อยู่ว่า คนนี้ได้ดำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลักขงของเรา
เวรของชนเหล่านั้นไม่สงบ” ดังนี้ ทั้งนี้เพราะลำพังบุคคลที่ ๑
ฝ่ายเดียวก็ยังไม่เป็นเวรสมบุรณ์ ต่อเมื่อบุคคลที่ ๒ ผูกใจเจ็บไว้
จึงเกิดเป็นเวรโดยสมบุรณ์ แต่ถ้าบุคคลที่ ๒ นั้นไม่ผูกใจเจ็บ
ก็ไม่เกิดเป็นเวรขึ้นเหมือนกัน ฉะนั้น ความเกิดเป็นเวรขึ้น
จึงเพราะบุคคลที่ ๒ เป็นสำคัญ เห็นอย่างง่าย ๆ ในเรื่องเวร
สามัญ เมื่อมีใครมาทำความล่วงเกินอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อเรา
เมื่อเราไม่ผูกอาฆาต เขาและเราก็ไม่เกิดเป็นศัตรูกัน คือไม่เกิด
เป็นคู่เวรกันนั่นเอง เหมือนอย่างตบมือข้างเดียวไม่เกิดเสียง

เวรระงับเพราะบุคคลที่ ๒ ไม่ผูกอาฆาตดังกล่าวแล้ว
พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้โดยความว่า “ส่วนชนเหล่าใดไม่ผูก
อยู่ว่า คนนี้ได้ดำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลักขงของเรา เว
รของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ เวรไม่ระงับด้วยเวรในกาล
ไหน ๆ เลย แต่ย่อมระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร” ดังนั้นน่าจะคิดว่า
เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่ ๒ เป็นผู้ที่นำดีมากกว่าบุคคลที่ ๑ เพราะ
ทำให้เป็นเวรขึ้น ในเรื่องเวรก็เป็นความจริงอย่างนั้น ยก
ตัวอย่างง่าย ๆ เหมือนอย่างเป็นความกันในโรงศาล เมื่อมีใคร
เป็นโจทก์ฟ้องใครเป็นจำเลยขึ้นจึงเกิดเป็นความ คดีถึงที่สุด
หรือโจทก์ถอนฟ้องเสียเมื่อใดความก็ระงับเมื่อนั้น แต่ถ้าจำเลย
ไม่เป็นตัวการก่อกรรมเสียหายแก่โจทก์ เมื่อกล่าวโดยปกติ
มิใช่แก่งกันแล้ว โจทก์ก็คงไม่ฟ้อง ฉันใดก็ดี บุคคลที่ ๑ นั้นเอง

เป็นมูลเหตุของเวร เพราะเป็นตัวการก่อกรรมเสียหายขึ้นก่อน
เวรเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๑ ซึ่งทำความเสียหาย
ให้แก่บุคคลที่ ๒ และเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๒ ซึ่งทำตอบ
ด้วย ดังเช่น นาย ก. ฆ่า นาย ข. ลักทรัพย์ของนาย ข. นาย ข.
จึงผูกใจอาฆาต เกิดเป็นเวรกันขึ้น นี้ก็เพราะกรรมของนาย ก.
นั่นเอง ซึ่งทำแก่นาย ข. และนาย ข. ก็ผูกใจทำตอบ ฉะนั้น
เวรจึงเกี่ยวแก่กรรมของบุคคลนั่นเอง ที่ยังให้เกิดความเสียหาย
เจ็บแค้นแก่คนอื่น กรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ละเว้น
ในศีล ๕ คือการฆ่าสัตว์ ๑ การลักทรัพย์ ๑ การประพฤติผิด
ประเพณีในทางกาม ๑ การพูดเท็จ ๑ การดื่มน้ำเมา ๑ เรียกว่า
เวร ๕ หรือภัย ๕ อย่าง เพราะเป็นกรรมที่ก่อเวรก่อภัยทั้งนั้น
เช่น การฆ่าสัตว์ ก็มีผู้ฆ่าฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกฆ่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็น
คู่เวรคู่ภัยกัน การลักทรัพย์ก็มีผู้ลักฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกลักอีกฝ่าย
หนึ่ง เป็นคู่เวรคู่ภัยกัน ดังนี้เป็นตัวอย่าง เมื่อก้าวโดยรวบรัด
เวรเกิดจากกรรมที่ก่อความเสียหายให้แก่ใคร ๆ นั่นเอง

ผลของกรรมได้แสดงแล้วว่า ผลดีต่าง ๆ เกิดเพราะ
กรรมดี ผลชั่วต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมชั่ว ส่วนผลของเวรคือ
ความทุกข์ที่บุคคล ๒ ฝ่าย ผู้เป็นศัตรูคู่เวรก่อให้แก่กัน กรรม
เมื่อให้ผลแล้วก็หมดไป เหมือนอย่างผู้ต้องโทษครบกำหนด
แล้วก็พ้นโทษ ส่วนเวร เมื่อบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นยังผูกใจเป็น
ศัตรูกันอยู่ตราบไต ก็ยังไม่ระงับตราบนั้น แต่เมื่อบุคคลทั้ง

๒ ฝ่าย เลิกเป็นศัตรูกันเมื่อใด เวกัระจับเมื่อนั้น ฉะนั้น เวกั
จึงอาจยวาก็ได้ สันก็ได้อ สุดแต่บุคคล ๒ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สัตว์
บางชนิดพบกันเข้าไม่ได้ เป็นต้องทำร้ายกัน เช่น กากับนกเค้า
บันทึกผู้ฉลาดในการสอนยกเป็นตัวอย่างของเวกัที่ผูกกัน
ยืดยาวไม่รู้จบ เหมือนกับผูกกันมาตั้งแต่ปฐมกาลบี และผูกกัน
ไปไม่สิ้นสุด ในหมู่มนุษย์บางชาติบางเหล่าก็คล้าย ๆ กัน
อย่างนั้น

นิทานเรื่องระงับเวร

ท่านเล่าเป็นเรื่องสอนให้ระงับเวร ดังจะเล่าโดยย่อต่อไป มีเรื่องที่เคยเกิดขึ้นแล้วว่า พระเจ้าพรหมทัตครอบครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในรัฐกาสิ ได้เสด็จกรีธาทัพไปย่ำยีพระเจ้ากัณฐิ แห่งแคว้นโกศล พระเจ้ากัณฐิทรงประมาณกำลังเห็นว่าต่อสู้ไม่ได้ จึงทรงพาพระมเหสีเสด็จหนีออกจากพระนคร ปลอมพระองค์เป็นปริพาชก (ชีปะขาว) ไปทรงอาศัยอยู่ในบ้านของนายช่างหม้อที่ชานเมืองพาราณสีซึ่งเป็นนครของราชศัตรู ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตก็ทรงยกทัพเข้าครอบครองแคว้นโกศล

ต่อมาพระมเหสีของพระเจ้ากัณฐิทรงพระครรภ์เกิดอาการแพ้พระครรภ์ ด้วยทรงอยากทอดพระเนตรกองทัพประกอบด้วยองค์ ๔ คือ กองช้าง กองม้า กองรถ และกองราบ

ในเวลาอาทิตย์ขึ้น และอยากจะทรงดื่มน้ำล้างพระขรรค์ จึง
กราบทูลพระราชสวามี พระเจ้าที่ขมิติพระราชสวามีได้ตรัส
ห้าม พระนางก็ตรัสยืนยันว่า ถ้าไม่ทรงได้ก็จักสิ้นพระชนม์
ครั้งนั้น พราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตเป็น
พระสหายของพระเจ้าที่ขมิติ พระเจ้าที่ขมิติจึงเสด็จไปหาตรัส
เล่าความให้ฟัง ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตก็เข้าไปเฝ้าพระเทวีก่อน
พระเจ้าที่ขมิติทรงนำไปยังบ้านที่พักอาศัย พราหมณ์ปุโรหิต
ได้เห็นพระมเหสีของพระเจ้าที่ขมิติเสด็จดำเนินมาแต่ไกล ก็
ยกมือพนมนอบน้อมไปทางพระนางเปล่งวาจาขึ้นว่า “พระเจ้า
โกศลประทับอยู่ในพระครรรภ์” แล้วกล่าวรับรองจะจัดการ
ให้พระนางได้ทอดพระเนตรเห็นกองทัพทั้งสิ้นเหล่า และได้ดื่ม
น้ำล้างพระขรรค์ พราหมณ์ปุโรหิตจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต
กราบทูลว่าได้เห็นนิมิตบางอย่าง ขอให้ทรงจัดกองทัพสี่เหล่า
ให้ยกออกตั้งขบวนในสนามในเวลารุ่งอรุณวันพรุ่งนี้ และให้
ล้างพระขรรค์ พระเจ้าพรหมทัตทรงอำนวยการตาม พระมเหสี
พระเจ้าที่ขมิติจึงได้ทอดพระเนตรกองทัพและได้ทรงดื่มน้ำล้าง
พระขรรค์สมอาการที่ทรงแพ้พระครรรภ์

ต่อมาได้ประสูติพระโอรส ตั้งพระนามว่า ทีฆาฑู เมื่อ
ทีฆาฑูกุมารเติบโตขึ้น พระเจ้าที่ขมิติทรงส่งออกไปให้ศึกษา
ศิลปศาสตร์อยู่ภายนอกพระนคร เพราะทรงเกรงว่าถ้าพระเจ้า
พรหมทัตทรงทราบก็จักปลงพระชนม์เสียทั้ง ๓ พระองค์

ต่อมานายช่างกลบของพระเจ้าที่มิดีซึ่งมาอาศัยอยู่ใน
ราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัต ได้เห็นพระเจ้าที่มิดีที่ชาน
พระนครก็จำได้ จึงไปเฝ้ากราบทูลพระเจ้าพรหมทัตให้ทรง
ทราบ พระเจ้าพรหมทัตจึงมีรับสั่งให้จับพระเจ้าที่มิดีพร้อมทั้ง
พระมเหสีมาแล้ว รับสั่งให้พันธนาการ ให้โกนพระเศียร ให้
นำตระเวนไปตามถนนต่าง ๆ ทั่วพระนคร แล้วให้นำออกไป
ภายนอกพระนคร ให้ตัดพระองค์เป็นสี่ท่อน ทิ้งไว้สี่ทิศ พวก
เจ้าพนักงานได้ปฏิบัติตามพระราชบัญชา

ในขณะที่เขานำพระเจ้าที่มิดีกับพระมเหสีตระเวนไป
รอบพระนครนั้น ที่มาวุกุมารได้ระลึกถึงพระราชมารดาบิดา
จึงเข้ามาเพื่อจะเยี่ยม ก็ได้เห็นพระราชมารดาบิดากำลังถูก
พันธนาการ เขากำลังนำตระเวนไปอยู่ จึงตรงเข้าไปหา ฝ่าย
พระเจ้าที่มิดีทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสกำลังมาแต่ไกล
ก็ตรัสขึ้นว่า “พ่อที่มาวู เจ้าอย่าเห็นยาว อย่าเห็นสั้น พ่อที่มาวู
เวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับด้วยความ
ไม่ผูกเวร” พอพวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นได้ยินพระดำรัสนั้นก็
พากันกล่าวว่า พระเจ้าที่มิดีเสียพระสติรับสั่งพ่อไป พระเจ้า
ที่มิดีก็ตรัสว่า พระองค์มิได้เสียสติ ผู้ที่เป็นวิญญูจักเข้าใจ แล้ว
ได้ตรัสซ้ำ ๆ ความอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง เมื่อพวกเจ้าหน้าที่นำ
ตระเวนแล้วก็นำออกนอกพระนคร ตัดพระองค์ออกเป็นสี่ท่อน
ทิ้งไว้สี่ทิศ แล้วตั้งกองรักษา

ที่ฆาตุกุมารได้นำสุราไปเลี้ยงพวกกองรักษาจนเมา
พุบหลับหมดแล้ว เก็บพระศพของพระมารดาบิดามารวมกัน
เข้าถวายเป็นเพลิง เสร็จแล้วก็เข้าป่า ทรงกันแสงคร่ำครวญ
จนเพียงพอแล้วก็เข้าสู่กรุงพาราณสี ไปสู่โรงช้างหลวง ฝาก
พระองค์เป็นศิษย์นายหัตถาจารย์

ในเวลาใกล้รุ่ง ที่ฆาตุกุมารมักตื่นบรรทมขึ้น ทรงขับร้อง
ด้วยเสียงอันไพเราะและติดพัน พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงสดับ
เสียง รับสั่งถาม ทรงทราบแล้วตรัสให้หาที่ฆาตุกุมารเข้าเฝ้า
ครั้นทอดพระเนตรเห็นที่ฆาตุกุมารก็โปรดให้เป็นมหาดเล็ก
ในพระองค์ ที่ฆาตุกุมารได้ตั้งหทัยปฏิบัติพระเจ้าพรหมทัต
เป็นที่โปรดปรานมาก ในไม่ช้าก็ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ประจำ
ในตำแหน่งเป็นที่วางพระราชหฤทัยในภายใน

วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสด็จทรงรถออกไปทรงล่าเนื้อ
ที่ฆาตุกุมารเป็นนายสารถีรถพระที่นั่ง ได้นำรถพระที่นั่งแยก
ทางไปจากพวกทหารรักษาพระองค์ ครั้นไปไกลมากแล้ว
พระเจ้าพรหมทัตทรงเหน็ดเหนื่อย มีพระราชประสงค์จะ
บรรทมพัก จึงโปรดให้หยุดรถ แล้วทรงบรรทมหนุนบนแพลา
(หน้าตัก) ของที่ฆาตุ ครู่เดียวกับบรรทมหลับ ฝ่ายที่ฆาตุคิดถึง
แว่วขึ้นว่า “พระเจ้าพรหมทัตนี้ ได้ทรงประกอบกรรมก่อความ
เดือดร้อนให้เป็นอันมาก จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดา
บิดาของตน บัดนี้ถึงเวลาจะสิ้นเวรกันเสียที” จึงชักพระขรรค์

ขึ้นจากฝัก ในขณะที่นั้นพระดำรัสของพระราชบิดาก็ผุดขึ้นใน
หทัยของทีฆาวุฑุมาร เตือนให้คิดว่า ไม่ควรละเมิดคำของ
พระราชบิดา จึงสอดพระขรรค์เข้าฝัก ครั้นแล้วความคิดที่
เป็นเวรก็ผุดขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ทีฆาวุฑุมารก็ชักพระขรรค์
ขึ้นจากฝัก แต่เมื่อระลึกถึงพระดำรัสของพระราชบิดาก็สอด
พระขรรค์เก็บอีก ในครั้งที่ ๓ ก็เหมือนกัน ทีฆาวุฑุมารชัก
พระขรรค์ขึ้นแล้วด้วยอำนาจเวรจิต แล้วก็สอดพระขรรค์เก็บ
ด้วยอำนาจดำรัสของพระราชบิดา

ในขณะที่นั้น พระเจ้าพรหมทัตทรงสะดุ้งเสด็จลุกขึ้นโดย
ฉับพลัน มีพระอาการตกพระทัยกลัว ทีฆาวุฑุมารจึงกราบ-
บังคมทูลถาม จึงรับสั่งแล้วว่าทรงพระสุบินเห็นทีฆาวุฑุมาร
โอรสพระเจ้าที่ขีมีติแห่งพระองค์ให้ล้มลงด้วยพระขรรค์ ทันใด
นั้นทีฆาวุฑุมารก็จับพระเศียรของพระเจ้าพรหมทัตด้วยหัตถ์
ซ้าย ชักพระขรรค์ออกด้วยพระหัตถ์ขวา ทูลว่า “เรานี้แหละ
คือทีฆาวุฑุมารโอรสของพระเจ้าที่ขีมีติ ซึ่งพระองค์ได้ทำความ
ทุกข์ยากให้อย่างมากมาย จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดา
บิดาของเรา บัดนี้ถึงเวลาที่เราจะทำให้สิ้นเวรกันเสียที” พระ-
เจ้าพรหมทัตจึงหมอบลงขอชีวิต “ข้าพระองค์อาจจะถวายชีวิต
แก่พระองค์ได้อย่างไร พระองค์นั้นเองพึงประทานชีวิตแก่
ข้าพระองค์” “พ่อทีฆา วุ ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงให้ชีวิตแก่เรา และ
เราก็ให้ชีวิตแก่เจ้า” พระเจ้าพรหมทัตและทีฆาวุฑุมารทั้งสอง

จึงต่างให้ชีวิตแก่กันและกัน ต่างได้ทำการสบถสาบานว่าจะ
ไม่คิดทรยศต่อกัน ครั้นแล้วพระเจ้าพรหมทัตก็เสด็จขึ้นประทับ
รถ ที่ฆาตุกุมารก็ขับรถมาบรรจบพบกองทหารแล้วเข้าสู่
พระนคร

พระเจ้าพรหมทัตรับสั่งให้ประชุมอำมาตย์ ตรัสถามว่า
ถ้าพบที่ฆาตุกุมารโอรสพระเจ้าที่ฆิตติจะพึงทำอย่างไร อำมาตย์
เหล่านั้นกราบทูลว่าให้ตัดมือตัดเท้าตัดหูตัดจมูกบ้าง ให้ตัด
ศีรษะบ้าง พระเจ้าพรหมทัตจึงตรัสว่า “ผู้นี้แหละคือที่ฆาตุ-
กุมาร โอรสพระเจ้าที่ฆิตติ แต่ใครจะทำอะไรไม่ได้ เพราะว่า
กุมารนี้ให้ชีวิตแก่เราแล้ว และเราก็ให้ชีวิตแก่กุมารนี้แล้ว”
แล้วทรงหันไปตรัสขอให้ที่ฆาตุกุมารอธิบายพระดำรัสของ
พระราชบิดาในเวลาที่จะสิ้นพระชนม์

ที่ฆาตุกุมารจึงกราบทูลอธิบายว่า “คำว่าย่ำเห็นยาว
คือย่ำได้เท้าเวรให้ยาว คำว่าย่ำเห็นสั้น คือย่ำด้วนแตกกับ
มิตร คำว่าเวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับ
ด้วยความไม่ผูกเวร คือถ้าข้าพระองค์คิดว่าพระองค์ทรงปลง
พระชนม์พระราชมารดาบิดาของข้าพระองค์ จึงปลงพระชนม์
ของพระองค์เสีย พวกคนที่จงรักภักดีต่อพระองค์ก็จะพึงปลง
ชีวิตของข้าพระองค์ ส่วนพวกคนที่ชอบข้าพระองค์ก็จะพึง
ปลงชีวิตพวกคนเหล่านั้น เวรจึงไม่ระงับลงได้ด้วยเวรอย่างนี้
แต่ว่าบัดนี้พระองค์ได้ประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์ และข้า-

พระองค์ก็ได้ถวายชีวิตแก่พระองค์แล้ว เวนั้นจึงเป็นอันระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร” พระเจ้าพรหมทัตตรัสสรรเสริญแล้ว พระราชทานคืนราชสมบัติของพระเจ้าที่สมิต และได้พระราชทานพระราชธิดาแก่ท้าวกุมาร เรื่องนี้ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงพระนิพนธ์ เป็นคำฉันท์ไว้ เรียกว่า *ท้าวคำฉันท์*

นิทานเรื่องระงับเวรที่เล่านี้เป็นเรื่องโบราณ ยังมีนิทานเรื่องระงับเวรในระยะเวลาใกล้ ๆ นี้ คือ ในสงครามโลกคราวที่แล้ว เมื่อญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย จับฝรั่งมาเป็นเชลย กำหนดให้ทำงานต่าง ๆ คนไทยก็พากันสงสารเชลยฝรั่งและแสดงเมตตาจิตสงเคราะห์ จนเห็นพวกชาวบ้านหาบคอนผลไม้ไปคอยให้ พากันช่วยเหลืองานต่าง ๆ ไม่ได้ถือว่าเป็นคู่เวรคู่ศัตรู ครั้นเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามกลับเป็นเชลย คนไทยก็กลับสงสารญี่ปุ่น อำนาจเมตตาจิตของคนไทยส่วนรวมนี้เชื่อกันว่า เป็นเครื่องผูกมิตรในจิตใจของทั้งฝรั่งทั้งญี่ปุ่น ซึ่งได้ช่วยประเทศไทยไว้อย่างมากมาย ถ้าคนไทยมีนิสัยผูกเวรมากกว่าผูกมิตรแล้ว เหตุการณ์ก็น่าจะไม่เป็นเช่นนี้

อาศัยการปฏิบัติตามคำที่ทุกคนคงได้ฟังจนคุ้นหู คือ “ขอภัย” กับคำว่า “ให้อภัย” เมื่อใครทำอะไรล่วงเกินแก่คนอื่นก็กล่าวคำขอภัยหรือขอโทษ ฝ่ายผู้ที่ถูกล่วงเกินก็ให้อภัยคือยกโทษให้ คนเราต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ คือ ร่วมบ้านเรือน

ร่วมโรงเรียน ร่วมประเทศชาติ เป็นต้น ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ก็อาจจะประพดิล่วงเกินกันบ้างเพราะความประมาทหลังฉลองต่าง ๆ ถ้าต่างไม่รู้จักขอภัยและไม่รู้จักให้อภัยแก่กันและกันแล้ว ก็ทะเลาะวิวาทกัน แดกญาติ แดกมิตร แดกสหายกัน ไม่มีความสุขสงบ นี่แหละคือเวร อันได้แก่ความเป็นศัตรูกัน หรือที่เรียกอย่างเบา ๆ ว่า ไม่ถูกกันนั่นเอง

อนึ่ง จะคิดว่าล่วงเกินเขาแล้วก็ขอโทษเขาได้ดังนี้แล้ว ไม่ระมัดระวังในความประพดิตของตนก็ไม่ถูก เพราะโดยปกติสามัญยอมให้อภัยกันในกรณีที่ควรให้อภัย ซึ่งผู้ประพดิล่วงเกินแสดงให้เห็นได้ ว่าทำไปด้วยความประมาท หรือด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา และให้โทษไม่มากนัก คนที่มีจิตใจสูงเป็นพิเศษเท่านั้นจึงจะให้อภัยในเรื่องที่ร้ายแรงได้ ซึ่งก็มีเป็นส่วนน้อย และถึงแม้จะให้อภัยในส่วนตัว แต่กฎหมายของบ้านเมืองไม่ยอมอภัยให้ก็มี และโดยเฉพาะเมื่อเป็นบาป หรืออกุศลกรรมแล้ว กรรมที่ตนก่อขึ้นไม่ให้อภัยแก่ผู้ก่อกรรมนั้นเลย ฉะนั้น ทางที่ดีจึงควรมีสติระมัดระวัง มีขันติคือความอดทน มีโสรจจะคือความสงบเสงี่ยม คอยเจียมตน ประหยัดตน ไม่ให้ก่อเหตุเป็นเวรเป็นภัยแก่ใคร พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า

“สญฺญมโต เวรํ น จียติ ผู้ระมัดระวังอยู่ยอมไม่ก่อเวร”

ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร ?

ฟังผิดที่ชีวิตย่อมมีภัย

ภัยของชีวิตโดยตรงคือกิเลส กล่าวอย่างสามัญ คือ โลกะ ความอยากให้ โทสะ ความขัดเคือง โมหะ ความหลง เรียกกันสั้น ๆ ว่า โลกโกรธหลง สำหรับภูมิคติหัตถ์ หมายถึง ที่เป็นมูลให้ประพาศิขั้ว เรียกว่า *กิเลสภัย* ๑ อุกุศลทุจริตบาปกรรม เรียกว่า *ทุจริตภัย* ๑ ทางดำเนินที่ชั่วประกอบด้วยทุกข์เดือดร้อน เรียกว่า *ทุคติภัย* ๑ ทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุผลเนื่องกัน คือ กิเลสเป็นเหตุให้ประกอบทุจริต ทุจริตก็ส่งไปสู่ทุคติ ภัยเหล่านี้ บุคคลนั้นเองก่อขึ้นแก่ตน คือก่อกิเลสขึ้นก่อน แล้วก็ก่อกรรมก่อทุกข์เดือดร้อน ทั้งนี้เพราะระลึกเล่นไปผิด จะกล่าวว่าถึง สรรณะผิดก็ได้ คือถึงกิเลสเป็นสรณะ ได้แก่ ระลึกเล่นไปถึง สิ่งที่เป็นเครื่องก่อโลกโกรธหลง เช่น แก้วแหวนเงินทองลาภยศ เป็นต้น ที่ไม่ควรได้ควรถึงแก่ตน จะกล่าวว่าถึงลาภยศเช่นนั้น

เป็นสรวงก็ได้ ด้วยจำแนกออกเป็นสิ่ง ๆ และระลึกลั่นไปถึงบุคคลผู้มีโลกโกรธหลงว่าผู้นั้นเป็นอย่างนั้นผู้นี้เป็นอย่างนี้ และถือเอาเป็นตัวอย่าง ถึงกรรมที่เป็นทุจริตเป็นสรวง คือ ระลึกลั่นไปเพื่อฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพื่อลักขโมยฉ้อโกง เพื่อประพฤติผิดในทางกาม เพื่อพูดเท็จ เพื่อดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือระลึกลั่นไปในทางอบายมุขต่าง ๆ เมื่อจิตระลึกลั่นไปเช่นนี้ ก็เป็นผู้เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตนั้น ๆ ด้วยจิตก่อน แล้วก็เข้านั่งใกล้ด้วยกาย ด้วยประพฤติทุจริตนั้น ๆ ทางกายวาจาใจ ทางดำเนินของตนจึงเป็นทุกคติตั้งแต่เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตในปัจจุบันนี้ทีเดียว คนเป็นผู้ก่อกำยขึ้นแก่ตนด้วยตนเอง เพราะถึงสรวงที่ผิดฉะนี้ และเพราะมีกิเลสกำบังปัญญาอยู่ จึงไม่รู้ว่า เป็นภัย ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรวง ที่ระลึกลั่นไปของจิต ตลอดถึงนำกายเข้านั่งใกล้เป็นอุบาทกอุบาทิกายของพระพุทธรเจ้า ย่อมเป็นผู้ไม่ก่อกำยเหล่านี้ เพราะพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกที่ไม่ก่อกำยทุกอย่าง จึงเป็นผู้ละภัยได้

อนึ่ง ผู้ถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรวง เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัย ย่อมเป็นผู้ใคร่ปรารถนาธรรม ที่เรียกว่าธรรมกามบุคคล จึงเป็นผู้พอใจชวนชวยและตั้งใจ สดับฟังธรรม จึงได้ปัญญาธรรมยิ่งขึ้นโดยลำดับ ความรู้ธรรมนั้น กล่าวโดยตรงก็คือรู้สัจจะ สภาพที่จริง กล่าวอย่าง

สามัญ ได้แก่ รู้ว่าอะไรดีมีคุณมีประโยชน์ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นทางเจริญ อะไรชั่วเป็นโทษไร้ประโยชน์ เป็นบาปเป็นอกุศลเป็นทางเสื่อมเสีย อะไรเป็นวิธีที่จะละหลักทางเสื่อมเสีย นั้น ๆ ดำเนินไปสู่ทางเจริญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือรู้อริยสัจจ์ แปลว่าของจริงของพระอริยะ คือรู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หลักอริยสัจจ์นี้อาจนำมาใช้เพื่อแก้ทุกข์ในโลกได้ทั่วไป และเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ยังแกือกกล้าวอยู่ด้วยทุกข์ และมีความปรารถนาเพื่อจะเปลื้องทุกข์ออกจากตน เพราะหลักอริยสัจจ์เป็นหลักของเหตุผล ผลต่าง ๆ นั้นย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อจะเปลี่ยนแปลงผลก็ต้องเปลี่ยนแปลงเหตุหรือแก้เหตุ ผู้กล่าวว่าไม่ต้องการผลอย่างนี้ ๆ แต่ยังคงประคบเหตุเพื่อให้เกิดผลอย่างนั้นอยู่ ไม่สามารถจะพ้นจากผลอย่างนั้นได้ เช่นกล่าวว่าไม่ต้องการความเสื่อมทรัพย์ แต่ก็ดำเนินไปในอภายมุข มีเป็นนักเลงการพนัน เป็นต้น ก็ต้องประสบความเสื่อมทรัพย์อยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการความวิเวกขาดหวังในระหว่าง แต่ยังคงประพฤติก่อเหตุวิเวกอยู่ ก็คงต้องวิเวกกันอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการทุกข์ แต่ยังคงประพฤติกุศลอยู่ ก็คงต้องประสบทุกข์อยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่อยากแก่เจ็บตาย แต่ยังคงยึดถือแก่เจ็บตายเป็นของเราอยู่ ก็ต้องประสบทุกข์เหล่านี้อยู่นั่นเอง ทุกข์ในข้อหลังนี้ พระบรมศาสดาทรงยกแสดงเป็น

ทุกขสัจจ์ ในที่ทรงแสดงอริยสัจจ์ทั่วไป และทรงยกค้นหาคือ ความดิ้นรนกระเสือกกระสนของใจ เพื่อได้สิ่งที่ชอบ เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นเป็นนี่ว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์ ยกทางมีองค์แปดมีความเห็นชอบเป็นต้น ว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความเห็นชอบนั้นก็คือเห็นเหตุผลทั้งสองฝ่าย ตามหลักอริยสัจจน์ั่นเอง กล่าวโดยย่อ เมื่อจะละทุกข์ก็ต้องรู้จักทุกข์และปล่อยทุกข์เสีย ด้วยปัญญาที่เข้าถึงสัจจะคือความจริง เมื่อละทุกข์ได้ ก็ย่อมประสบความสงบสุขโดยลำดับ

ความสุขอยู่ที่ไหน ?

อันความสุขย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุก ๆ คน และทุก ๆ คนย่อมเคยประสบความสุขมาแล้ว ความสุขเป็นอย่างไร จึงเป็นที่รู้จักกันอยู่ ในเวลาที่กายและจิตใจอึมเิบสมบูรณสบาย ก็กล่าวกันว่าเป็นสุข ความสุขจึงเกิดขึ้นที่กายและจิตใจนี้เอง สำหรับกายนั้น เพียงให้เครื่องอุปโภคบริโภคพอให้เป็นไปได้ก็นับว่าสบาย แม้กายสบายดังกล่าวมานี้ ถ้าจิตไม่สบาย กายก็พลอยชুবชืดเศร้าหมองด้วย ส่วนกายเมื่อไม่สบายด้วยความเจ็บป่วยหรือด้วยความคับแค้นอย่างไรอย่างหนึ่ง ถ้าจิตยังร่าเริงสบายอยู่ ก็ไม่รู้สึกร่าเริงเป็นร้อนเท่าใดนัก และความไม่สบายของกายก็อาจบรรเทาไปได้เพราะเหตุนี้ ความสุขจิตสุขใจนั้นแลเป็นสำคัญ อันความสุขทางจิตใจนี้ คิด ๆ ดูก็น่าเห็นว่าหาได้ไม่ยากอีก เพราะความสุขอยู่ที่จิตใจ

ของตนเอง จักต้องการให้จิตเป็นสุขเมื่อใดก็น่าจะได้ ใคร ๆ เมื่อคิดดูก็จักต้องยอมรับว่าน่าคิดเห็นอย่างนั้น แต่ก็ต้องยอมจนอีกว่า สามัญชนทำไม่ได้เสมอไป เพราะยังต้องการเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุข หรือเรียกว่าเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข มีเงิน ทอง เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น ถ้าเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขขาดไปหรือมีไม่เพียงพอ ก็ทำให้เป็นสุขมิได้ นี่เรียกว่ายังต้องปล่อยใจให้เป็นไปตามเหตุการณอยู่ข้อนี้นี้เป็นความจริง เพราะเหตุฉะนั้น ในที่นี้จึงประสงค์ความสุขที่มีเครื่องแวดล้อมหรือที่เรียกว่าสุขสมบัติ อันเป็นความสุขขั้นสามัญชนทั่วไป

คิดดูเถิน ๆ ความสุขนี้น่าจักหาได้ไม่ยาก เพราะในโลกนี้มีเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขแวดล้อมอยู่โดยมาก หากสังเกตดูชีวิตของคนโดยมากที่กำลังดำเนินไปอยู่ จักรู้สึกว่ตรงกันข้ามกับที่คิดคาด ทั้งนี้มิใช่เพราะเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขในโลกนี้มีน้อยจนไม่เพียงพอ แต่เป็นเพราะผู้ขาดแคลนความสุขสมบัติ ไม่ทำเหตุอันเป็นศรีแห่งสุขสมบัติ จึงไม่ได้สุขสมบัติเป็นกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่ทำเหตุแห่งสุขสมบัติ ย่อมได้สุขสมบัติมาเป็นกรรมสิทธิ์ เพราะเหตุนี้ ผู้ปรารถนาสุขจึงสมควรจับเหตุให้ได้ก่อนว่า อะไรเป็นเหตุของความสุข และอะไรเป็นเหตุของความทุกข์ บางคนอาจเห็นว่า เหตุของความสุขความทุกข์อยู่ภายนอก คือสุขเกิดจากสิ่งภายนอก มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง

บ้านที่สวยงาม เป็นต้น ส่วนความทุกข์ก็เกิดจากสิ่งภายนอก
นั้นเหมือนกัน บางคนอาจเห็นว่าความสุขความทุกข์เกิดจาก
เหตุภายใน จักพิจารณาความเห็นทั้งสองนี้ต่อไป

เงื่อนไขของความสุข

สิ่งภายนอกโดยมาก ถ้าเป็นส่วนที่ดี มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น ก็เป็นที่ปรารถนาตรงกันของคนเป็นอันมาก จึงต้องมีการแสวงหาแข่งขันกันโดยทางใดทางหนึ่ง เมื่อได้มาก็ให้เกิดความสุขเพราะสมปรารถนาบ้าง เพราะนำไปเลี้ยงชีพ ตน และผู้อื่นให้อิ่มหนำสำราญบ้าง สิ่งภายนอกย่อมอุดหนุนความสุขฉะนี้ แต่สิ่งภายนอกเป็นไม่ยั่งยืน แปรเปลี่ยนไป อยู่เสมอ ความสุขที่เกี่ยวข้องก็จะต้องแปรเปลี่ยนไปตามความทุกข์จึงปรากฏขึ้นติด ๆ กันไปทีเดียว ความสุขเช่นนี้เป็นความสุขที่ลอยไปลอยมา หรือเรียกว่าเป็นความสุขลูกโป่ง และในความแสวงหา ถ้าไม่ได้หรือได้สิ่งที่ไม่ชอบก็ให้เกิดความทุกข์ เพราะไม่สมปรารถนา อนึ่ง ถ้าได้สิ่งนั้น ๆ มาด้วยการกระทำที่ไม่ดี การกระทำนั้นก็จักเป็นเครื่องตัดทอน

ตนเองอีกส่วนหนึ่ง ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงว่าสิ่งภายนอก
อุดหนุนความสุขสำราญให้บ้าง แต่จัดเป็นเหตุของความสุข
หรือ? ถ้าเป็นเหตุของความสุข ผู้ที่มีสิ่งภายนอกบริบูรณ์จัก
ต้องเป็นสุขทุกคน แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ผู้ที่บริบูรณ์ด้วย
สิ่งภายนอกแต่เป็นทุกข์มีถมไป เพราะเหตุนี้ สิ่งภายนอกจึงมิใช่
เป็นตัวเหตุของความสุข เป็นเพียงเครื่องแวดล้อมอุดหนุน
ความสุขดังกล่าวแล้วเท่านั้น บัดนี้ยังเหลืออยู่อีกความเห็นหนึ่ง
ซึ่งว่าสุขทุกข์เกิดจากเหตุภายใน

อันสิ่งภายนอกมี เงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น อันเป็น
อุปกรณ์แก่ความสุข เมื่อคิดดูให้ซึ่งลงไป จักเห็นว่าเกิดจาก
การกระทำของตนเอง ถ้าตนเองอยู่เฉย ๆ ไม่ทำการงานอันเป็น
เหตุที่เพิ่มพูนสิ่งภายนอกเหล่านั้น สิ่งภายนอกนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น
ที่มีอยู่แล้วก็ต้องแปรเปลี่ยนไป ถ้าไม่มีใหม่มาชดเชยก็จักต้อง
หมดไปในที่สุด เพราะเหตุฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าสิ่งภายนอกที่เป็น
อุปกรณ์แก่ความสุขนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะการกระทำของตนเอง
ในทางธรรม การประกอบอาชีพ มีกสิกรรม พาณิชยกรรม
 เป็นต้น ไปตามธรรมดา ไม่เรียกเป็นการงานที่ดีหรือชั่ว แม้
ชาวโลกก็ไม่เรียกผู้ประกอบการอาชีพไปตามธรรมดาว่าเป็น
คนดีหรือเป็นคนเลว แต่หากว่ามีการทำอย่างอื่นพิเศษออกไป
ถ้าต้องด้วยเนติอันงามก็เรียกกันว่าดี ถ้าไม่ต้องด้วยเนติอันงาม
ก็เรียกกันว่าเลวไม่ดี เพราะเหตุฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุขเบื้องต้น

จึงสมควรหมั่นประกอบการทำงานหาเลี้ยงชีพตามทางของตน ๆ โดยไม่ตัดรอนกัน ไม่เฉื่อยชาเกียจคร้าน และแก้ไขในการทำงานของตนให้ดีขึ้น ก็จักไม่ต้องประสบความแร้นแค้นขัดข้อง ถ้าไม่หมั่นประกอบการทำงาน เกียจคร้าน เฉื่อยชา และไม่คิดแก้ไขการงานของตนให้ดีขึ้น ปล่อยไปตามเรื่อง ก็อาจจักต้องประสบความยากจนค้ำแค้น ต้องออกห่างเป็นทุกข์ และนั่นเป็นความผิดใหญ่ต่อประโยชน์ปัจจุบันของตนเอง

การทำอย่างหนึ่ง ทางธรรมเรียกว่าดี เป็นวิถีทางของคนฉลาด และทางโลกยกย่องนับถือว่าดี การทำอย่างนี้ เรียกว่าสุจริต แปลว่า ประพฤติดี ประพฤติดีทั้งกาย เรียกกายสุจริต ประพฤติดีทั้งวาจา เรียกว่าวจีสุจริต ประพฤติดีทั้งใจ เรียกว่ามโนสุจริต กายสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิดในทางกามประเวณี วจีสุจริต จำแนกเป็น ๔ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล มโนสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่ฟังเลื่องทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ด้วยโลภเจตนาคิดจะเอามาเป็นของ ๆ ตน ไม่พยายาบทปองร้าย ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม มีความเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น รวมเป็น ๑๐ ประการ ส่วนการกระทำที่ตรงกันข้าม เรียกว่าทุจริต แปลว่าประพฤติชั่ว ประพฤติชั่วทั้งกาย เรียกว่ากายทุจริต ประพฤติชั่วทั้งวาจา เรียกว่าวจีทุจริต ประพฤติชั่วทั้งใจ เรียกว่ามโนทุจริต ทุจริต ๓

นี้มีจำแนกตรงกันข้ามกับสุจริต

คำว่า ประพฤติ มักจะพูดมุ่งหมายถึงการกระทำทางกายและวาจา คำว่า ทำ ก็มักพูดหมายถึงการกระทำทางกาย การทำทางวาจาเรียกว่า พูด การทำทางใจเรียกว่า คิด ส่วนทางธรรม การทำ พูด คิด เรียกเป็นอย่างเดียวกันว่า ทำ หรือ ประพฤติ และมีคำว่ากาย วาจา ใจ กำกับเพื่อให้รู้ว่าทำหรือ ประพฤติทางไหน

ทุจริต ทางธรรมเรียกว่าไม่ดี เป็นวิถีทางของผู้ไม่ฉลาดทางโลกก็เหยียดหยามว่าเลว ไม่ดี โดยนัยนี้จึงเห็นว่า ทั้งทางโลก ทั้งทางธรรม นับถือสิทธิของผู้อื่น หรือเรียกว่านับถือขอบเขตแห่งความสงบสุขของผู้อื่น เพราะสุจริตและทุจริตที่จำแนกไว้อย่างละ ๑๐ ประการนั้น โดยความก็คือไม่ประพฤติละเมิดสิทธิ หรือไม่เบียดเบียนความสงบสุขของผู้อื่น และการประพฤติละเมิดสิทธิและความสงบสุขของผู้อื่นนั่นเอง แต่ทางโลกนับถือสิทธิของบุคคลและสัตว์เดียรัจฉานบางจำพวก ไม่นับถือบางจำพวก โดยอาศัยกฎหมายเป็นหลัก ส่วนทางธรรม นับถือทั่วไปไม่มีแบ่งแยกยกเว้น เพราะทางธรรมละเอียดประณีต

อนึ่ง ทุจริต อยู่เฉย ๆ ประพฤติไม่ได้ ต้องประพฤติด้วยความชวนชวยพยายามจนผิดแผกแปลกไปจากปกติ จึงจัดเป็นทุจริตได้ ส่วนสุจริตประพฤติได้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรง

ประพจน์ไปตามปกติของตนนั้นแล ไม่ต้องตบแต่งเปลี่ยนแปลง ก็เป็นสุจริตได้ เพราะเหตุนี้ เมื่อว่าทางความประพจน์ สุจริต จึงประพจน์ได้ง่ายกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไรทุกจริต จึงเกิดขึ้นได้? ข้อนี้เป็นเพราะยังขาดธรรมในใจเป็นเครื่อง เหนี่ยวรั้ง ความประพจน์จึงเป็นไปตามใจของตนเอง ผู้รักษาศีล หรือประพจน์สุจริต หรือแม้ประพจน์กฎหมายของบ้านเมือง ถ้าไม่มีธรรมอยู่ในใจบ้างแล้ว ก็มักจะรักษาหรือประพจน์ ทำนองทนายว่าความ เพราะการกระทำบางอย่างไม่ผิดศีล ตามสิกขาบท ไม่ผิดสุจริตตามหัวข้อ แต่ผิดธรรมมีอยู่ และ จะประพจน์หรือรักษาให้ตลอดไปมิได้ เพราะเหตุนี้จึงสมควร มีธรรมในใจ สำหรับประพจน์คู่กันไปกับสุจริต

ธรรมมีมาก แต่ในที่นี้จักเลือกแสดงแต่ธรรมที่สมควร ประพจน์ปฏิบัติคู่กันไปกับสุจริต โดยนัยหนึ่ง คือ มีความ ละอายใจในการเบียดเบียน มีความเอ็นดู ขวนขวายอนุเคราะห์ สัตว์ทั้งปวงด้วยประโยชน์ คู่กับการไม่ฆ่าสัตว์ มีความโอบอ้อม อารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยความสุขของตนแก่คนที่ควรเฉลี่ยให้ ด้วยการบริจาคให้ คู่กับการไม่ลักทรัพย์ มีสันโดษยินดี เฉพาะสามีหรือภริยาของตน ไม่คิดนอกใจ สำหรับผู้ที่ยังไม่มีการบวช ก็มีเคารพในธรรมเนียมประเพณีที่ดี ไม่คิด ละเมิด คู่กับการไม่ประพจน์ผิดในทางกามประเวณี อนึ่ง มีปากตรงกับใจ ไม่ลดเลี้ยวลับลมคมใน คู่กับไม่พูดปด พูดชัก

ให้เกิดสามัคคี สมานสามัคคีด้วยในใจสมาน คู่กับไม่พูดส่อเสียด
พูดกันดี ๆ อ่อนหวาน ตามสมควรแก่ภาษานิยม มีใช้กต มีใช้
ยกยอ ด้วยอธยาศัยอ่อนโยนนุ่มนวล ไม่กระด้าง คู่กับไม่พูด
คำหยาบ พูดมีหลักฐานที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ มีจบ
อย่างสูง เรียกว่า มีวาจาสิทธิ์ด้วยความตกลงใจกันทั่วทั้งที่ มันคง
ไม่โง่งงงนโลเล คู่กับไม่พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล อนึ่ง มีใจสันโดษ
ยินดีในสมบัติของตนตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร และมีใจ
ยินดีด้วยหรือวางใจเฉย ๆ ด้วยความรู้เท่าในเมื่อผู้อื่นได้รับ
สมบัติ หรือในเมื่อเห็นสมบัติของผู้อื่น คู่กับไม่เฟ่งเล็งทรัพย์-
สมบัติของผู้อื่นด้วยโลกเจตนา คิดจะเอามาเป็นของตน มีเมตตา
ไมตรีจิตในสัตว์ทั้งปวง คู่กับไม่พยาบาทปองร้าย ทำความเห็น
ให้ตรง เพื่อให้ถูกให้ชอบยิ่งขึ้น คู่กับความเห็นชอบ ธรรม
ตามที่แสดงมามีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่าธรรมจารี
ผู้ประพฤติธรรม หมายถึงความประพฤติเรียกว่าธรรมจริยา
ส่วนที่ตรงกันข้ามกับที่แสดงมานี้ เรียกว่าอธรรม คู่กับทุจริต
สุจริตกับธรรมที่คู่กันเรียกอย่างสั้นในที่นี้ว่า สุจริตธรรม
นอกนี้เรียกว่าทุจริตธรรม

สุจริตธรรม เหตุแห่งความสุขที่แท้จริง

สุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร ทุกจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร คิดให้รอบคอบสักหน่อยก็จักให้เห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง ผู้ประพฤตिसุจริตธรรมย่อมเป็นคนไม่มีภัย ไม่มีเวร มีกาย วาจา ใจปลอดโปร่ง นี่เป็นความสุขที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนผู้ประพฤติตุจริตธรรม ตรงกันข้าม มีกายวาจา ใจ หมกมุ่นวุ่นวาย แม้จักมีทรัพย์ ยศ ชื่อเสียงสักเท่าใด ก็ไม่ช่วยให้ปลอดโปร่งได้ ต้องเปลืองทรัพย์ เปลืองสุข ระวังทรัพย์ ระวังรอบด้าน นี่เป็นความทุกข์ที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนในอนาคตเล่า จักเป็นอย่างไร อาศัยพุทธภาษิตที่แสดงว่า กุสุณณการี กุสุณณัม ผู้ทำดีย่อมได้ดี ปาปการี จ ปาปกัม ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว จึงลงสันนิษฐานได้ว่า สุจริตธรรมอำนวยผลที่ดีคือความสุข ทุกจริตธรรมอำนวยผลที่ชั่วคือความทุกข์ แม้ในอนาคตแน่แท้ อนึ่ง

ในที่นี้รวมผลแห่งสุจริตธรรมทั้งสิ้นแสดงรวมยอดอย่างเดียวว่าความสุข เพราะเหตุนี้ สิ่งใดเป็นอุปสรรคแห่งความสุขหรือเรียกว่าสุขสมบัติ เช่น ความบริบูรณ์ทรัพย์ ผิพรรณงาม อายุยืน ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นผลแห่งสุจริตธรรม

จักแสดงวิธีปฏิบัติสุจริตธรรมสักกลุ่มหนึ่งโดยย่อไว้เมื่อผู้ต้องการต่อไป คือ ไม่พยายาบทกับเมตตา เมื่ออารมณ์ร้ายอย่างเบาคือความหงุดหงิดไม่พอใจ แรงขึ้นเป็นความฉุนเฉียวร้ายกาจ แรงขึ้นอีกเป็นพยายาบท เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรทำความรู้จักตัวและพิจารณาโดยนัยว่า นี้เท่ากับทำโทษตน เผาตนโดยตรง มิใช่ทำโทษหรือเผาเผาผู้อื่นเลย คราวที่ตนผิดใจยังเคยให้อภัย ไม่ถือโทษโกรธแค้น เหตุไฉนเมื่อผู้อื่นทำผิดใจจึงมาลงโทษเผาเผาตนเล่า ผู้อื่นที่ตนโกรธนั้นเขามีได้ทุกข์ร้อนไปกับเราด้วยเลย อนึ่ง ควรตั้งกติกาข้อบังคับสำหรับตนว่า เมื่อเกิดอารมณ์ร้ายมีโกรธเป็นต้นขึ้น จักไม่พูด จักไม่แสดงกิริยาของคนโกรธ หรือตั้งกติกาประการอื่นซึ่งอาจจักษรักษาอารมณ์ร้ายเหล่านั้นไว้ข้างใน มิให้ออกมาเด่นอยู่ข้างนอก และพยายามดับเสียด้วยอารมณ์เย็นชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้แนบคาย มิให้ลุกระเพื่อมออกมาอยู่ได้

เมตตา มิตร ไมตรี สามคำนี้ เป็นคำหนึ่งอันเดียวกัน

เมตตาคือความรักใคร่ปรารถนาจะให้มีความสุข มิตรคือผู้มีเมตตา
ปรารถนาสุขประโยชน์ต่อกัน ไมตรีคือความมีเมตตาปรารถนา
ดีต่อกัน ผู้ปรารถนาจะปลูกเมตตาให้งอกงามอยู่ในจิต พึงปลูก
ด้วยการคิดแผ่ ในเบื้องต้นแผ่ไปโดยเจาะจงก่อน ในบุคคลที่
ชอบพอ มีมารดาบิดา ญาติมิตรเป็นต้น โดยนัยว่า ผู้นั้น ๆ
จึงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีสุขสวัสดิ์
รักษาตนถึถุค เมื่อจิตได้รับการฝึกหัดคุ้นเคยกับเมตตาเข้าแล้ว
ก็แผ่ขยายให้กว้างออกไปโดยลำดับดังนี้ ในคนที่เฉย ๆ ไม่ชอบ
ไม่ชัง ในคนที่ไม่ชอบน้อย ในคนที่ไม่ชอบมาก ในมนุษย์และ
ดิรัจฉานไม่มีประมาณ เมตตาจิต เมื่อคิดแผ่กว้างออกไป
เพียงใด มิตรและไมตรีก็มีความกว้างออกไปเพียงนั้น เมตตา
ไมตรีจิตมิใช่อำนวยความสุขให้เฉพาะบุคคล ย่อมให้ความสุข
แก่ชนส่วนรวมตั้งแต่สองขึ้นไปด้วย คือ หมู่ชนที่มีไมตรีจิต
ต่อกันย่อมหมดความระแวง ไม่ต้องจ่ายทรัพย์สิน จ่ายสุข ในการ
ระวังหรือเตรียมรุกรับ มีโอกาสประกอบกิจการงาน อันเป็น
ประโยชน์แก่ตนเองและหมู่เต็มที มีความเจริญรุ่งเรืองและ
ความสงบสุขโดยส่วนเดียว

เพราะเหตุนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรม-
ศาสดาของเราทั้งหลาย ผู้ทรงมีพระเมตตาไมตรี มีมิตรภาพ
ในสรรพสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นการณั้ไกล จึงได้ทรงประทาน
ศาสนธรรมไว้หนึ่งฉันทคาถา แปลความว่า บุคคลพึงประพฤติ

ธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ผู้มี
ปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ในโลกนี้และในโลกอื่น
ดังนี้

ในข้อว่า พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติ
ธรรมให้เป็นทุจริต ในฉันทคานานั้น คำว่าธรรม น่าจะหมายถึง
เอาการงานทั้งปวงที่ทำ ทางกาย วาจา และใจ คือ การทำ
การพูด การคิด ที่เป็นไปอยู่ตามปกตินี้เอง ทรงสอนให้ทำ
พูด และคิด ให้เป็นสุจริตมิให้เป็นทุจริต ส่วนในข้อว่า ผู้มีปกติ
ประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขนั้น คำว่าธรรมหมายความว่า
ความดี ดังคำว่ามีธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป ผู้
ประพฤติกายวาจาให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้ง
ประพฤติธรรมคือมีธรรมอยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้
และในโลกอื่นคือในโลกอนาคตอันจักค่อยเลื่อนมาเป็นโลก
ปัจจุบันแก่ทุก ๆ คนในเวลาไม่ช้า

ความสุข ย่อมเกิดจากเหตุภายในคือสุจริตธรรมด้วย
ประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุข เมื่อจับตัวเหตุการณ
แห่งความสุขและความทุกข์ได้ฉะนี้แล้ว ควรเว้นทุจริตธรรม
อันเป็นเหตุของความทุกข์ ควรประพฤติสุจริตธรรมอันเป็น
เหตุของความสุข ถ้าประพฤติดังนี้ ชื่อว่าได้ก่อเหตุการณ
ของความสุขสมบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี่เป็นความชอบยิ่งของตนเอง
ถ้ากลับประพฤติทุจริตธรรม เว้นสุจริตธรรมเสีย ย่อมชื่อว่า

ได้ก่อเหตุการณ์แห่งความทุกข์พิบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี่เป็น
ความผิดของตนเอง

อนึ่ง ถ้ามีปัญหาในชีวิตปัจจุบันของผู้ประพฤตีสัจ
ธรรมหรือทุจรีตธรรมเกิดขึ้น ฟังทราบว่า ในคราวที่สุจ
ธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤตีสัจ
ธรรมย่อมพร้อมด้วยสุขสมบัติและความสดชื่นว่าเร
ิง อาจสำคัญ
ทุจรีตธรรมจนน้ำหวาน และอาจเย้ยหยันผู้ประพฤตีสัจ
ธรรมได้ แต่ในกาลที่ทุจรีตธรรมของตนให้ผล ก็จักต้อง
ประจวบทุกข์พิบัติชบเขาเศร้าหมองจุดันไม้ในฤดูแล้ง อนึ่ง
ในคราวที่ทุจรีตธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤ
ตีสัจธรรมก็ยังคงประสบทุกข์พิบัติชบเขาอับเฉาอยู่ก่อน
แต่ในกาลที่สุจรีตธรรมของตนให้ผล ย่อมเกิดสุขสมบัติอย่าง
น่าพิศวง จุดันไม้ในฤดูฝน แม้สุจรีตธรรมจักยังไม่ให้ผล
โดยนัยที่กล่าวนี้ กาย วาจา และใจของตน ก็ย่อมปลอดโปร่ง
เป็นสุขสงบ เป็นผลที่มีประจำทุกทิวาราตรีกาล

